

Isien kokemuksia huoltokiusaamisesta

Emilia Kumpusalo

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

2018

Lapin Yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Isien kokemuksia huoltokiusaamisesta

Tekijä: Emilia Kumpusalo

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ X Sivulaudaturtyö ___ Lisensiaatintyö ___

Sivumäärä: 105 + liite

Vuosi: 2018

Tiivistelmä:

Tässä sosiaalityön pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan isien kokemuksia huoltokiusaamisesta, jota voi tapahtua niin ennen kuin eron jälkeenkin. Pääosin huoltokiusaamista tapahtuu huoltoriidan aikana. Tarkoituksena oli nostaa esiin isien kokemuksia siitä, millaista huoltokiusaaminen on ja kuinka se vaikuttaa isien juridiseen, taloudelliseen, psykologiseen ja sosiaaliseen asemaan. Huoltokiusaamisen ymmärtämisen ja siihen puuttumisen kannalta on tärkeää tarkastella sitä, millaiseksi yhteiskunnassamme ymmärretään tasavertainen vanhemmuus ja millaista isyys on eron jälkeen. Sosiaalityöllä on usein avainasema huoltoriidoissa, mutta isien kokemukset sosiaaliviranomaisista ovat pääosin negatiivisia ja myös muiden viranomaisten toiminta koettiin asenteellisena; kiusaamista ei tunnusteta eikä siihen puututa ja äitiä koettiin suosittavan isän ohitse. Myöskään juridisen sääntelyn osalta huoltokiusaamista ei tunnusteta. Tutkielmassa esiteltiin huoltokiusaamisen oikeudellista sääntelyä pääosin huoltoriita -käsitteen alla.

Tutkielman teoreettinen viitekehys on feministinen teoria, jonka avulla esiin tuodaan vanhemmuuteen ja erityisesti isyyteen liitettyjä sukupuolisia olettamuksia ja asenteita ja avataan vanhemmuuden sukupuolirooleja. Tutkielman aineisto kerättiin kirjoituspyynnöin ja narratiivista tutkimusmenetelmää hyödyntäen esiin nostettiin isien yksilöllisiä tarinoita huoltokiusaamiskokemuksista. Narratiivisen tutkimusmenetelmän tarkoituksena on tarkastella tarinoiden kautta esiin nousevaa tietoa ja kokemusta. Narratiiviselle tutkimukselle ominainen tietämisen tapa, konstruktivistinen ajattelu, ohjasi aineiston analyysivaihetta.

Tutkielman aineiston perusteella näyttäytyy, että huoltokiusaamista voi ilmetä usealla tavalla riippuen yksilön tavasta ymmärtää kiusaaminen. Huoltokiusaamista voi tapahtua sekä entisen puolison että viranomaisen toimesta joko välillisesti tai välittömästi. Tutkielmassa konkreettisesti isien kokema huoltokiusaaminen ilmeni valehteluna, väkivaltana, manipulointina, vieraannuttamisena ja/tai tekojen, sanojen tai käyttäytymisen vääristelynä kiusaajavanhemman toimesta. Huoltokiusaamisen koettiin vaikuttavan isien juridiseen, taloudelliseen, psykologiseen ja sosiaaliseen asemaan riippuen kiusaavasta tahosta ja kiusaamisen kestosta sekä sen ilmenemis muodosta. Huoltokiusaamisen kulkuun koettiin vaikuttavan oikeuden päätökset ja viranomaisien antamat lausunnot, ohjeet sekä neuvonta. Huoltokiusaamiseen koettiin voivan vaikuttaa lainsäädännöllä ja viranomaisten tietotaidon lisäämisellä sekä isien tiedottamisella heidän oikeuksistaan vanhempina. Tutkielman aineiston analyysin perusteella voitiin todeta, että ennaltaehkäisevä puuttuminen eroperheiden haasteisiin on avainasemassa huoltokiusaamisen ehkäisemisessä.

Avainsanat: huoltoriita, huoltokiusaaminen, vieraannuttaminen, sukupuolten välinen tasa-arvo sekä väkivalta.

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi x

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Isyys, ero ja sosiaalityön asiakkuus	5
2.1 Tasavertainen vanhemmuus	5
2.2 Isänä eron jälkeen	10
2.3 Isät sosiaalityön asiakkaina	15
3 Huoltokiusaaminen oikeudellisessa sääntelyssä.....	22
3.1 Huoltokiusaaminen isän oikeudellisen aseman näkökulmasta.....	22
3.2 Sosiaalityöntekijää ohjaava lainsäädäntö huoltokiusaamistapauksissa	31
4 Tutkimuksen toteuttaminen	37
4.1 Tutkimuskysymykset	37
4.2 Narratiivinen tutkimusmenetelmä kokemuksen tutkimisessa	39
4.3 Aineiston kerääminen kirjoituspyynnöin internetistä.....	43
4.4 Narratiivisen aineiston analyysi	46
4.5 Tutkielman tutkimuseettiset haasteet	50
5 Isät huoltokiusaamisen kokijoina	55
5.1 Huoltokiusaamiskokemuksen syntyminen ja sen alkamisen paikantuminen.....	55
5.2 Huoltokiusaamisen monet ilmenemismuodot.....	63
5.3 Isien kokemukset viranomaisen toiminnasta huoltoriidan aikana	75
5.4 Huoltokiusaamisen vaikutus isien asemaan.....	82
6 Johtopäätökset.....	89
Lähteet	95
Liite 1	105

1 Johdanto

Tämän tutkielman tarkoitus on selvittää eronneiden isien kokemuksia huoltokiusaamisesta ja viranomaistoimintaa huoltoriidan aikana. Lisäksi tarkoituksena on jäsentää huoltokiusaamisen käsitettä ja sitä, kuinka erityisesti miehet itse määrittelevät kokemansa huoltokiusaamisen. Isien omat kokemukset ja huoltokiusaamisen sanoittaminen on tutkielmani ydin, sillä aiheesta ei ole vielä ilmestynyt juurikaan tieteellistä tutkimusta. Käsite huoltokiusaaminen tai vieraannuttaminen ei ole kuitenkaan aivan uusi ja tieteellisen määrittelyn sijaan esimerkiksi Isät lasten asialla ry on puhunut internetsivuillaan huoltokiusaamisesta (Isät lasten asialla ry -internetsivut 2018). Huoltokiusaaminen on myös mainittu vieraannuttamisen yhteydessä Oikeusministeriön Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muutostarpeet -verkkokeskustelun yhteenvedossa (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 36/2016). Huoltokiusaamisesta voidaan nähdä puhuttavan myös internetin keskustelupalstoja silmäillessä, kun esimerkiksi Google -hakuun laitetaan käsite *huoltokiusaaminen*.

Huoltokiusaamiseen ja sen alakäsitteeseen vieraannuttamiseen (engl. *parental alienation syndrome*) liittyen on myös valmisteilla hallituksen uudistus lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaan lakiin (361/1983). Oikeusministeriö on 2017 työryhmän mietinnössään esittänyt, että lakiin esitettäisiin uusia säännöksiä liittyen huoltajien velvollisuuteen suojella lasta väkivallalta, vaalia lapselle tärkeitä ihmissuhteita ja myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 47/ 2017). Toteutuessaan lakiuudistus vaikuttaisi myös huoltokiusaamiseen, sillä se rajoittaisi lähivanhemman mielivaltaisuutta liittyen huolto- ja tapaamisasioihin.

Huoltokiusaamista ja vieraannuttamista on tutkittu erityisesti huoltoriitojen alakäsitteenä Suomessa jonkin verran, mutta tutkimus on keskittynyt lähinnä tarkastelemaan huoltoriitojen tai -riitelyn vaikutusta lasten asemaan. Huoltokiusaamiseen usein rinnastettavasta vieraannuttamisesta on ilmestynyt hiljattain tutkimusta esimerkiksi lääketieteen, oikeustieteen ja psykologian alalla (ks. esim. Hannuniemi 2015, Häkkänen-Nyholm 2010; Sinkkonen 2018). Vieraannuttamisesta on Suomessa lisäksi tehty joitain pro gradu

-tutkielmia erityisesti sosiaalityön alalla (ks. esim. Hyppänen 2013; Sorokin 2014; Hemmilä 2017). Kansainvälisesti vieraannuttamista on tutkittu laajemmaltikin (ks. esim. Ward & Harvey 1993; Vassiliou & Cartwright 2001).

Koska tutkielmani on sosiaalityön pro gradu ja luonteeltaan vahvasti tätä kautta myös yhteiskunnallinen, käsittelen työssäni osaksi sosiaalityön roolia huoltokiusaamisprosessin aikana. Aiheellista on myös tarkastella sitä, miten isä kohdataan sosiaalityössä asiakkaana. Sosiaalityöntekijää ohjaavaa lainsäädäntöä käsittelen luvussa 3.2. Suomessa esimerkiksi tasa-arvovaltuutettu pyrkii turvaamaan sukupuolten oikeuksia tasaveroisesti tilanteessa kuin tilanteessa. Sosiaalityön sisällä tasa-arvoa turvaa lainsäädännön lisäksi sosiaalityön ammattietiikka ja sosiaalipoliittiset linjaukset. Sosiaalityön ohella merkittäviä tasa-arvon turvaajia ja siihen vaikuttavia tahoja ovat myös kolmannen sektorin toimijat sekä hankkeet, jotka nostavat esille sorrettuja ja syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia. Median perusteella isien asemaa huoltoriidoissa ovat ajaneet lähinnä miehet itse, mistä näkyvimpinä esimerkkeinä toimivat Isät lasten asialla ry, Miessakit ry, muutamat mieskansanedustajat sekä mediassa tarinansa kertoneet isät. Isät peräänkuuluttavat mediassa viranomaisten —yleensä lastensuojelun, poliisin tai tuomioistuinten— kouluttamista ja huoltokiusaamisen ja vieraannuttamisen sanktioimista ja ilmiön tunnistamisen lisäämistä sekä vanhemmuuden tasavertaisuutta. Vaikeassa, pitkittyneessä huoltoriidassa häviää aina lapsi, mutta sukupuolensa vuoksi arvioitu, jopa loke-roitu miessukupuoli voi olla helppo uhri huoltokiusaamisessa.

Tutkielmassani lähestyn miestä juuri naisen huoltokiusaamisen kohteena sekä miehen ja isyyden problematiikkaa ja miessukupuolen paikkaa feministisen teorian lähtökohtien avulla. Tutkimukseni teoriaosuutta osin ohjaa naistutkimuksen edelläkävijän, Judith Butlerin (2006, 25) ajatus siitä, että sukupuoli ei rakennu yksittäisistä teoista, vaan se syntyy toiston ja rituaalien kautta. Koska sukupuoli luodaan erityisesti sen roolien kautta, tulisi heterovanhemmuudessa molemmilla vanhemmilla olla mahdollisuus toteuttaa ja tarvittaessa muokata rooliaan vanhempana (Lammi-Taskula & Salmi 2016, 161). Vanhemmuutta ja vanhempien roolia tarkasteltaessa sukupuolten tasa-arvokysymykset nousevat edelleen toistuvasti esiin mediassa ja varsinkin miehet ovat voineet kokea vanhemmuuttaan ja rooliaan isänä arvosteltavan äitejä enemmän. (Ks. esim. Lanne 2014; Hokkanen 2005, 17.) Miehen aseman yhteiskunnassa nähdään edelleen olevan vahvempi

kuin naisen, erityisesti palkkatasoon tai urakehitykseen viitattaessa eikä miesten oikeuksia ole tarvinnut lähtökohtaisesti erityisemmin puolustaa tai korostaa (Hiilamo 2017; Julkunen 2010, 56). Perhekontekstissa isän asema voidaan joissain tapauksissa kuitenkin kokea vain näennäisesti äidin asemaan rinnastettuna tasavertaisena vanhempana (Lammi-Taskula & Salmi 2016, 162). Näkemys perheiden kanssa työskentelevissä viranomaisissa – kuten lastensuojelussa tai perheneuvoloissa – voi huomaamattaankin korostaa äidin roolia vanhempana jo parisuhteen aikana, mutta erityisesti eron jälkeen. (Ks. esim. Kotro & Sepponen 2007; Jousmäki & Kosonen 2009; Hokkanen 2005, 94; Lanne 2014.) Tästä johtuen isyys eron jälkeen voidaan mieltää erilaiseksi niin sosiaalisilta, psykologisilta kuin juridisiltakin ulottuvuuksiltaan kuin mitä se oli parisuhteen aikana. Tutkielman toisessa luvussa tarkastelen sitä, mitä tasavertainen vanhemmuus tarkoittaa ja miten sitä voisi edistää. Lisäksi toisessa luvussa pohdin sitä, mitä merkitystä isänä olemisella on eron jälkeen ja miten isyys vaikuttaa sosiaalityön asiakkuuteen.

Heidi Hyppäsen 2013 Lapin yliopistoon kirjoittamasta, huoltoriitakokemuksiin liittyvästä pro gradu -tutkielmasta käy ilmi, että erityisesti miehillä voi olla naisia korostuneempi tarve saada kertoa kokemuksistaan huoltoriidoissa (mt., 27). Tämä on mielestäni mielenkiintoinen huomio, sillä sosiaalityöntekijänä työskennellyt Timo Kitunen on esittänyt (2007, 31–14), että miehet eivät koe tulevansa ymmärretyksi sosiaalipalveluissa sen naisvaltaisuuden vuoksi ja muun muassa tästä syystä he eivät ole tai halua olla aktiivisia toimijoita sosiaalipalveluiden asiakkuuksissa. Tästä syystä huoltokiusaamisen esille ottaminen voi olla eronneille isille haastavaa.

Sukupuolten eroavaisuudet vanhemmuuden kontekstissa näkyvät myös käräjäoikeuksien tilastoissa, jotka osoittavat, että syystä tai toisesta huoltajuutta käsiteltäessä oikeudessa lapset edelleen määrätään asumaan useammin äidilleen kuin isälleen. (Valkama & Litmala 2006, 20; Kangas 2009, 185.) Anja Hannuniemi on todennut (2009, 233), että äitien kanssa asuvien lasten osuus on tilastoissa vain kasvanut vuodesta 1997 vuoteen 2005, vaikka isät ovat aktivoituneet roolissaan vanhempana. Tilastokeskuksen vuoden 2017 perhetilaston mukaan Suomessa vuonna 2016 noin 151 000 perheistä muodostui äidistä ja lapsista. Perheistä noin 32 000 oli isästä ja lapsista koostuvia. (Tilastokeskus 2017.) Toisaalta kritiikkiä on kohdistettu myös siihen, että yhteishuoltajuuksia on määrätty riittäisissakin ja paikoin epäselvissä tapauksissa siitä syystä, että vanhempien oikeudet toteutuisivat tasavertaisesti (Gottberg 2013, 183). Tilastoihin vaikuttavat monet

asiat eikä niistä voi tehdä suoria johtopäätöksiä siitä, millainen isän asema yhteiskunnassamme on eron jälkeen. Ne antavat kuitenkin mielestäni hyvän yleiskuvan siitä, että äidin rooli on edelleen korostuneempi suomalaisessa perhekontekstissa isään verrattuna. Huoltokiusaaminen on vieraannuttamisen rinnalla verrattain uusi käsite huoltoriidan kentällä, minkä vuoksi tutkielmassani käydään tarvittavilta osin läpi myös huoltoriidan juridista määrittelyä ja tätä kautta miehen juridista asemaa toisena vanhempana. Tähän keskityn tutkielmani kolmannessa luvussa, jossa avaan tarkemmin huoltokiusaamisen isään kohdistuvia oikeusvaikutuksia.

Eva Gottberg (2012, 55–56) on tuonut esille, että patologisoituneet, pitkäkestoiset ja vaikeat huoltoriidat ovat Suomessakin yleistyneet. Tällä voi olla yhteyksiä vanhempien käsittelemättömään erokriisiin tai vanhempien mielenterveyden ongelmiin. Tämä voi johtaa pitkittyneiden huoltoriitojen ja näin myös huoltokiusaamisen lisääntymiseen. Juridisesti *huoltokiusaaminen* on yhä tunnustamatta, joskin hiljattain joissain oikeuden päätöksissä siihen on alettu myös tuomioistuimissa kiinnittää huomiota (Skön 2014). Tutkielmassani pohdin sitä, millainen kokemus huoltokiusaaminen on miehelle hänen omasta näkökulmastaan ja millaisia asetelmia miehen ja naisen väliseen huoltoriitelyyn ja huoltokiusaamiseen liittyy sekä kuinka se mahdollisesti muokkaa isyyttä ja sukupuolten tasa-arvoa. Tutkielmani luvussa 5.1 käsittelem aineistoni avulla tarkemmin sitä, miten huoltokiusaamiskokemus on syntynyt. Tutkimuksessani keskeisiä käsitteitä ovat *huoltoriita, huoltokiusaaminen, vieraannuttaminen, sukupuolten välinen tasa-arvo* sekä *henkinen väkivalta*.

Yleinen näkemys lienee, että lapsen oikeudet tai etu voi jäädä helposti huomaamatta vaikeissa huoltoriidoissa (ks. esim. Warshak 2012, Litmala 2002). Kuitenkin yhtä tärkeää niin lapsen kuin molempien vanhempienkin perusoikeuksien kannalta on kummankin riidan osapuolen tasavertainen kuuleminen, kohtaaminen ja kohtelevuus. On selvää, että kahden ihmisen (vanhemman) riidellessä voi olla vaikeaa selvittää kumpi puhuu totta, mutta erityisesti isät ovat kokeneet, että vain äitejä on kuunneltu sosiaalitoimessa tai poliisissa ja isän mielipiteet on jätetty huomiotta. Onko todella näin ja ohjaako tiedostamaton sukupuolijajattelumme viranomaisten käsityksiä miehen ja naisen kyvyistä toimia vanhempana, ja jos, niin miten?

2 Isyys, ero ja sosiaalityön asiakkuus

2.1 Tasavertainen vanhemmuus

Tutkielmassani joudun väistämättä pohtimaan sitä, miten miehen ja naisen vanhemmuutta yleensäkin määritellään ja mitä sukupuolittuneita käsityksiä vanhemmuuteen liittyy. Keskiössä erityisesti huoltokiusaamistapauksissa on se, kuinka tasavertaista vanhemmuutta voitaisiin tukea myös eron jälkeen. On tärkeää ymmärtää, millaisena tasavertainen vanhemmuus yhteiskunnassamme näyttäytyy ja vaikuttavatko eroaminen ja perheen hajoaminen tasavertaisuuteen. Vaikka sukupuolta tai sen liiallista korostamista on nykyaikaisissa kasvatusta ja perhekeskusteluissa pyritty häivyttämään, sisältyy vanhemmuuteen silti väistämättä miehen ja naisen roolijakoja, jotka tulee ottaa huomioon tasavertaista vanhemmuutta tuettaessa (Vuori 2010, 109). Näkyvin tekijä, joka erottaa äidit isistä, on biologinen sukupuoli. Etnometodologisen ajattelun mukaan sukupuolen voidaan ajatella muotoutuvan lisäksi sosiaalisissa ja kulttuurillisissa suhteissa. (West & Fenstermaker 2002, 65; Kuronen & Hokkanen 2008, 29.) Vaikka biologialla onkin vahva yhteys äitiyteen, myös miehiltä odotetaan nyky-yhteiskunnassa yhä enemmän naistapaista vanhemmuudessa (West & Zimmerman 2002, 3–5; Kuronen & Hokkanen 2008, 28–29).

Vahva ydinperheideologia piti isät auktoriteettina ja perheen elättäjinä käytännön tasavertaisen vanhemmuuden sijaan noin 1900-luvulle saakka, jolloin naisille jäi päävastuu kasvattajina ja hoivaajina. Ydinperheideologian mukaisesti äiti oli perheen keskiössä, ja naisen rooli linkitettiin vahvasti äitimyyttiin. (Nevala-Nurmi 2014, 235–236.) Äitimyytin, eli äitiyden roolin korostamisen vaikutuksia vanhemmuuteen voidaan yhä nähdä aatteellisella tasolla ja vanhemmuuden roolijakoa tarkasteltaessa (Lehtonen 2007, 52–53). Nykyään suomalaisen miehen ja naisen parisuhdetta ja vanhemmuutta tarkastellaan edelleen vahvasti heteronormatiivisten mallien läpi, vaikka isien asema äitien rinnalla halutaan nähdä tasavertaisena kasvattajana ja isällä onkin merkittävä rooli kasvattajana. Kuitenkin äidillä nähdään olevan se viime- ja ensisijainen vastuu lapsen kasvattamisesta. (Markkola ym. 2014, 7.) Tasavertaisen vanhemmuuden tukeminen edellyttää niin yhteiskunnallisten, poliittisten ja koulutuksellistenkin rakenteiden tarkastelua, mutta myös perheensisäisten roolien avaamista (Vuori 2004, 39).

Vanhemmuuden tasavertaisuutta eron jälkeen on tarkasteltu erityisen paljon lapsen edun näkökulmasta. Nykyinen laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361) sekä erityisesti lastensuojelulaki (417/2007) oikeuttaa ja rajaa toimivaltansa erityisesti lapsen edun ympärille. Käsitteenä lapsen etu on paljolti tulkinnanvarainen ja kiistelty, mikä on aiheuttanut päänvaivaa huolto- ja tapaamisriidoissa jokaisen toimijan (sosiaaliviranomaiset, tuomioistuimet yms.) näkökulmasta. Tieteellisen tutkimuksen avulla ei ole voitu osoittaa, että jompikumpi vanhemmista olisi aina lähtökohteisesti lapsen edun mukaisempi, parempi huoltaja. Sen sijaan äidin paremmuutta ja etusijaisuutta huoltajana on pyritty todistamaan psykotieteissä jo noin 1950 -luvulta lähtien noin 1970 -luvulle saakka. (Kurki-Suonio 1999, 29, 38.) Lisäksi juridisen ja psykologisen vanhemmuuden yhteensovittamista on kritisoitu sen painottuessa juridisen vanhemmuuden tukemiseen. Näin kuitenkin esimerkiksi tapaajavanhemman psykologista vanhemmuutta ei ole juurikaan oikeudellisesti turvattu. (Mt., 33.) Lapsen edun kirjavan käsitteen ja huoltoriidoissa aktiivisten toimijoiden moninaisuuden vuoksi myös lähi- ja etävanhempien eronjälkeistä, tasavertaista vanhemmuutta voi olla haastava tukea käytännössä.

Miehen ja naisen asemaan ja rooliin yhteiskunnassa vaikuttaa se, mikä on heidän parisuhdestatuksensa. Nykyään miehen tai ylipäättään vanhempien rooli parisuhteessa nähdään ja ajatellaan juridisesti tasavertaisena naisen kanssa jo useisiin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin sekä kansainväliseen ja kansalliseen lakiin ja säädöksiin vedoten. (Euroopan Ihmisoikeussopimus 63/1999; Suomen Perustuslaki 11.6.1999/731.) Perhe tai vanhemmuus eivät kuitenkaan ole käsitteinä yksioikoisia ja jokainen perhe tai parisuhde rooleineen on sukupuoleen katsomatta aina omanlaisensa. Tasavertaisen vanhemmuuden yhteiskunnallisina kulmakivinä ovat Suomessa toimineet erilaiset yhdistykset, kuten 1960 -luvulla vaikuttanut, muun muassa hoivaisyyden puolesta puhunut Yhdistys 9 sekä samoihin aikoihin isän osallisuutta lastenhoidossa painottanut Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 1970 -luvulla perustettu Tasa-arvoasiain neuvottelukunta sekä 2006 vanhempainvapaan jakamiseen liittyvä lakimuutos työsopimuslain (26.1.2001/55) 4. luvun 3§ mahdollistivat vanhempainvapaan jakamisen isän ja äidin kesken sovituksi. (Vuori 2004, 34.) Voidaankin todeta, että tasavertaista vanhemmuutta on tuettu ja tarkasteltu yhteiskunnassamme varsin eri tahtiin.

Suomalaisessa yhteiskunnassa tasavertaista vanhemmuutta määrittelevät konkreettisesti arjen tasolla vanhempien saamat tuet ja etuudet, kuten vanhempainraha tai eron jälkeen elatusapu. Tätä kautta tasavertaisen vanhemmuuden taustalla vaikuttaa vahvasti sosiaalipolitiikka ja lainsäädäntö, jolla on suora vaikutus tasavertaisen vanhemmuuden ylläpitämisessä. Sosiaalipolitiikan professori Heikki Hiilamo (2017) on todennut Yhteiskuntapolitiikka -tiedejulkaisu -blogissaan, että:

"Kotihoidon tuki on tasa-arvoisen vanhemmuuden tulppa, joka [heikentää] äitien mahdollisuuksia osallistua työelämään ja heikentää isien mahdollisuuksia osallistua lastensa hoitoon. Pidemmällä aikavälillä kotihoidon tuen poistaminen tai jakaminen puolisoitten kesken nostaisi naisten palkkoja ja eläkkeitä – ja hyödyttäisi myös lapsia."

Vaikka kunnissa tuetaan monipuolisesti vanhempien työn ja perheen yhteensovittamista, on pienten lasten perheitä koskeva lainsäädäntö selkeästi sukupuolistunutta sen tukiessa pääosin äitien perhevapaiden käyttöä. Vuonna 2017 voimaantulleeseen avioliittolakiin (13.6.1929/234) tehtyjen muutosten myötä vanhemmille suunnatut Kansaneläkelain etuudet kuitenkin hieman muuttuivat; muutoksia tehtiin niin nais- kuin miesparienkin perhevapaisiin sekä elatustukeen. Myös isyysvapaaseen 2017 tehty muutos oikeuttaa nyt isät hakemaan vanhempain- ja isyysvapaata, mikäli he vastaavat lapsensa hoidosta kokonaan. Tätä mahdollisuutta ei ole aiemmin ollut, vaikka isät olisivatkin tosiasiassa vastanneet lapsensa hoidosta. Esimerkiksi Islannissa perhevapaita voi pitää yhteensä yhdeksän kuukautta niin, että isä pitää niitä kolme, äiti kolme ja jompikumpi viimeiset kolme (Sund 2007, 64). Sosiaalipoliittiset ratkaisut vahvistavat kotiin lapsia hoitamaan jäävän äidin roolia pääasiallisena kasvattajana ja luovat lähtökohtaisesti eroja isän ja äidin tasavertaisuudelle niin perhe- kuin työelämässäkään. Kotiin jäävien äitien määrä näkyy myös siinä, että Suomessa naiset tekevät pääosin osa-aikatöitä ja määräaikaisia töitä miehiä enemmän. Näin vanhemmuuden roolit ulottuvat perheistä aina työrakenteisiin saakka. Koska äidit viettävät lapsen kanssa suhteessa enemmän aikaa kotona, voi eron jälkeen isän ja lapsen suhde olla etäisempi kuin äidin ja lapsen. (Lammi-Taskula & Salmi 2016, 163–164, 172–174.) Tasavertaista vanhemmuutta tulisi siis voida tukea jo ennen eroa kevyin, matalan kynnyksen palveluin.

Tiina Hokkanen (2005, 94) on todennut, että perinteisesti, ammatillisesti, kulttuuristen uskomusten mukaisesti ja teoreettisesti äidin hoivakykyjä ja -vastuuta pidetään isien vastaavaa suurempana ja merkityksellisempänä. Vanhempien roolien tasavertaisuuteen

parisuhteen aikana tulisikin kiinnittää huomiota niin kotitöiden jakautumisen kuin kasvattamisenkin osalta, jotta tätä tasavertaisuutta olisi luontevampi seurata myös eron jälkeen. Yhteiskunnan ja palveluiden lisäksi tasavertaisuuteen voidaan vaikuttaa myös vanhempia vastuuttamalla. Vanhemmuutta, kuten vanhempiakin, on monenlaista; äidin ja isän rinnalla kasvattajina ja vanhempina toimivat usein naisvaltaisten ammattien, kuten päiväkotien, koulujen ja kerhojen työntekijät (Vuori 2004, 37). Vanhemmuuden tasavertaisuutta ei siis pelkästään rakenneta perheen sisällä tai rajata sosiaalipoliittisesti lainsäädännön avulla, vaan näillä kasvatustasavertaisuuden jakajilla on yhtä lailla vaikutusta tasavertaisen vanhemmuuden luomiseen ja ylläpitämiseen. Tasavertaisen vanhemmuuden tukeminen korostuu erityisesti niissä palveluissa, jotka on suunnattu erovanhemmille tai eroa suunnitteleville vanhemmille. On kuitenkin osoittautunut, että juuri näissä palveluissa isien kohtaamista on määritellyt liiaksi äidin kasvatustasavertaisuuden korostaminen (mt., 42).

Hokkanen (2005, 95—96) on tutkimuksessaan havainnut, että yksi suurimmista syistä lasten asumisen jakautumisessa ja painottumisessa eron jälkeen pääosin äidille liittyvä häpeään, jota isät voivat tuntea, mikäli he päätyvät ottamaan yhtä lailla vastuuta lasten hoidosta ja kasvattamisesta. Tämä kertoo syvälle juurtuneista asenteista. Äidin hoivakykyjen paremmuuteen isiin verrattuna voidaan vaikuttaa tutkimustiedolla ja sitä kautta perheiden kanssa työtä tekevien eri instituutioiden — kuten neuvoloiden, päiväkotien ja koulujen henkilöstön — kouluttamisella. Tasavertaisen vanhemmuuden yhteydessä voidaan puhua myös jaetusta vanhemmuudesta, jolla viitataan vanhemmuuteen, jota sukupuoli ei ohjaile. Jaetun vanhemmuuden perusideana ovat tasavertaisesti jaetut kasvatustehtävät sekä esimerkiksi töissäkäymisen ja vapaallaolon tasavertainen jakautuminen. Kasvatustieteiden tohtori Jouko Huttunen (2001, 174—176) huomauttaakin, että mikäli vanhemmuutta ei voida/haluta jakaa, se johtaa todennäköisesti sukupuolittuneisiin roolijakoihin äidin ja isän välillä. Tasavertainen vanhemmuus parisuhteessa näyttäytyy konkreettisimmin kotitöiden jaossa. Hoivakulttuurin yleistymisen on kuitenkin tehnyt vanhemmuudesta sukupuolineutraalimpaa kuin ennen. (Kuronen & Hokkanen 2008, 40.)

Keskustelua tasavertaisesta vanhemmuudesta käydään Suomessa myös lakialoitteiden muodossa. Muun muassa isyyysvapaan määrän lisäämisestä ja isyyssrahan turvaamisesta

erityisesti eroisille on tehty lakialoitteita. Sosiaalipoliittisesti kansallisella tasolla tasavertaista vanhemmuutta ja isyyden paikkaa on pohdittu hankkeiden ja lakialoitteiden avulla. Hallituksen kärkihankkeessa, Sosiaali- ja terveysministeriön Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa (LAPE) on kiinnitetty huomiota lapsien ja perheiden saamaan oikea-aikaiseen tukeen. Hankkeessa on mainittu myös huoltoriitoihin ja -kiistoihin kohdennettu varhainen tuki ja puuttuminen sekä sovinnollisen eron tavoittelu. Hankkeen avulla toivotaan löydettävien keinoja kohdennetuimpiin eropalveluihin sekä tärkeimpänä uudistettavan lakia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983). Lapsenhuoltolain uudistamisella tähdätään Oikeusministeriön mukaan erityisesti hankalien huoltoriitojen ja sitä kautta huoltokiusaamisen ehkäisyyn (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 47/2017). Julkaisussa muutosta ehdotetaan lisäksi lapsen tärkeiden ihmissuhteiden turvaamisen tehostamiseen eron jälkeen, vanhemman velvollisuuteen ilmoittaa muuttoaikeistaan, tuomioistuimen tehtävien jakamiseen sosiaalilautakunnalle riittävissä tapauksissa (esimerkiksi tehtävänjako huoltajien kesken) sekä vuoroasumisjärjestelmän tunnustamiseen. Muutosta toivotaan esityksessä myös tapaamiskustannusten tasapuoliseen jakamiseen sekä vieraannuttamisen ehkäisyyn muun muassa korostamalla vanhempien velvollisuutta tukea lapsen suhdetta molempiin vanhempiinsa. Vieraannuttamista ehdotettiin työryhmässä sanktioitavaksi siltä osin, että tapaamisten estämisestä/laiminlyönnistä voisi määrätä uhkasakkoa. Vieraannuttamisen kriminalisointi nähtiin kuitenkin yhä ongelmalliseksi, sillä vieraannuttaminen on vaikea näyttää toteen tai määritellä tyhjentävästi, mikä vaikuttaa rikostunnusmerkistön täsmällisyyden ja tarkkarajaisuuden vaatimuksiin. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 47/2017, 28–35.) Muutosehdotusten voimaantulolla olisi merkittäviä vaikutuksia niin huoltokiusaamisen ennaltaehkäisyssä kuin tasavertaisen vanhemmuudenkin tukemisessä.

Suomessa isyyden muodostumisen tasavertaisuutta määrittelee osaltaan myös laki hedelmöityshoidoista (22.12.2006/1237), joka ei mahdollista miesparien hedelmöityshoitoja. Samassa laissa tuetaan itsellisten naisten ja naisparien hedelmöityshoitosten saamista. Sosiaalipoliittisesti voitaisiin siis tämän perusteella todeta, että tasavertainen vanhemmuus ei toteudu lapsettomilla itsellisillä miehillä tai miesparien kohdalla. Tasavertaisen vanhemmuuden tukemisessa ja edistämiseksi voidaan toimia sekä mikro- että makrotasolla.

2.2 Isänä eron jälkeen

Kasvatustieteiden tohtori Huttusen (2001, 57–65) mukaan isyys voidaan määritellä ja ymmärtää neljällä eri tavalla: biologisena, sosiaalisena, juridisena ja psykologisena isyytenä. Näistä määritelmistä biologinen sekä juridinen isyys muodostuvat ikään kuin automaattisesti, kun taas sosiaalinen ja psykologinen isyys kehittyvät vasta vuorovaikutuksessa lapsen kanssa (mt., 57–65). Eron jälkeistä psykologista tai sosiaalista isyyttä voi olla ero- ja perhepalveluissa haastavaa arvioida, varsinkin jos ero on ollut riitaisa. Isällä itsellään oleva käsitys isyydestään voi myös poiketa ammattilaisen vastaavasta, ja riitaisissa eroissa julkisella vallalla onkin suuri vastuu lapselle tärkeiden ihmissuhteiden arvioinnissa (Valjakka 2002, 41). Jo ennen eroa tai sen jälkeen juridista tai biologista isyyttä voivat olla vahvistamassa esimerkiksi lastenvalvoja, tuomioistuin tai perheneuvonnan sosiaalityöntekijä. Isyyttä voidaan kuvata myös sen perusteella, miten isäksi tulo on tapahtunut, asuvatko isä ja lapset yhdessä tai peilataanko isyyttä esimerkiksi äitiyden tai sukupuolen kautta (Vuori 2004, 30). Isyyden muodostuminen ja isäksi tulo voivat tapahtua monella eri tavalla ja isyyden rakentaminen tapahtuu aina yksilöllisesti. Siksi palveluissa on tärkeää ymmärtää erilaiset isän roolit ja niiden merkitykset mutta erityisesti myös se, mitä kautta isäksi on tultu. Erityisesti riitaisan eron jälkeen isyyden tukeminen korostuu.

Suomessa ajateltiin pitkään äidin olevan isää merkityksellisempi kasvattaja lapsen onnistuneen psykologisen kehityksen kannalta. Yhdysvalloista peräisin olevat teoriat juontavat juurensa kehitys- ja kasvatustieteisiin tutkimuksiin, joita toteutettiin havainnoimalla lapsen ja äidin välistä suhdetta. (Vuori 2004, 39.) Suomessa isien asemaa alettiin uudelleen pohtia psykososiaalisin keinoin 1990-luvun loppupuolella (Eräranta 2007, 83). Isyyden tukemiseen ja isien osallistamiseen on kiinnitetty enenevässä määrin huomiota myös sosiaalityön ammattilaisten saralla jo vuosikymmenen ajan. Esimerkiksi Sosiaali- ja terveysministeriö on kiinnittänyt huomiota isyyden entistä perusteellisempaan huomioimiseen palveluissa. (STM 2008:24). Isyyden merkityksien, siihen kohdistettujen asenteiden muuttumisesta sekä isän aseman ja roolin päivittämisestä kertoo myös esimerkiksi eduskunnan pidentämä isyysvapaa (Kolehmainen & Aalto 2004, 9). Isyyden tutkimuksen saralla onkin yhä luonnollisempaa puhua sukupuolentutkimuksesta sekä mies- ja naispuolentutkimuksesta (mt., 11–13).

Eron jälkeistä isyyttä on tutkittu yhteiskunnallisesti sosiaalityönkin saralla muun muassa huoltoriitojen yhteydessä ja aiheesta on tehty muun muassa pro gradu –tutkielmia. Kriittisen miestutkimuksen kautta isyyttä ja erityisesti hoivaavaa isyyttä on alettu hiljattain tutkia, aiemmin kriittisen miestutkimuksen keskittyessä lähinnä niille aihealueille, mihin on voitu paikantaa mieheyteen liittyvää maskuliinisuutta (Julkunen 2010, 57). Niin eron jälkeistä kuin parisuhteen aikaistakin isyyttä on Suomessa tutkittu enenevässä määrin viime vuosikymmenen aikana ja tutkimusten avulla on muun muassa tunnustettu isäsuhteen tärkeä merkitys jo vauvaikäiselle lapselle. Tutkimusten avulla on saatu aikaan myös keskustelua siitä, kuinka suuri merkitys isyydellä on lopulta miehille itselleen. (Aalto 2012, 186–187.) Miesnäkökulmaan yleensä on sosiaalityön saralla kiinnitetty enenevässä määrin huomiota viimeisen vuosikymmenen aikana (ks. esim. Mäki 2013; Lanne 2014; Laitinen & Orislahti 2016).

Vanhemmuus täytyy eron jälkeen luoda uudestaan, mihin miehillä on naisia suuremmat paineet. Isyyttä täytyy Suomessa perustella äitiyttä enemmän erityisesti, jos ero on ollut riitaisia. (Autonen-Vaaraniemi 2012, 104.) Erotilanteissa isien heikompaa asemaa vanhempana tukee myös se, että erotilanteissa lapset määrätään asumaan isälleen vain joka neljännessä tapauksessa (Valkama & Litmala 2006, 62). Eron jälkeen voikin käydä niin, että vanhemmat alkavat kilpailla siitä, kumpi on parempi vanhempi. Kulttuurillemme on myös olennaista se, että isyyden toteuttaminen parisuhteessa on ihailtavaa, kun taas isä lähivanhempana voi synnyttää häpeää isien keskuudessa, sillä hänen voidaan nähdä ajautuneen lastensa lähivanhemmaksi ja tekevän jotain ”epänormaalia”. Tämä kertoo sekä sukupuoliasenteista että hierarkkisista haasteista vanhemmuuteen ja erityisesti eron jälkeiseen isyyteen liittyen. Hokkanen (2005, 96) käyttääkin ilmiöstä termiä sanaton sukupuolisopimus, joka vahvistaa äidin hoitavaa roolia ja isän elatuksellista roolia. Ongelmallista on ajattelu ja jopa toimintamalli, että isästä voi tulla lähivanhempi vain jos äidillä on esimerkiksi päihdeongelmia tai muita erityisiä syitä. (Mt., 94–96.)

Erotilanteessa tavoitellaan lähtökohtaisesti jaettua vanhemmuutta, mikä saattaa kuitenkin usein jäädä lähinnä puheen tasolle. Jaettua vanhemmuutta ei olla voitu määrittellä tyhjentävästi eikä sen toteutumisen valvominen onnistu nykyisen lainsäädännön puitteissa (Sund 2007, 62). Vaikka isä olisikin todettu kyvykkääksi vanhemmaksi, on eron jälkeen oikeuskäsittelyissä yhä tavanomaisempaa määrätä äiti lähivanhemmaksi (Huttu-

nen 2001, 110). Eron jälkeiseen isyyteen ja erovanhemmuuden määritelmiin sekä käsitteisiin liittyy myös se, että etä-isät tuntevat äiteihin verrattuna harvemmin syyllisyyttä etävanhemmuudesta ja että etä-äitiyttä paheksutaan yleisesti enemmän kuin etäisyyttä (Castrén 2009, 134). Myös sosiaalityön saralla eroisuus on teemana ja aiheena äärimmäisen laaja sekä moniulotteinen, sillä eronneita isiä voidaan kohdata useissa eri palveluissa tai niiden vaiheissa, kuten sosiaalipalveluissa, perheneuvonnassa, lastensuojelussa tai sovittelussa. Kärjistyessään ero voi aiheuttaa molemmille vanhemmille epäoikeudenmukaisia sekä haastavia tilanteita tai ratkaisuja, mutta erityisesti isien voi olla vaikeampaa purkaa eroon liittyviä tunteitaan tai turvata turvaverkkoonsa. Isien turvaverkko voikin olla jo ennen eroa pienempi kuin äidillä tai jopa puuttua kokonaan. (Lanne 2014, 28.) Eron jälkeisten sukulaisuusyhteyksien säilymiseen vaikuttaa kuitenkin sukupuoltakin enemmän se, kumpi vanhemmista on lähivanhempi. Lähivanhempana toiminut vanhempi pitää todennäköisemmin yhteyttä etävanhemman sukulaisiin eronkin jälkeen (Castrén 2009, 95). Eron jälkeisen isyyden turvaamisen kannalta on tärkeää tiedostaa, että mikäli lapset eivät elä vanhemman arjessa, voi vanhemmuuden kokemus puuttua kokonaan. Toisaalta vanhemmuus voi myös korostua entisestään eron myötä. (Kääriäinen 2008, 103, 112.) Mikäli isää ei esimerkiksi neuvolakäynneillä kohdata tai huomata kokonaisvaltaisesti ammattilaisten toimesta, turvaverkon luominen voi olla entistäkin haastavampaa (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:24; Huttunen 2001, 122). Koska neuvolakäynnit mielletään yhä pääosin naisten etuoikeudeksi, eivät miehet välttämättä edes koe oikeudekseen vaatia tukea perhe- ja neuvolapalveluista ja tuen hakemiseen voi olla korkea kynnyks (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:24).

Mediassa huoltajuustaistojen yhteydessä nostetaan usein esiin miehen kyvykkyys vanhemmuuteen. Näissä keskusteluissa isä nähdään vahvasti toisena vanhempana, vaikka perhe tulisi aina nähdä ja kohdata vuorovaikutuksellisenä yksikkönä, jossa molemmat vanhemmat – sukupuolesta riippumatta – osallistuvat yhtä aktiivisesti esimerkiksi lapsen hoitoon. On huomionarvoista, että isät voivat kokea syrjintää niin perheensä tai lähipiirinsä kuin palveluidenkin osalta. (Kitunen 2007, 114; Jämsä 2011, 113.) Miehen vanhemmuuteen suhtautumiseen vaikuttaa myös se, kuka perheessä pitää vanhempainvapaan ja kuinka pitkään vapaalla ollaan. On osoittautunut, että mikäli isä jää vanhempainvapaalle, on hän todennäköisemmin lastenhoitovastuussa ja osallistuu äitiä enemmän kodinhoitoon. (Lammi-Taskula 2004, 185.) Isän mielipiteet ja asema vanhempana voi

palveluissa olla helpompi sivuuttaa äitiin nähden, vaikka vanhemmuuden ”paremmuutta” ei voidakaan yksioikoisesti vertailla. Miesten tahattoman tai tahallisen syrjimisen vastakohtana voidaan katsoa olevan miesten perusteeton suosiminen huoltajuuskiistoissa, vaikka äiti olisikin tosiasiallisesti osoittautunut paremmaksi lähivanhemmaksi (Hiitola 2011). Hokkanen (2005, 75) viittaa teoksessaan Kirsi Nousiaisen (2004) tutkimukseen, jossa tasa-arvoista vanhemmuutta on pyritty tukemaan sosiaalityöntekijöiden toimesta jopa esimerkiksi väkivaltaisen isän suosimisella. Tällöin on voitu ajatella, että lapselle on parempi taata molemmat vanhemmat vain yhden vanhemman sijaan vanhempien kasvatuksellisista haasteista huolimatta (mt., 75).

Erotilanteessa miehellä ja naisella voi olla hyvinkin erilainen käsitys eron kulusta, mikä voi jo lähtökohtaisesti hankaloittaa tilanteen tasapuolista selvittämistä (Lanne 2014, 23; Sinkkonen 1998, 205). Mikäli ero on kovin riitaista, voi se myös lisätä vanhempien hoidusta käyttäen lapsia aseinaan huoltajuustilanteissa. Näissä tilanteissa usein lähivanhemmaksi jäävällä äidillä on oikeudellisesti tarkasteltuna etulyöntiasema isään verrattuna, jolloin eron jälkeinen isyys näyttäytyy äitiyteen verrattuna heikommalta. Riitaisa erotilanne voi esimerkiksi käynnistää vanhempien taholta kiristämisen lapsen poisvienillä tai vieraannuttamisella. Vieraannuttamiseen ja kiristämiseen liittyy usein vakavia mielenterveysongelmia ja tätä tapahtuu sekä miesten että naisten toimesta. On kuitenkin yleisempää, että näissä tilanteissa äiti toimii lähivanhempana. (Häkkinen-Nyholm 2010.) Huoltokiusatun tai huoltoriitaisen eroproessin jälkeinen isyys muuttuu olennaisesti riippuen kiusaamisen tavoista ja riitelystä sekä kiusaamisen kestoista.

Avioerojen lisääntyessä yksinhuoltaja- ja sinkkuisiä on yhä enemmän (Aaltonen 2015, 23). Yllättävät muutokset parisuhteessa ja riitaiset erot pakottavat myös isät joskus lastensa huoltajiksi, vaikka tätä ei olisi alun perin tavoiteltukaan. Tällöin ei jää muuta mahdollisuutta, kuin tehdä parhaansa. (Van Der Gaag 2014, 145.) Mitä nopeammin ero on tapahtunut, sitä haastavampaa esimerkiksi lasten asumisesta on keskustella sen jälkeen (Castrén 2009, 103). Yllättävissä erotilanteissa isille tulisi olla tarjolla oikea-aikaista ja kohdennettua oikeudellista ja emotionaalista vertais- ja ammattiapua. Emotionaalisen tuen puute voi aiheuttaa pysyviäkin vahinkoja siitä kärsivälle vanhemmalle, mutta tätä kautta myös erityisesti lapselle (Sinkkonen 1998). Hyvä vanhemmuus on aina oppimisen prosessi, eikä pelkän sukupuolen perusteella voida osoittaa parempaa vanhempaa. Pro-

sessiluontoisuutensa vuoksi hyvä vanhemmuus ei myöskään ole pysyvä tai automaattinen ominaisuus. Riittävällä ohjauksella ja tuella myös isät voisivat harjoitella ja vahvistaa vanhemmuuttaan jo ennen eroa, millä vahvistettaisiin myös eron jälkeistä isyyttä. (Huttunen 2001, 122.)

Erotilanteessa isän oikeudet eivät välttämättä toteudu, kuten on toivottu, vaikka vanhemmilla olisi yhteishuoltajuus, sillä käytännössä yhteis- ja yksinhuoltajuus eivät juurikaan eroa toisistaan eikä yhteishuoltajuus automaattisesti lisää isien päätösvaltaa lapsen asioissa (Hokkanen 2002, 123; Huttunen 2001, 111). Nykyisen lainsäädännön mukaan lähivanhempi voi edelleen vaikuttaa voimakkaasti siihen, miten etävanhemman ja lapsen tapaamiset järjestyvät ja toteutuvat eron jälkeen. Miesten oikeusturvatieta ei välttämättä riitä omien oikeuksiensa tai velvollisuuksiensa selvittämiseen vanhempana tai yhteishuoltajana eikä käsite yhteishuoltajuus välttämättä ole käytännössä tuttu. Puolueettoman oikeustiedon löytäminen voi osoittautua todella haastavaksi ja aikaa sekä rahaa vieväksi, mikäli avuksi palkataan esimerkiksi asianajaja. Isien riittävä tiedottaminen erotilanteessa ja huoltajuusasioista tai niiden kulusta tiedottaminen eivät välttämättä toteudu lainkaan. (Lehtonen 2007, 61.) Puutteet oikeuksien tiedottamisessa voivat johtaa jopa isän passivoitumiseen huoltajuusasiassa ja isät voivat äärimmillään alkaa epäillä oikeuksiaan lapseen. Ruuhkautuva lastensuojelu ei takaa nopeaa tai puolueetonta puuttumista huoltokiistaan tai välttämättä pysty turvaamaan isien oikeuksia huoltokiistoissa. Pitkien käsittelyaikojen johdosta toinen vanhempi voikin ehtiä toimia haitallisesti pitkäänkin toisen vanhemman selvittäessä oikeuksiaan. Lastensuojelun osuutta huoltokiistassa tai -riidassa ei ole ilmaistu suoraan esimerkiksi lastensuojelulaissa (13.4.2007/417). Kuitenkin muun muassa lain 2§:ssä puhutaan lastensuojelun vastuusta tukea vanhempia kasvatustehtävissään ja tukea vanhempia lapsen huolenpidossa. Lastensuojelu onkin usein se taho, johon huoltoriitaiset vanhemmat ovat yhteydessä. (Ks. esim. Miessakit ry; Valkama & Litmala 2006, 2–3.)

Pitkien, riitaisten huoltokiistojen ennaltaehkäisyssä sekä eron jälkeisen isyyden tukemisessa isien oikeusturvatietaisuuden lisääminen sekä vanhemmuuden tukeminen jo ennen eroa nousevat avainasemaan. Laajalti tarkasteltuna tällä on vaikutusta myös lastensuojelun ruuhkautumisen ja kuormituksen purkamisessa sekä vanhempien huoltokiistojen aikana kokeman kuormituksen lieventämisessä. Kun molemmat vanhemmat kokevat asemansa tasavertaiseksi ja molemmilla vanhemmilla on riittävästi tietoa oikeuksistaan

vanhempana sekä lapsen oikeuksista, olisi myös pehmeämpien huoltajuusmenettelyjen, kuten asiantuntija- avusteisen tuomioistuinsovittelun hyödyntäminen helpompaa. Tämä tukisi vanhempien lisäksi myös lapsen asemaa. Eron jälkeinen toimiva isyys ei ole itsestäänselvyys, vaan sekä lapsen että vanhempien oikeus, johon vaaditaan niin yhteiskunnan, toisen vanhemman kuin instituutioidenkin tukea.

2.3 Isät sosiaalityön asiakkaina

Olen tutkielmassani valikoinut miehet huoltokiusaamiskokemusten kertojiksi ja lähdän tietoisesti hahmottelemaan mahdollista eroa mies- ja naissukupuolen välille. Sukupuolten asemassa ja asioiden käsittelyssä on varsinkin suomalaisessa perhekontekstissa yhä eroja ja asiakkuudet eri viranomaisissa tai instituutioissa voivat rakentua eri tavalla riippuen siitä onko asiakkaana mies vai nainen. Sukupuoli voi vaikuttaa joko välillisesti tai välittömästi myös siihen, mitä tai miten sosiaalipalveluita otetaan vastaan tai mitä yli-päättään tarjotaan. Olen aiemmin tutkinut isyyden haasteita sosiaalityössä kandidaatin-tutkielmassani keväällä 2016, jolloin tarkoitukseni oli avata isien asemaa sosiaalityön asiakkaana. Tutkielmani yhtenä lopputuloksena oli, että sosiaalityön kentillä mies tai isä asiakkaana voi erota naisesta tai äidistä. Pro gradu -tutkielmani kannalta on mielekästä pohtia, millaisia palveluita, kohtaamisia ja olettamuksia isä -asiakkaisiin liittyy sosiaalityön osalta.

Tutkittaessa isien kokemuksia huoltokiusaamisesta feminismin lähtökohdista on syytä avata hieman myös feministisen tutkimuksen käsitteitä ja historiaa sekä feministisen ajattelun hyödynnettävyyttä isyyttä koskevassa tutkimuksessa. Marjo Kuronen (2009, 113–114) toteaa *Feministinen tutkimus ja sosiaalityön tutkimus — kohtaamisia ja kohtaamattomuutta* -artikkelissaan, että feminististä teoriaa on käytetty sosiaalityön kentillä erityisesti äitiyden eri muotojen sekä sukupuolittuneen väkivallan tutkimusten yhteyksissä. Feminismin, eli naistutkimuksen teorian perusideana on tutkia ja tulkita naisen usein alisteiseksi ymmärrettyä asemaa sekä tukea naisen asemaa (Kuusipalo 2002, 210; Julkunen 2010, 25). Aatteena feminismi puolustaa naisen tasa-arvoa ja oikeuksia, mikä on historiassa näkynyt vahvimmin silloin, kun naisilla ei ollut esimerkiksi oikeutta työhön tai omaisuuteen ilman miehensä lupaa. Feminismistä on kuitenkin vähitellen

muotoutunut moniolotteinen teoria, jonka tarkoituksena on eri muodoissaan ja suuntauksissaan voimaannuttaa naissukupuolta, mutta myös edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa. Tämä kehityssuunta heijastelee myös sosiaalityön käytäntöihin ja teoriaan ja naistutkimuksen kehittymisen ja kehittämisen ohella onkin alettu kiinnittää myös miessukupuoleen sekä asiakkaana että työntekijänä huomiota. Näin painoarvoa on saanut pikkuhiljaa myös se, mitä sukupuoli tuo mukanaan asiakkuuteen. (Kuronen 2009, 117.) Yhteiskunnan muuttuessa feminismin tieteelliset aatteet ja tavoitteet muuttuvat, josta onkin seurannut vain toisen sukupuolen tutkimisen sijaan sukupuolen (*gender*) tutkimusta yleensä. (Julkunen 2010, 56–57.)

Sosiaalityön sisällä naisen asemasta sekä tyypillisistä ”naisten ongelmista” on keskusteltu jo 1960–80-luvuilla, erityisesti hoivan ja väkivaltaa kokeneiden naisten uhriuden teemojen alla. Erityisesti äitejä ja äitejä lastensuojelun palveluissa on tutkittu runsaasti. (Kuronen 2009, 113, 114.) Sosiaalityön sisällä feministisen teorian hyödyntämisen haasteena on yleiskäsitys siitä, että nainen on heikompi sukupuoli, joka kaipaa voimaannuttamista sekä puolustamista miehen ylivallalta (Jokinen 2002, 240; Kuronen 2004, 277; Malmi 2007, 8). Sosiaalityö on hyödyntänyt feminismiä muun muassa naissukupuolen valtuttamisessa eli empowermenttoimisessa, jolloin nainen ei kokisi tarvetta peilata itseään miehen kautta (Kuronen 2004, 118; Keskinen 2004, 21).

Sosiaalityön naistutkimuksissa feministiset käsitteet ja teoriat ovat uusiintuneet ja niitä on kyseenalaistettu 1980-luvun jälkeen, mikä tekee feminismin avaamisesta ja nykytilanteen arvioinnista haastavaa. Enää ei puhuta välttämättä lainkaan sukupuolista ja miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta, vaan tasa-arvosta tai tasavertaisuudesta yleensä. Vaikka feminismin osana naistutkimusta tehdäänkin yhä enemmän, on myös miessukupuolta ja maskuliiniutta alettu tutkia. (Keskinen 2004, 19–20; Jokinen ym. 2012, 171.) On tervetullutta, että isyyden tutkimisella tähdätään yhä useammin isyyden ja äitiyden roolien uusintamiseen (Jokinen ym. 2012, 175). Problemaattista isätutkimus on osin siitä syystä, että Suomessa maskuliinisuus ja isyys nähdään yhteensovittettavina ominaisuuksina, ei yhdessä esiintyvänä kokonaisuutena (Aalto 2012, 188). Äitiys ja naisellisuus voivat toteutua rooleina samanaikaisesti, mutta miehekkyyks ja isällisyys katsotaan eri konteksteissa vaikuttaviksi ominaisuuksiksi tai rooleiksi (Hokkanen 2005, 28).

Feministiselle sekä silloin tällöin myös feminismin alaiselle miestutkimukselle on omista sukupuolten tarkastelu joko miestä tai naista edustavien maskuliinien ja feminiinien ominaisuuksien kautta (Aalto 2012). Mieheyteen ja isyyteen vahvasti liitetty maskuliinisuuden käsite määrittelee muun muassa miehen tehtäviä ja isyyden muodostumista. Feminismin käsitteiden merkityssisältöjä on pohdittu uudelleen ja nykyään maskuliineja tai feminiinejä piirteitä ei enää liitetä vain naisten tai miesten ominaisuuksiksi. (Palmu 2006, 73.) Aiemmin useissa väkivaltatutkimuksissa miesten maskuliinisuuden esiin nostaminen on voinut jättää varjoonsa mieheen liittyvät muut ominaisuudet, mistä on seurannut yksipuolisia tutkimustuloksia miehestä väkivallan tekijänä (Nygqvist 2006, 89–90). Ei ole tavatonta, että sosiaalipalveluissa, päiväkodeissa ja kouluissa äitikeskeinen ajattelu ohjaa isyyden tukemista tai sen kohtaamista (Aalto 2012, 188). Jo osin vanhentuneet käsitykset isän roolista heijastuvat myös siihen, että päiväkotien henkilökunta kertoo yhä lähtökohtaisesti äidille lapsen asioista isän sijaan (Oulasmaa & Saloheimo 2011, 29).

Raija Julkunen (2002, 37) on kritisoinut suomalaista tasa-arvopolitiikkaa sen suosiessa pääosin heteronaista, jolla on säännöllinen toimeentulo ja perhe. Julkusen mukaan suomalaisen feminismin matala aktiivisuustaso ei tue feminististä sosiaalityötä lainkaan niin hyvin kuin maissa, joissa naisen asema on huonompi kuin meillä (mt., 38). Sukupuolentutkimus tulee edelleen olemaan merkittävä työkalu myös sosiaalityön sisällä, jossa peräänkuulutetaan feministisen tutkimuksen hyödyntämistä etsittäessä keinoja lähestyä asiakkaita sukupuolensa ohjailmina toimijoina. (Kuronen 2009, 126). Isä sosiaalityön asiakkaana voi kokea tarvetta kohdennetuimmille palveluille, kuten isäryhmille tai yksinkertaisesti isien huomioon ottamista esimerkiksi neuvolakäynneillä.

Sosiaalityössä isä voi olla asiakkaana niin perheensä osana sosiaalipalveluissa tai lastensuojelussa kuin yksinään esimerkiksi aikuissosiaalityössä. Lastensuojelulain (13.4.2007/417) 3 a § velvoittaa muun muassa neuvolapalvelut tekemään tarvittaessa yhteistyötä lastensuojelun kanssa. Isyys voidaankin huomioida eri tavalla lastensuojelun tai sovittelun asiakkuudessa kuin esimerkiksi aikuissosiaalityössä tai neuvolassa riippuen siitä, mikä on perheen tilanne. Aikuissosiaalityössä asiakkuudessa olevan isän tilannetta voidaan pääosin tarkastella taloudellisen tuen näkökulmasta, kun lastensuojelussa isän

toimintaa seurataan suhteessa lasten kasvatukseen. Varsinkin väkivaltaisten isien kohtaaminen lastensuojelussa tai neuvoloissa saatetaan sivuuttaa ja huomio keskittää ensisijaisesti äitiin ja lapsiin (Keskinen 2005, 303).

Isiäkin koskettavasta ja hyödyttävästä mieserityisestä työtavasta voi saada erinomaisia lähestymistapoja miesten kanssa tehtävään sosiaalityöhön ja miessosiaalityöntekijöiden toteuttamaan asiakastyöhön. Mieserityisen sosiaalityön keskiössä on miesten ongelmien ratkaisu sekä miesten kohtaamiseen sosiaalityössä. Jari Harju ja Petteri Huhtamalla (2015) määrittelevät mieserityisyyden *”miessukupuolen olemukselliseksi ominaisuudeksi, joka konkretisoituu miesten fyysisinä, psyykkisinä ja sosiaalisina erityispiirteinä.”* (Mt., 2015.) Miesasiakkaan lähestyminen riippuu mieserityisessä sosiaalityössä pitkälti hänen asiakkuutensa kontekstista, jolloin esimerkiksi väkivaltaa tehnyt mies kohdataan eri tavalla kuin mies, jolla on lapsia (Mäki 2013, 9). Mieserityisyyteen on liitetty myös sukupuolisensitiivinen lähestymistapa. Mieserityisen sosiaalityön asiakkaat tulevat erityisesti kohdatuiksi sukupuolisten ominaisuuksiensa kautta oikeassa kontekstissa ja mitasuhteissa (Harju & Huhtamalla 2015). Mieserityisen sosiaalityön tavoitteena on auttaa miestä elämännhallinnassaan sekä lähestyä miestä hänen omaa kieltään käyttäen hyödyntäen mahdollisuuksien mukaan mieheltä-miehelle näkökulmaa.

Sosiaalityössä erityisesti väkivaltakontekstin kautta mieserityinen sosiaalityö on saanut jalansijaa Suomessa. Väkivaltakontekstin lisäksi yhä enemmän mieserityisyyttä pyritään hyödyntämään myös isyyden kontekstissa, jossa kiinnostus suuntautuu erityisesti etäisien parissa tehtävään sosiaalityöhön. Etäisien parissa tehtävän mieserityisen sosiaalityön tavoitteena olisi ensisijaisesti tukea eron jälkeistä isyyttä sekä vahvistaa isän vanhemmuutta sellaisissa tilanteissa, kun isä ei asu lapsensa kanssa yhdessä. (Lanne 2014, 2, 90). Sosiaalityön miesasiakkuuden, mutta erityisesti huoltokiusattujen isien kannalta mieserityinen sosiaalityö voisi olla merkittävä palvelu-uudistus, jota voisi toteuttaa ensisijaisesti neuvola- ja perhepalveluissa, mutta myös esimerkiksi kolmannen sektorin palveluissa. On huomattu, että juuri isäksi tulleet miehet jakavat mielellään omia ajatuksiaan ja käsityksiään isyydestä ja vanhemmuudesta ja arvostavat kuulluksi tuleamista (Mykkänen & Aalto 2010, 46). Mieserityiselle sosiaalityölle ominainen vertainen ja mieheltä-miehelle tapahtuva asiointi voisi vastata isien yhteen tarpeeseen saada purkaa ajatuksiaan vanhemmuudesta ja kerätä tietoa isyydestä (mt., 46).

Yhtenä esimerkkinä miesaloitteisesta mieserityisestä työstä on Miessakit ry:n antama tuki. Miessakit Ry:n internetsivuilla yhdistys kuvailee toimintaansa seuraavasti:

”Miessakit ry pitää huolta miesten elämää tukevien yksilöllisten, yhteisöllisten ja yhteiskunnallisten rakenteiden vahvistamisesta parantaakseen miesten kokonaisvaltaista hyvinvointia. Miessakit ry tekee työtä sellaisen yhteiskunnan puolesta, jossa hyvinvointi vahvistuu miesten ja naisten erityislaaduista kumpuavan, sukupuolten välisen kunnioittavan kumppanuuskulttuurin kautta.”

Yhdistyksen tavoitteena on tukea ja tarjota apua eri elämäntilanteissa oleville miehille. Kohderyhmään kuuluvat siis niin väkivaltaa kokeneet, käyttäneet kuin eronneet tai juuri isäksi tulleet miehet. (Miessakit ry:n internetsivut.) Myös sosiaalityössä kohdataan monissa eri elämäntilanteissa olevia isiä. Sosiaalityön asiakkaina voivat olla myös miehet, jotka eivät ole halunneet tulla isäksi tai ovat isyyden myötä kohdanneet haasteita. Tällaisissa tilanteissa kuunteleminen muodostuu tärkeämmäksi kuin neuvojen antaminen. Mieserityinen lähestymistapa ei toimi, mikäli se on luonteeltaan ohjaavaa tai ohjeistettua, sillä pääosassa on — kuten muussakin sosiaalityön asiakastyössä— asiakkaan äänen saaminen kuuluviin. (Kilpiä 2006; Palmu 2006.) Mieserityinen sosiaalityö ei kuitenkaan ole Suomessa vielä täysin vakiintunut työtavaksi, osin johtuen alan naisvaltaisuudesta. Sosiaalityön asiakkaana isät tulisi voida kohdata muutoinkin kuin sukupuolensa edustajana. Mieserityistä työtapaa voidaan soveltaa myös tunneperustaisessa työskentelyssä. On havaittu, että miehet kokevat yhä useammin synnytyksen jälkeistä masennusta, joka on oireiltaan samantyylistä kuin äitien kokema. Isien kokema synnytyksen jälkeinen masennus on yhteyksissä siihen, että isät osallistuvat yhä enemmän lasten kasvatukseen. (Jämsä 2011, 62–63.)

Suomessa pelkästään isille suunnattuja sosiaalipalveluita on tarjolla pääosin kunnallisissa perhe- ja neuvolapalveluissa. Isille on esimerkiksi tarjolla isäryhmiä, joiden vetäjänä voi toimia myös sosiaalityöntekijä (Sosiaali- ja terveysministeriön selvitys 2008:24, 28). Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 26§ velvoittaa kunnat tarjoamaan vanhemmuuden tueksi moniammatillista tukea ja neuvontaa, jota kautta isät voivat tulla sosiaalityön asiakkaiksi. Isän asemaa tasavertaisena vanhempana sekä isän asiakkuutta on huomioitu yhä enemmän erityisesti neuvolapalveluissa, joissa isän osallisuus neuvolakäynneillä yhdessä odottavan äidin kanssa on toivottua. Tarkoituksena on korostaa tasavertaista vanhemmuutta ja ottaa huomioon koko perhe pelkän äidin sijaan. Isät osallistuvatkin yhä

aktiivisemmin neuvolakäynneille ja ovat kiinnostuneita lastensa ja perheen asioista. Sosiaali- ja terveysministeriö on ohjeistanut neuvoloita huomioimaan isiä sekä painottaamaan vanhemmuuden jakamista ja purkamaan perinteisiä isän ja äidin rooleja. Toisaalta neuvoloita on ohjattu kohtaamaan vanhemmat sukupuolensa mukaan niiden erilaisuudet tiedostaen. (Sosiaali- ja terveysministeriön selvitys 2008:24, 13–15.) Isän osallistaminen voisi lisätä sovinnallisten erojen määrää sekä karsia huoltokiusaamista. Miesten osallistaminen vanhemmuuteen on tapahtunut verrattain myöhään. Huolimatta neuvoloiden enenevästä isien osallistamisesta ei aina ole selkeää, millainen isän rooli tai vastuu perheessä on.

Isille suunnattujen palveluiden ongelmana on vähäisen tarjonnan lisäksi se, että palveluista ei olla tietoisia. Isät eivät välttämättä tiedä, mistä konkreettisia neuvoja vanhemmuuteen ja isyyteen tai keskusteluapua vanhemmuuden haasteisiin saa. Neuvolat eivät välttämättä kutsu isiä erikseen neuvolakäynneille mukaan suosituksista huolimatta (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:24, 25–26). Isille voi olla suuri kynnys myös olla yhteyksissä esimerkiksi kasvatus- tai perheneuvontaan. Myös yksittäisillä työntekijöillä on myös vaikutusta käytännön neuvolatyössä. Isien heikohkoon osallistamiseen voi vaikuttaa myös se, että tutkitusti isät voivat olla äitejä vähemmän kiinnostuneita lapses- taan odotusaikana, jolloin koetaan mielekkäämmäksi osallistaa isää vasta lapsen synty- män jälkeen. (Mt., 17.) Isät ovat sosiaalityön asiakkaina harvoin yksinään ja kolmas sek- tori onkin ottanut suurta roolia isille tarjottavien palveluiden järjestämisessä muun mu- assa keskusteluryhmien ja vertaistuen muodossa. Nykyään isille on tarjolla myös moni- puolista järjestötoimintaa, jossa isyyttä vahvistetaan niin ennen eroa kuin sen jälkeenkin. Myös internetissä anonyyminä esiintyminen on mahdollistanut isien osallistumisen kasvatuksellisiin keskusteluihin ja tuomaan esiin arkojakin aiheita isyyteen liittyen. In- ternet mahdollistaa isien nopean tiedonhaun oikeuksiinsa ja velvollisuuksiinsa liittyen sekä väylän vertaistuelle.

Lapsiasiainvaltuutettu Tuomas Kurttila esitti 2015 isyysneuvoloiden perustamista jokai- seen Suomen kuntaan (Uusi Suomi 2015). Hänen mukaan isyysneuvoloita perustamalla voidaan ensinnäkin ennaltaehkäistä isien eriarvoisuutta vanhempana ja toiseksi tukea heitä vanhemmuuden eri vaiheissa sekä parisuhteessa. Isäneuvoloissa olisi luontevaa myös puuttua miesten tunneperäisten ongelmien ennaltaehkäisemiseen ajoissa (ks.

esim. Kalliomaa 2011, 104–105). Vaasan ja Helsingin kunnat ovat ainoina Suomessa järjestäneet isäneuvoloita, joissa isillä on mahdollisuus keskusteluun sekä saada konkreettisia neuvoja lastenhoitoon. Isäneuvoloissa voi myös keskustella niin omasta terveydestään, kuin äidin raskauteen ja synnytykseen liittyvistä muutoksista. (Rintamaa & Vuorela 2014.) Isille tarjottujen palveluiden yleistymisen esteenä on resurssipula sekä isien korkea kynnyks lähteä isätoimintaan. Myös sosiaalityössä tulisi tiedostaa, että turvaverkon luominen ja sen merkitys voi toimia suurena voimavarana isäksi tultaessa, vaikka isä ei sitä heti tiedostaisikaan (Chambers & Wilson 2011, 52–53).

Isille suunnattujen lasten- ja perheneuvolatoiminnan avulla voidaan lisätä vanhempien tietämystä lapsen kasvattamiseen liittyen sekä auttaa vaikeiden, vanhemmuuteen liittyvien tunteiden käsittelemisessä (Jämsä ym. 2011, 12–19). Pelkästään isille suunnattuja sosiaalipalveluita on Suomessa vielä varsin vähän, vaikka isiä on sosiaalityön asiakkaina useissa eri palveluissa. Tarvitaan aikaa, jotta voidaan luoda vakuuttava, isät huomioiva neuvolakulttuuri, johon isät myös osaavat omaehtoisesti hakeutua. (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:24, 50.) Lienee tarpeellista myös huomioida miehen rooli isänä sosiaalityön asiakkuuksissa, sillä vanhemmuus voi vaikuttaa useilla eri elämäniluilla. Miika Lehtonen (2007, 61) on todennut, että

”Sekä sosiaali- että neuvolatyössä on siirryttävä tasa-arvoisesti niin lasta, äitiä kuin isääkin tukeviin ja ohjaaviin toimintamalleihin. Samalla voidaan kehittää molempien vanhempien varhaista vuorovaikutusta ja turvallisten kiintymyssuhteiden syntymistä tukevaa lapsiperheneuvola- ja -palveluja.”

Lehtoseen viitaten voidaan sanoa, että isyys tulisi voida ottaa huomioon eri asiakkuuksissa samantasoisesti kuin äitiyskin. Tämä vahvistaisi tasavertaisen vanhemmuuden lisäksi isien kokemusta siitä, että heidät huomioidaan myös sosiaalityön asiakkuuksissa kokonaisvaltaisesti ja heidän vanhemmuuttaan arvostetaan.

Hyvinvointiyhteiskunta ja sen poliittista ja lainsäädännöllistä tahtoa toteuttava sosiaalityö pyrkii jatkuvasti kohti sukupuolisensitiivisyyttä. Sukupuolisensitiivisyydellä viitataan ajatteluun, jossa ihminen kohdataan ihmisenä, ei sukupuolensa edustajana. Sukupuolisensitiivisyyttä ei pidä sekoittaa sukupuolineutraaliuteen, jolla taas viitataan siihen, että sukupuolta ei oteta toinen kohdattaessa huomioon lainkaan. Sosiaalityön suunnan isäasiakkaiden tukemisessa ja huomioon ottamisessa määrittelee pitkälti lainsäädäntö,

mutta myös isyyden ja isien huomioon ottaminen aktiivisena perheenjäsenenä. Sosiaalityössä isyys ja isät huomioidaan varsin usein vasta silloin, kun esimerkiksi lastensuojeluun otetaan yhteyttä huolto- ja tapaamisriidassa. Huoltokiusaamistapauksissa isän mahdollisuudet palveluihin ovat vähäiset. Tähän palaan tarkemmin luvussa 5.3.

3 Huoltokiusaaminen oikeudellisessa sääntelyssä

3.1 Huoltokiusaaminen isän oikeudellisen aseman näkökulmasta

Huoltokiusaaminen ei ole juridisesti tai virallisesti viranomaiskäytössä oleva käsite ja se mielletään usein huoltoriidaksi. Tutkielmani tarkoituksena on tehdä eroa juurikin huoltoriidan (huoltoriitely) ja huoltokiusaamisen välille. Huoltokiusaaminen eroaa huoltoriidasta sen luonteen ja ilmenemismuotojen kautta. Huoltoriita tai riitely ylipäätään voidaan mieltää kahden tai useamman aktiivisesti riitelevän osapuolen väliseksi kanssakäymiseksi, kun taas kiusaamisessa voidaan nähdä kohde ja tekijä — kiusattu ja kiusaaja. Juridisessa huoltoriidassa osapuolet ovat sekä riitelyn kohteena että toteuttajina joko omasta halustaan tai siihen ajaututtuaan. Näen, että huoltokiusaamisessa kuitenkin toinen vanhempi on kiusaaja ja toinen kohde ja kiusaamisen tarkoitus on puhtaasti aiheuttaa toiselle osapuolelle pahaa oloa ja vaikeuttaa hänen asemaansa huoltoriidassa. Tämä näkökulma on tutkielmani lähtökohta.

Yhteiskunnassamme on tavoitteena taata juridisesti tasavertaiset oikeudet vanhemmuuteen myös eron jälkeen sukupuolesta riippumatta ja isällä on isyyden voimaantumisen jälkeen vanhempana samat oikeudet kuin äidilläkin. (Auvinen 2006, 7; Gottberg 2013, 170.) Ihmisen perusoikeuksiin kuuluu perustuslain 11.6.1999/731 6§:ssä turvattu yhdenvertaisuusperiaate. Huoltokiusatun isän kohdalla tämä tarkoittaa erityisesti yhdenvertaista ja tasavertaista kohtelua viranomaisessa sukupuoleen katsomatta. Pykälässä 6 on mainittu myös sukupuolten tasa-arvon edistäminen, joka konkretisoituu erityisesti huoltoriitojen ratkaisuisissa ja vanhempien kohtaamisissa.

Oikeuden ja juridiikan näkökulmasta huoltokiusaamisesta puhutaan huoltoriita tai lapsiriita -käsitteen alla (Gottberg 2013, 179). Käsitteillä huoltokiusaaminen ja huoltoriita

on siis erilainen juridinen merkitys. Oikeudellisesti huoltoriitoja ratkaistaessa voidaan tuomioistuimessa käsitellä vain taloudellisia tai lapsen asemaan liittyviä kysymyksiä ja huoltoriita tarkoittaa juridisesti vanhempien parisuhteen päättymisen jälkeistä kiistelyä oikeusteitse yhteisen lapsen tai lasten asumisesta (lähivanhemmuudesta), huollosta ja/tai tapaamisista. (Aaltonen 2015, 22.) Huoltoriidassa on kyse juridisesta riidasta, jossa vanhemmat eivät pääse yhteisymmärrykseen eikä sopuun edellä mainituista seikoista ja tapaus täytyy saattaa usein tuomioistuimen ratkaistavaksi joko hakemusasiana tai varsinaisena riita-asiana. (Auvinen 2002, 113; Aaltonen 2015, 22.) Juridisesti molemmat vanhemmat nähdään huoltoriidassa aktiivisina osapuolina huolimatta siitä, mikä asia tai kuka henkilö riidan taustalla tosiasiallisesti on. Sukupuolella ei tulisi olla merkitystä tuomioistuinten ratkaisuihin huoltoriidassa (Kangas 2009, 190).

Huoltoriidoille on ominaista niiden herkkä luonne, jossa ihmisen henkilökohtaisilla ominaisuuksilla voi olla merkitystä lopputuloksen kannalta ja jossa emotionaalinen, sosiaalinen ja moraalinen lataus on suuri. Tästä johtuen toisen vanhemman voikin olla helppo vaikuttaa toiseen vanhempaan kiusanteon kautta riitaprosessin aikana. Tuomioistuinten valmiudet vastata huoltoriitojen inhimillisiin piirteisiin ja tarpeisiin ovat rajalliset ja paljon painoarvoa annetaankin esimerkiksi sosiaalitoimen lausunnoille. (Auvinen 2002, 113–116.) Oikeudenkäynnit lapsen huollosta, tapaamisoikeudesta ja asumisesta ovat myös menettelyllisesti normaalia riita-asiain käsittelyä vapaamuotoisempia, mikä tekee huoltoriitojen luonteesta sekä käytetyistä keinoista erityisen (Nystén 2012, 139). Isän asema huoltoriidassa ei riipu hänen sukupuolestaan, vaan lähtökohtana tuomioistuinten ratkaisuihin on lapsen etu ja tapauskohtaisuus eikä vanhemman oikeudet mene käsitelyissä lapsen edun edelle (Valkama & Lasola 2008, 27).

Suomen hovioikeuksissa käsitellään vuosittain vajaa 400 pitkittynyttä huoltoriitaa (Skön 2014). Helsingin hovioikeuden vuoden 2013 arkiston ratkaistut huoltoriidat osoittavat, että 75%:ssa tapauksista lapsi tai lapset määrätään asumaan äidilleen. Helsingin hovioikeuden arkiston sisältämät ratkaistut huoltoriidat käsittävät yli neljäsosan Suomen kaikista huoltoriitojen ratkaisuihin. Yhteensä Helsingin hovioikeus oli ratkaissut yli 80 pitkittynyttä huoltoriitaa vuonna 2013. Näistä yli 80 tapauksesta hovioikeus oli kuvannut vieraannuttamisen eri muotoja yli 15 jutussa. 7%:ssa jutuista vieraannuttaminen oli ollut oikeuden perusteena määrätä lapset asumaan isälleen. (Mt., 2014.) Huoltoriidassa tai -

kiusaamisessa sukupuolella ei ole juridisesti merkitystä, mutta huoltoriitojen ratkaisuissa sukupuoli näkyy seuraavanlaisesti: Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen virallisen tilastoraportin mukaan 93%:ssa lapsen huolto on määrätty vuonna 2017 yhteishuoltoon, kun taas kuudessa prosentissa yksinhuolto äidille ja vajaassa yhdessä prosentissa isälle. (THL — tilastoraportti 18/2018.) 2000 -luvulla riitaisia huoltoriitoja arvellaan olevan noin 2000 vuosittain (Hautanen 2017, 123).

Huoltokiusaamista tapahtuu yleensä huoltoriidan aikana. Isät lasten asialla ry:n vuoden 2015 hallitusohjelmataivoitteissa huoltokiusaamista on kuvailtu seuraavanlaisesti: *”Huoltokiusaaminen on toisen vanhemman alistamista ja vanhemmuuden mitätöintiä. -”* (Isät lasten asialla ry). Huoltokiusaamista tarkastellaan usein samalla vieraannuttamisen kanssa, mutta tulkitsen, että huoltokiusaaminen voi olla myös muuta kuin vieraannuttamista ja sitä voi esiintyä sekä vieraannuttamisen lisäksi tai pelkästään. Huoltokiusaamisen ymmärrän tutkielmassani toiminnan kohteena olemiseksi (vrt. koulukiusaaminen). Kansanedustaja Juho Eerola (ps) määrittelee kirjallisessa kysymyksessään eduskunnalle (9/2016) huoltokiusaamisen seuraavanlaisesti:

”-- Huoltokiusaaminen on vakavaa ja yleistä henkistä väkivaltaa, jonka uhrilla ei ole mahdollisuutta välttää itseensä kohdistuvaa väkivaltaa, koska hänen on käytännössä pakko alistua väkivallantekijän tahtoon ja kiristykseen, jotta voisi turvata lapsen oikeuden ja yhteyden molempiin vanhempiin. Uhrin elämä on jatkuvaa epä tietoisuutta, epävarmuutta, ahdistusta ja pelkoa lapsen yhteyden menettämisestä. --”

Huoltokiusaaminen on edellä mainitussa kuvauksessa rinnastettu henkiseen väkivaltaan, kuten esimerkiksi koulukiusaaminen tai työpaikkakiusaaminen. Tutkimukset miehestä väkivallan, erityisesti perhe- tai parisuhdeväkivallan kohteena ovat osoittaneet, että mies on suhteessa erityisesti naisen henkisen tai sanallisen väkivallan kohteena (Väestöliitto 2016). Sekä fyysinen että henkinen väkivalta ovat rikoslain (19.12.1889/39) 21. luvun 5§ mukaan sanktioituja rikoksia. Huoltokiusattu isä voi kokea henkisen väkivallan muodoista esimerkiksi uhkailua, kiristämistä ja vanhemmuutensa vähättelyä. Parisuhdeväkivallan kontekstin sisällä henkistä eli psyykkistä väkivaltaa on kuvattu olevan kaikki se psyykinen tai fyysinen toiminta, jolla pyritään vahingoittamaan suhteen toista osapuolta ja siihen voi liittyä myös kontrolloimista (Marttala 2011, 39). Tällainen väkivalta oikeuttaa myös sosiaalihuollon asiakkuuteen ja sosiaalipalveluiden tukeen sosiaalihuoltolain (1301/2014) 11§:n mukaan. Huoltokiusattu isä voi olla yhteydessä poliisiin, mikäli

kokee, että huoltokiusaaminen on edellä mainittua väkivaltaa ja hän haluaa tehdä asiasta rikosilmoituksen tai ilmoittaa kunnianloukkauksesta. Tämä ei kuitenkaan välttämättä suoranaisesti vaikuta lapsen asioiden käsittelyyn muissa viranomaisissa, sillä viranomaiset voivat toimia lapsen huoltajusasioissa jopa eri kuntien alueella eikä tieto välttämättä välity tai sitä ei saa välittää toiselle viranomaiselle automaattisesti. Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812) 17§:n ja laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361) 16§:n mukaan salassapidettäviä tietoja saa kuitenkin luovuttaa eteenpäin, mikäli se on esimerkiksi lapsen edun mukaista.

Isän oikeudellisen aseman kannalta entinen puoliso voi tuoda esiin isän taustaa niin riikosten kuin muidenkin elämänalueiden osalta esimerkiksi tuomioistuimen käsittelyn aikana asianajajan välityksellä. Myös tuomioistuimen määräämän olosuhdeselvityksen kautta hankitaan lapsen edun ja tehtävän ratkaisun kannalta merkittäviä tietoja vanhemmista (Valkama & Lasola 2008, 58–59). Arvion tietojen tarpeellisuudesta, pyytämisestä muilta viranomaisilta ja tietojen lopullisesta merkityksestä tekee kuitenkin tuomioistuin, vaikka sosiaalitoimi olisikin laatinut selvityksen (Auvinen 2006, 158–159). Kiusaa tekevä puoliso voi tuoda esiin myös niitä asioita, joilla ei lapsen tai isän nykytilanteen kannalta ole merkitystä tai jotka ovat valheellisia. Arviota siitä, kuinka suuri merkitys esimerkiksi vanhempien väkivaltaisuudella on lapsen huoltoriita-asiaa käsiteltäessä, tekee tuomioistuimen valtuuttamat tahot, kuten perheneuvola tai lastensuojelu. Arviota voi kuitenkin olla haastavaa tehdä, sillä annetut tiedot voivat olla valheellisesti esitettyjä. Esitettyjä väitteitä vanhemman päihteidenkäytöstä, mielenterveydestä tai väkivaltaisuudesta ei tästä syystä välttämättä oteta niiden edellyttämässä laajuudessa huomioon. Lähisuhdeväkivallan jatkumoa tai sen usein sisältämän kontrollin eri muotoja ei myöskään tunnisteta rikosoikeudellisessa sääntelyssä sen edellyttämällä tarkkuudella eikä lähisuhdeväkivalta tule välttämättä koskaan poliisin tietoon (Kainulainen & Niemi 2017, 140). Yksi huoltoriidan keinoista onkin mustamaalata toista vanhempaa eikä ilmoituksia kunnianloukkauksesta tai rikosilmoituksia tehneiden vanhempien todellista hätää tai tilannetta ole keinoja arvioida huoltoriitaoikeudenkäynnin aikana, vaikka asiasta olisikin lausuntoja eri viranomaisilta. Perheen sisällä tapahtunutta väkivaltaa on voitu myös salata pitkään ja se tuodaan esiin vasta huoltoriidan käsittelyssä. Huoltokiusatun isän oikeudellisen aseman kannalta nousee merkitykselliseksi se, että tuomioistuin voi velvoittaa kokeilupäätöksen nojalla isän esimerkiksi käymään päihdepalveluissa

arviossa tai hoidossa, mikäli lapsen äiti on esittänyt, että isällä on päihdeongelma ja tätä kautta epäillään isän todellista huoltokykä. (Aaltonen 2009, 41—45; Hautanen 2017, 130—131.) Viranomaisten on myös huomattu käyttäneen paikoin epäselvää tai puutteellista termistöä raportoidessaan väkivallasta olosuhdeselvityksissä tai tuomioistuinten asiakirjoissa. Huoltoriitoja käsitelleiden tuomareiden perusteluista on myös käynyt ilmi, että vanhempien välinen väkivalta ei ole niin merkittävä seikka kuin lapsen kohdistunut väkivalta huoltoriitoja ratkaistaessa. (Hautanen 2017, 132—133.) Tämä voi vaikuttaa myös huoltokiusatun isän oikeusasemaan.

Huoltokiusatun isän oikeudellinen asema käytännön huoltajuuksasioissa riippuu pitkälti siitä, onko hänellä yhteis- vai yksinhuolto lapseen ja onko hän lapsensa lähi- vai etävanhempi. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4§:n mukaan yksinhuoltajan päätäntävalta ylittää toisen vanhemman päätäntävallan ja on näin käytännössä selkeämpi niin virallisista kuin arkisistakin asioista päätettäessä (Gottberg 2013, 181). Yhteishuollossa olevien vanhempien oikeudellinen asema on sama ja heillä on lapsenhuoltolain 5§:ssä asetettu yhteistoimintavelvoite huolehtia lapsensa hyvinvoinnista, kehityksestä ja lasta koskevista päätöksistä, kuten esimerkiksi koulupaikasta yhdessä. Riippumatta siitä, asuvatko vanhemmat erillään vai yhdessä, on edellytyksenä yhteistoimintavelvoite kaikissa lasta koskevissa tärkeissä asioissa, kuten uskuntoon ja sairaanhoitoon liittyen. Käytännössä tämän lainkohdan toteutumista ei voida valvoa eikä siihen ole asetettu toteutumista valvovaa viranomaista. (Kurki-Suonio 2010, 1184, 1185.) Tästä voi seurata se, että esimerkiksi huoltokiusattu vanhempi ei voi oikeudellisesti vaatia suoranaista sanktiota pykälässä 5 esitettyjen velvoitteiden laiminlyönnistä. Huoltokiusaa tekevä vieraannuttajavanhempi voi saada lapsen asumisen itselleen estämällä lapsia näkemästä etävanhempaansa, kun tuomioistuimet noudattavat niin sanottua status quo -periaatetta. Status quo -periaatteella tarkoitetaan lapsen edunmukaisimman asumisen olevan sen vanhemman luona, johon asuminen on vakiintunut. (Kangas 2009, 186.)

Lapsenhuoltolain valmistelutyöryhmässäkin vaikuttanut OTL Matti Savolainen on kuvannut yhteistoiminnan periaatteen tilaa enemmän moraaliseksi oikeudellisen sijaan (Kurki-Suonio 2010, 1186). Markku Helin on esittänyt huoltajien tehtävien olevan kolmijakoinen: (1) käytännöllinen huolenpito lapsesta, (2) oikeus päättää lapsen henkilökohtaisista asioista ja (3) oikeus edustaa lasta tämän henkilöä koskevissa asioissa. Käytännössä siis etävanhempana toimiva vanhempi ei välttämättä voi/saa osallistua lapseen liittyviin

edellä mainittujen kohtien 1 ja 2 toteuttamiseen, mikäli lähivanhempi näin päättää. Lähivanhempana toimivaa ei siis voida oikeudellisesti velvoittaa osallistamaan etävanhemmaa, vaikka se olisikin oikeudellisesti yhteishuollon tavoite (mt., 1188). Yksinhuoltajana toimiva etä-isä ei myöskään ole oikeutettu saamaan tietoja lapsestaan viranomaisilta ilman tuomioistuimen erillistä määräystä (Kangas 2009, 184—185).

Yhteishuollossa olevan lapsen arjen kasvattamisesta ja päätöksenteosta vastaavat vanhemmat silloin, kun lapsi tosiasiallisesti oleskelee heidän luonaan (Gottberg 2013, 181). Oikeudellista asemaa ajatellen lähi- ja etävanhemmuudella on merkitystä silloin, kun vanhemmat ovat erimielisiä siitä, miten lapsen huolto ja asuminen tulisi järjestää. Oikeudellisesti ei ole voitu asettaa tapaamisille minimi- tai maksimimääriä ja ratkaisut etävanhemman ja lapsen tapaamisissa tehdään aina tapauskohtaisesti. Tapaamisoikeuteen vaikuttaa yleisesti vanhempien asumisen etäisyys ja vanhempien hyvä keskusteluyhteys. (Kangas 2009, 187—188). Huoltokiusaava vanhempi voi esimerkiksi muuttamalla vaikuttaa lapsen ja etävanhemman tapaamisiin.

Riitaisissa lapsen asumiseen ja tapaamisoikeuteen liittyvissä tapauksissa vanhemmille annetaan päätös tuomioistuimesta. Vaikka ratkaisut tehdään tuomioistuimissa aina tapauskohtaisesti ei huoltokiusatulle isälle jää välttämättä ”neuvotteluvaraa” lapsen asumiseen ja tapaamisiin liittyen, sillä Suomessakin on käytössä standardoituneita peruskaavoja tapaamisille. (Gottberg 2013, 184—185.) Huoltokiusattu isä on esimerkiksi voitu vieroittaa lapsesta tai lähivanhempana toimiva äiti on voinut valehdella isästä tietoja esimerkiksi olosuhdeselvitystä tekeville sosiaaliviranomaisille. Huoltokiusaamisen kohteena oleva vanhempi ei välttämättä saa neuvoteltua lapsen edun mukaista tapaamisjärjestelyä kiusaa tekevän vanhemman kanssa, jolloin tapaamissopimuksen ja tätä kautta sen toteutumatta jättämisen sanktioituminen pitkittyvät. Kiusaa tekevä vanhempi voi myös tarpeetta viivyttellä esimerkiksi olosuhdeselvityksen aikana (Auvinen 2006, 157). Mikäli tapaamisoikeutta ei ole vahvistettu ja sen on oletettu jäävän käytännössä sovittavaksi, ei etävanhemmalla tai tutkielmassani huoltokiusatulla isällä ole mitään oikeuksia vaatia tapaamisia toteutuviksi, mikäli lähivanhempi päättää estää ne. (Gottberg 2013, 184—185.) Niin lapsen kasvattamiseen, huoltoon kuin tapaamiseenkin liittyen etävanhemman oikeudellinen asema on heikompi kuin lähivanhemman. Etävanhemman roolissa oleva huoltokiusattu vanhempi ei näin voi juurikaan tukea tai vahvis-

taa oikeudellista asemaansa suhteessa lähivanhempaan tai kiusaajavanhempaan ja esimerkiksi hovioikeuksiin tulevista valituksista ratkaisun saaminen voi kestää kuukausia, jopa vuosia (Valkama & Lasola 2008, 56). Tänä aikana isä ja lapsi voivat vieraantua toisistaan merkittävästi. Isät hakevatkin äitejä enemmän myös tapaamisten täytäntöönpanoja (Litmala 2002, 24). Toisaalta mikäli tuomioistuin arvioi toisen vanhemman haluavan tahallisesti vieraannuttaa tai rajata toinen vanhempi pois lapsen elämästä, yhteishuoltoa voidaan puoltaa vaikka sen kriteerit, kuten vanhempien hyvä keskusteluyhteys, eivät toteutuisikaan (Aaltonen 2009, 30).

Suomessa oikeuskäytäntö on muuttunut huoltokiusaamisen suhteen vasta vuoden 2012 ja 2013 välillä. Tätä ennen huoltokiusaamisen yhteydessä usein paikannettua vieraannuttamista ei vielä kärjäoikeuksissa tunnistettu, mutta enenevässä määrin ilmiötä on alettu tunnistaa oikeudenkäynneissä sekä sosiaalitoimessa. Helsingin hovioikeuden vuoden 2013 huoltoriitojen ratkaisuisa viidessätoista vieraannuttamisen tunnustavassa tapauksessa kolmetoista vieraannuttajista oli ollut äitejä ja kaksi isiä. Häkkänen-Nyholm toteaa Mot-ohjelman *Vanhempi vihollisena*-ohjelmassa, että Suomessa ei ole tällä hetkellä käytössä menetelmiä, joilla voidaan luotettavasti tutkia sitä, onko lasta vieraannutettu vanhemmastaan vai ei. Tällöin esimerkiksi lapsesta tehtävä, sosiaalityöntekijöiden suorittama olosuhdeselvitys voi olla hyvinkin puutteellinen ja jopa harhaanjohtava. (Mt., 2014.) Käytännössä on siis kyse ilmiöstä, jota kumpi tahansa vanhempi voi harjoittaa lapsensa tai entisen puolisonsa kustannuksella kiinnijäämisen todennäköisyyden ollessa pieni. Toisaalta kolikon kääntöpuolena on, että ainoat huoltokiusaamiseen vaikuttavat viralliset tahot ovat juurikin sosiaaliviranomaiset, perheneuvonnan tai neuvolan työntekijät sekä tuomioistuin. Maija Auvinen (2006, 254) on jakanut huoltoriidat kolmeen pääryhmään: kahden tasaväkisen vanhemman tarve oikeuden ratkaisulle, psykososiaalisen piirteen sisältäviin riitoihin, joissa toisella tai kummallakin vanhemmalla on haastavia psykososiaalisia ongelmia, ja patologisiin riitoihin. Suomessa tehtiin vuonna 2017 sosiaaliviranomaisen toimesta 1128 kappaletta olosuhdeselvityksiä kärjäoikeuden pyytämänä (THL tilastoraportti 18/2018).

Isän oikeudelliseen asemaan huoltokiusaamistapauksissa voivat vaikuttaa myös yksittäiset virkamiehet; tuomarit voivat vaihdella ratkaisulinjaansa esimerkiksi yksinhuoltajuuden myöntämisessä samantyyllisissäkin huoltoriitaoikeudenkäynneissä, mikä kertoo siitä, että tuomarit voivat perustaa ratkaisunsa myös oikeuden semanttiseen tulkintaan.

Huoltoriitoja ratkaistaessa tuomari tulee käyttäneeksi kirjoitetun, aina velvoittavan oikeussäännön tukena oikeusperiaatteita, millä viitataan muun muassa tapauskohtaisen ratkaisuharkinnan käyttöön. (Siltala 2001, 111). Käräjätuomarina työskennellyt Auvinen (2006, 13–14) on todennut, että tuomarin työskentelyä huoltoriidoissa vaikeuttaa puutteellinen lapsenhuoltokirjallisuus, tasavertaisten vanhempien välillä tehtävän ratkaisun asettaminen sekä kroonistuneet riidat, joiden käsittelyyn Auvinen kaipaa enemmän vankempaa asiantuntija-apua. Oikeustieteellinen koulutus ei aina tarjoa niin laajaa asiantuntijuutta, mitä lasta koskevien asioiden käsittely edellyttäisi (Aaltonen 2009, 18).

Huoltoriitoihin liittyvät oikeudenkäynnit voivat olla myös niin kutsuttuja huoltoriito-oikeudenkäyntejä kevyempiä tuomioistuinsovitteluja, joihin vanhemmilla on lakisääteinen oikeus lain riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (394/2011) 10§:n mukaan. Fasilitatiiviseen intressipohjaiseen sovittelumalliin pohjaava tuomioistuinsovittelu voi tulla kyseeseen vaihtoehtona oikeudenkäynnille, kun vanhempien voidaan edellyttää pystyvän sopimaan yhteisen lapsensa huollosta ja tapaamisista. Huoltoriitojen käsittely tapahtuu tuomioistuinsovittelussa tuomarin, asiantuntija-avustajan (psykologi, sosiaalityöntekijä tai lastenpsykiatri) sekä vanhempien lakimiesavustajien läsnä ollessa. (Ervasti 2014, 41–48.) Sovittelussa sovittelijana toimii tuomioistuimen tuomari, joka perustaa päätöksensä lapsen etuun sekä voimassaolevaan lainsäädäntöön lapsen huollosta ja tapaamisesta sekä elatuksesta. Tuomari ohjaa vanhempia kohti lapsen edun mukaista ratkaisua, mutta tuomioistuinsovittelussa asiantuntija-avustajalla on merkittävä rooli täsmentää vanhemmille esitettyjä kysymyksiä, joilla on lopulta suuri merkitys sovun aikaansaamisessa ja asioiden todellisen tilan esiin tuomisessa. (Aaltonen 2015, 100–101.) Sovittelumenettelyn tarkoituksena on lyhentää tuomioistuinprosessin pituutta sekä saada aikaan tasavertainen lapsen huoltoon ja tapaamisiin liittyvä ratkaisu lapsen etu huomioiden. Sovittelulle ominaista on määritellä konkreettiset tavoitteet, joita kohti sovittelussa mennään. (Taskinen 2001, 53.) Aina sovittelu ei etene ratkaisuun ja huoltokiusatun isän oikeudellisen aseman näkökulmasta sovittelu voi jopa hidastaa lapsen huolto- ja tapaamista koskevan ratkaisun tekemistä. Mikäli vanhemmat eivät pääse asioista yksimielisyyteen, ei ratkaisua anneta lainkaan ja asia siirtyy tuomioistuimen ratkaistavaksi. Väkivaltaisesti käyttäytynyt vanhempi voi jopa näyttäytyä sovittelijaosapuolen silmissä potentiaalisemmalta huoltajavaihtoeh-

dolta uupuneen ja pelokkaan vanhemman rinnalla, mikä voi vääristää sovittelun lopputulosta. On huomionarvoista, että perheväkivaltaa taustallaan sisältävä huoltoriita on haastavampaa sovittaa kuin ei-perheväkivaltaustainen huoltoriita (Hautanen 2017, 129—130). Tämä voi tarkoittaa sitä, että huoltokiusaamistapauksissa sovittelua tai sopimista on haastavaa saada aikaan. Huoltokiusaava vanhempi voi myös käyttää sovittelua keinona lisätä omaa etuaan esimerkiksi vahvistaakseen lapsen asumisen luokseen. Haasteena voi olla myös se, että sovittelussa asiantuntijan tietotaidot eivät välttämättä riitä tunnistamaan huoltokiusaamista eikä asiantuntija-avustaja osaa johtaa sovittelua oikeaan suuntaan. (Aaltonen 2015, 66—67.)

Tuomioistuinten antamilla ratkaisuilla on aina niin yksilöllisiä, yhteiskunnallisia kuin tulkinallisiakin oikeusvaikutuksia (Tolonen 2003, 157; Männistö 2005). Tolonen (2003, 158) viittaa teoksessaan Jyrki Talan ajatukseen siitä, että erityisesti tuomioistuimen ratkaisuilla voi olla yksittäisten ihmisten elämään ulottuvien vaikutusten lisäksi kulttuurisia sekä arvoihin ja symboliikkaan liittyviä vaikutuksia. Koen, että näin on erityisesti huoltoriitojen ratkaisuissa, kun pohditaan vanhempien välistä tasa-arvoa sekä sukupuolten välistä tasavertaisuutta ja sen toteutumista yleisellä, yhteiskunnallisella tasolla. Männistön (2005, 123) mukaan tuomioistuinten ratkaisut ja lainkäyttö vaikuttavat oleellisesti yhteiskunnan arvomaailman muodostumiseen. Suomessa erityisesti Isät lasten asiassa ry on tehnyt yhteistyötä Valtioneuvoston kanssa uudistaakseen lakia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361). Järjestö on tehnyt ehdotuksia ja lausuntoja uudistaakseen lapsenhuoltolakia tasavertaista vanhemmuutta tukevalle ja lapsen etua entisestään korostavammalle tasolle. Hallituksen esityksessä (HE 186/2013) *Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain, riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n sekä sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta* tavoitteena on juuri uusintaa ja pohtia oikeuden syvärakenteita ja purkaa niitä ristiriitoja, joita esimerkiksi lapsen edun käsite yhä lainsäädännössä aiheuttaa (Tuori 2000, 342). Huoltokiusatun isän oikeudellisen aseman parantamisen kannalta huoltokiusaamisen tunnistaminen ja lainsäädännön päivittäminen ilmiön tunnistavaksi olisi merkittävä uudistus. Muutosta tilanteeseen saisi myös ehdottomasti viranomaisten lainsäädännön tuntemusta lisäämällä.

3.2 Sosiaalityöntekijää ohjaava lainsäädäntö huoltokiusaamistapauksissa

Huoltokiusaamista ei ole mainittu sosiaalityöntekijää ohjailevassa lainsäädännössä, joten käsittelen tässä luvussa huoltoriitaisten vanhempien kanssa työskentelevää sosiaalityöntekijää ohjaavaa sääntelyä. Viranomaisen päätöksentekoa ohjaa lähtökohtaisesti laki miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta (8.8.1986/609) jonka 4§:ssä veloitetaan edistämään virkatehtävissä sukupuolten välistä tasa-arvoa. Myös Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia on laatinut sosiaalityöntekijöillekin suunnatut sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet, jotka ohjaavat tasa-arvoista työskentelyä (Talentia 2017).

Edellisten lisäksi viranomaisen toimintaa Suomessa ohjaa hallintolain (6.6.2003/434) 1§:n mukainen hallinnon hyvä laatu, joka pitää sisällään muun muassa asianosaisten mielipiteiden tasaisen kuulemisen ja huomioonottamisen, asiallisen käyttäytymisen sekä päätösten riittävän perustelun (Mäenpää 2011, 149). Myös hyvän hallinnon periaate, joka on esitetty hallintolain 6§-10§:ssä, korostuu erityisesti lastensuojelun viranomaisten kohdalla huoltoriitatapauksissa. Hyvän hallinnon perusteissa luetellaan muun muassa viranomaisen neuvontavelvoite, asiakkaiden tasapuolisen ja puolueettoman kohtelun vaatimus sekä toiminnasta ja palveluista tiedottaminen. Myös sosiaalihuoltolain (1301/2014) 6§:ssä mainitaan neuvonta ja ohjausvelvoite kaikille kunnan asukkaille, mutta erityisesti lasten ja nuorten sekä erityistä tukea tarvitsevien kohdalla. Erityistä tukea tarvitseviin henkilöihin luetaan sosiaalihuoltolain 3§:n mukaan henkilö, jolla on ”--- erityisiä vaikeuksia hakea ja saada tarvitsemiaan sosiaali- ja terveystalveluja kognitiivisen tai psyykkisen vamman tai sairauden, päihtheiden ongelmakäytön, usean yhtäaikaisten tuen tarpeen tai muun vastaavan syyn vuoksi---”. Huoltokiusattu isä voi olla erityisen tuen tarpeessa esimerkiksi vuosikautia jatkuneen, radikaalin kiusaamisen vuoksi. Neuvonta- ja ohjausvelvoite korostuu huoltoriitaperheiden kohdalla myös silloin, kun huoltoriitely tai -kiusaaminen vaikuttaa koko perheeseen tai kun siihen liittyy useita eri viranomaisia tai auttamistahoja. Huoltoriitatapauksissa on ensiarvoisen tärkeää tiedottaa molempia vanhempia asioiden kulusta ja niistä tahoista, jotka ylipäättään ovat veloitettuja tai kykeneviä auttamaan tai toimimaan heidän asiassaan. Riittävällä neuvonnalla ja ohjauksella taataan molempien vanhempien tasavertainen asema huoltoriidassa, kun

molemmat osapuolet ovat tietoisia oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan sekä niistä ta-
hoista, jotka ovat toimivaltaisia auttamaan heidän asiassaan.

Sosiaalityöntekijän toimintaa ja asiakkaan kohtaamista ohjaa erityisesti huoltokiusaa-
mistapauksissa merkittävään osaan nouseva perustuslain (11.6.1999/731) 6§:ssä mai-
nittu yhdenvertaisuusperiaatteen noudattaminen. Yhdenvertaisuusperiaatteen noudat-
tamiseen kuuluu muun muassa syrjinnän kieltö ja tasapuolinen kohtelu. (Mäenpää 2011,
76—80.) Viranomaisen yhdenvertaisuus näyttäytyy konkreettisesti huoltoriidassa mo-
lempien vanhempien kuulemisena ja toisen osapuolen suosimattomuutena. Syrjinnän
kieltö viittaa muun muassa sukupuolen perusteella tehtäviin päätöksiin, mikä nousee
tutkielmassani erityisesti tarkasteltavaksi, vaikka se on periaatteena varsin yksioikoinen
ja selkeä. Tasapuolinen kohtelu huoltoriitatapauksissa on hieman monitahoisempi; sa-
manlaisissa tapauksissa viranomaisen edellytetään menettelevän samalla tavalla. Kui-
tenkin huoltoriitatapaukset voivat poiketa toisistaan useilla eri tavoilla, mikä tekee tasa-
puolisuusperiaatteen noudattamisesta haastavaa. Samanlaista menettelyä harvoin voi-
daan toteuttaa kaikissa huoltoriitatapauksissa ja ratkaisuja tuleekin tehdä asian erityis-
piirteet huomioiden. Tasapuolisuuden periaatteella ehkäistään myös mielivaltaisten
päätösten syntyminen (mt., 76—80). Hallintolain 6§:llä pyritään turvaamaan myös ob-
jektiviteettiperiaatteen toteutuminen sekä asiakkaiden puolueeton kohtaaminen ja hal-
lintotoimien puolueettomuus (mt., 84). Huoltoriitatapauksissa sosiaalityöntekijän tai
muun viranomaisen puolueettomuuteen luottaminen on avainasemassa esimerkiksi sil-
loin, kun riidassa tavoitellaan sovintoa.

Huoltoriitaperheet ja -vanhemmat ohjautuvat tai ohjataan joko ensisijaisesti tai lasten-
suojelun tai sosiaalipalveluiden kautta esimerkiksi lastenvalvojille, perheneuvontaan,
käräjäoikeuteen tai sovitteluun. Monet huoltoriitaperheet ovat asiakkaana myös sosiaa-
lipalveluissa lastensuojeluilmoitusten kautta. Suomessa lasten ja perheiden ja tätä
kautta vanhemman oikeuksiin ja velvollisuuksiin lähimmin vaikuttavaa lainsäädäntöä,
jossa sosiaaliviranomaisen toimintaa erityisesti ohjataan, ovat yleislakeina sosiaalihuol-
tolaki, laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361), laki sosiaalihuollon
asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812) sekä erityislakeina lastensuojelulaki
(13.4.2007/417) ja laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytä-
ntönpäätöksestä (16.8.1996/619). Huoltoriitaiset ja tätä kautta huoltokiusatut vanhemmat
tulevat sosiaaliviranomaisessa juridisesti kohdatuiksi edellä mainitun lainsäädännön

kautta. Käytännössä sosiaalitoimi voi olla edellä mainittujen lakien velvoittamana mukana huoltoriitaperheen asioissa perheasioita sovittelemassa (sosiaalihuoltolain 14§), vahvistamassa vanhempien välistä huolto-, tapaamis- ja elatussopimusta (laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361 8§), laatimassa olosuhdeselvitystä tuomioistuimelle (lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 16 §), tekemässä täytäntöönpanosovittelua (laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 9§), järjestämässä asiantuntijapalvelut lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian tuomioistuinsovittelemassa (laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 17b§) sekä valvomassa lapsen ja vanhemman välisiä tapaamisia (sosiaalihuoltolaki 27§) (Alppivuori 2017, 3). Näin sosiaalityöntekijää ohjaa eri lainsäädäntö eri huoltokiusaamisen vaiheissa ja ”tasoilla”.

Vaikka Aaltosen (2015, 26) mukaan lastenvalvojalla on merkittävä rooli vanhempien eron jälkeen vahvistettavien tapaamista, huoltoa ja elatusta koskevien sopimusten vahvistajana, selkeimmin eroperheitä ja tätä kautta huoltokiusattuja isiä ovat auttamassa sosiaalihuoltolain 14§:n ja 26§:n osoittamat kasvatus- ja perheneuvonnan työntekijät. Näitä työntekijöitä ovat sosiaalityöntekijän lisäksi psykologit, perhetyöntekijät, lääkärit tai perheterapeutit. Perheneuvonnan asiakkaana huoltokiusattu vanhempi voi saada ohjauksen ja neuvonnan lisäksi tukea vanhemmuuteensa sekä tukea eron aiheuttamaan kriisiin. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018.) Huoltokiusaamiseen olisikin luontevaa puuttua perheneuvonnan kautta jo ennen mahdollisia tuomioistuin käsittelyjä, jotta vanhemmat saisivat tietoa ja tukea lapsen edun lisäksi myös omaan vanhemmuuteensa erityisesti eron jälkeen. Espoon kunnassa on järjestetty eroperheille oma kohdennettu palvelu, Eron ensiapupiste, jonka tarkoitus on vähentää sosiaalipalveluiden ja lastensuojelun kuormitusta sekä antaa ennaltaehkäisevää tukea ja apua eronneille vanhemmille. Palvelu on moniammatillista ja maksutonta ja palvelussa voi asioida ilman toista vanhempaa. (Espoon kaupungin internetsivut 2018.) Huoltokiusatun isän kannalta merkityksellistä on juuri Eron ensiapupisteen kaltainen palvelu, jossa sosiaalityö ja muu viranomais- ja auttamistyö on kohdennettu eron keskellä oleville vanhemmille.

Lastensuojelussa tai sosiaalipalveluissa ei saada suoranaisesti ottaa kantaa huoltoriitoihin, joten huoltokiusaamistapauksiin puuttumisen keinot ovat todella vähäiset. Kuitenkin lastensuojeluasiakkuus aloitetaan ja lastensuojelullisiin toimiin ryhdytään, mikäli

vanhempien riittäisyys vaikuttaa lapsen hyvinvointiin tai etuun ja lapsen kohdalla on riittäisyyden vuoksi esimerkiksi tehtävä kiireellinen sijoitus tai sijoitus toiselle vanhemmalle tai lapsen huostaanotto (Räty 2017, 466). Lapsen sijoittaminen tai huostaanotto ovatkin ainoita konkreettisia puuttumisen keinoja huoltoriita- ja huoltokiusaamistapauksissa, mitä lastensuojelussa voidaan käyttää neuvonnan ja ohjauksen lisäksi (Gottberg 2012, 56). Tämä kertoo konkreettisten keinojen puuttumisesta ja lainsäädännön uudistamistarpeista huoltoriitaperheiden kohdalla. Vaikka konkreettiset keinot puuttuvat ovatkin vähäiset, sosiaalityöntekijöillä voi olla merkittävä rooli lapsen tapaamisesta ja huollosta sovittaessa huoltoriidan alusta loppuun saakka. Lainsäädäntö ei kuitenkaan suoraan ohjaile, miten huoltoriita- tai huoltokiusaamistapauksien tulisi edetä edellä mainituissa instansseissa ja eroja käytännöissä on kuntakohtaisesti. Yksittäisillä virkamiehillä, sosiaalityöntekijöillä, on suuri vastuu huoltoriitaperheiden asioiden ratkaisussa ja huoltokiusaamisen tunnistamisessa ja sosiaalityöntekijä voi vaikuttaa huoltoriita- ja huoltokiusaamistapausten eri vaiheissa aktiivisesti tai taustalla esimerkiksi ohjaamalla vanhempaa eropalveluihin tai kertomalla tälle tämän oikeuksista ja velvollisuuksista sosiaalihuoltolain 6§:n ohjaus- ja neuvontavelvoitteeseen perustuen. Sosiaalityöntekijöiden valmiuksia toimia huoltoriitaperheiden kanssa voitaisiin kehittää lisäämällä virkamiesten laintuntemusta lapsen huoltoon ja tapaamisiin liittyen.

Lastensuojelussa vanhemman asemaan vaikuttaa sijoitusten ja huostaanottojen lisäksi sosiaalityöntekijän tekemä sosiaalihuoltolain 36 §:n mukainen palvelutarpeen arvio, joka tulee tehdä jokaiselle lastensuojelun ja sosiaalihuollon asiakkaana olevalle lapselle. Palvelutarpeen arvioon kirjataan muun muassa ne palvelut, joita sosiaalityöntekijä arvioi perheen ja/tai lapsen tarvitsevan. Palvelutarpeen arviossa näkyy työntekijän arvio vanhemmuuden toteutumisesta ja palvelutarpeen arvion ja varsinaisen asiakkuuden aikana kirjatulla kertomuksilla puheluista, tapaamisista sekä viesteistä voi olla merkitystä tuomioistuimessa, mikäli tuomari haluaa tutustua sosiaalityöntekijöiden kirjauksiin päätöstä harkitessaan. (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2017:5, 108–111.) Viranomaisessa asioidessa tulee sisäistää, että päätöksentekovastuussa oleva viranomainen pohdiskelee oikeutta eri näkökulmasta kuin sen säätäjä, mikä voi vaikuttaa päätösten vaihteluihin jopa virkamiehittäin. Tämä on mahdollista erityisesti sosiaalihuollossa, jossa jokainen perhe ja asiakas omaa erilaisen ja yksilöllisen tilanteen. Huoltokiusaamisen

kannalta palvelutarpeen arviolla voi olla ilmiön tunnistamiseen liittyviä suuria vaikutuksia, kun vanhempien tilannetta kirjataan yksilökohtaisesti ylös puolueettoman tahon toimesta.

Tuomioistuin pystyy harvoin tekemään lapsen edun mukaista ratkaisua huoltoriidoissa ilman saatua lisäselvitystä lapsen ja perheen tilanteesta. Tästä johtuen oikeuskäytäntöihin kuuluu yhä useammin olosuhdeselvityksen pyytäminen lapsen asuinkunnan sosiaalilautakunnalta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että selvitykseen osallistuu sosiaalityöntekijä. Sosiaalitoimi tekee selvitystyön aikana yhteistyötä niin tuomioistuimen kuin muidenkin viranomaisten, kuten esimerkiksi lastenpsykiatrin tai poliisin, kanssa, joilla on velvollisuus antaa tietoja olosuhdeselvitystä tekeväälle sosiaalityöntekijälle (Aaltonen 2015, 30). Selvityksen aikana sosiaalitoimi voi tavata lasta, kuulla tätä tai tutustua esimerkiksi lastensuojelussa lapsesta jo oleviin tietoihin. Lisäksi olosuhdeselvityksen avulla selvitetään molempien vanhempien mielipiteet ja olosuhteet koskien lapsen huoltoa ja tapaamista sekä riittävät taustatiedot perheestä. (Gottberg 2013, 179; Taskinen 2001, 67–78; Auvinen 2002, 130.) Olosuhdeselvityksen ei ole tarkoitus korvata asiantuntijalausuntoja, joita voivat antaa tuomioistuimelle lapsen asiassa esimerkiksi psykologi tai psykiatri. (Auvinen 2006, 461–463.) Sosiaalitoimi voi myös viivytyksettömällä selvityksen tekemisellä ehkäistä huoltokiusaamisen ja -riitelyn jatkumista ja näin vähentää huoltokiusaamiseen käytettäviä keinoja. (Auvinen 2006, 156–157.)

Laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 5§:ssä puhutaan huoltajien yhteistoiminnasta. Viranomaisten tulee kaikissa tapauksissa tukea yhteishuoltajuutta ja varmistaa, että lapsen hoidon, huolenpidon sekä kasvatuksen sekä lapsen terveyden edistämisessä molemmat huoltajat ovat tasavertaisia. Huoltajien tasavertaista vanhemmuutta tulee esimerkiksi sosiaalihuollossa tukea kuulemalla molempia huoltajia lapseen liittyvissä hallinto-, koulutus- ja terveysasioissa. Viranomaisen ei voi mielivaltaisesti kaventaa huoltajien oikeuksia saada tietoa lapseensa liittyen. (Araneva 2016, 220–222.) Vanhemman kokiessa epäoikeudenmukaisuutta häneen kohdistetuista päätöksistä, voi Valvira ja Aluehallintovirasto tarvittaessa puuttua viranomaisen toimintaan valvovan viranomaisen roolissa. (Tuori & Kotkas 2016, 828–830.) Valitusajat erityisesti huoltoriitoja ajatellen ovat kuitenkin pitkiä. Silloin tällöin lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta koskivissa asioissa tehdään kanteluita eduskunnan oikeusasiamiehelle. Kantelussa lastenval-

vojan esteellisyydestä Dnro 1672/4/14 käy ilmi, että viranomaisen tehtäviä ei voida luetella tyhjentävästi lainsäädännössä, jolloin esimerkiksi lastenvalvojan roolia ei voida tyhjentävästi määritellä. Vanhemmilla ja joskus myös lastenvalvojalla voi olla haasteita rajata valtuuksiaan ja tehtäviään, kun tarkoituksena on sovittaa riitaa. Lisäksi sosiaalihuollon viranomaisen toiminnasta voidaan tehdä muistutus tai kantelu, joista on säädetty sosiaalihuollon asiakaslaissa (22.9.2000/812) 23§:ssä ja 24§:ssä. Myös viranomaisella itsellään on sosiaalihuoltolain 48§:n perusteella velvollisuus raportoida eteenpäin palveluissa olevista epäkohdista tai puutteista kunnan sosiaalihuollon johtavalle viranhaltijalle.

Huoltoriita- ja huoltokiusaamistapauksissa lastensuojelun tai sosiaalihuollon sosiaalityöntekijä tekee usein yhteistyötä muiden viranomaisten sekä kolmannen sektorin toimijoiden kanssa ja työskentely on moniammatillista. Huoltoriidassa vaikuttavia viranomaisia voivat olla sosiaalityöntekijöiden lisäksi tuomioistuin, poliisi tai lääkäri, joista jokaista velvoittaa lainsäädännön lisäksi heidän oman ammattikuntansa ammattieettiset periaatteet, jotka ohjaavat heidän päätöksentekoaan. Huoltokiusattu isä voi kohdata sosiaaliviranomaisen kanssa työskenteleviä ammattilaisia lisäksi esimerkiksi perheneuvonnassa tai mielenterveys-, terveydenhuolto- tai päihdepalveluissa, joissa sosiaalityöntekijä voi olla sosiaalihuoltolain 41§:ssä mainittuna työparina. Lisäksi esimerkiksi turvakodin työntekijät voivat tehdä yhteistyötä sosiaaliviranomaisen kanssa huoltokiusaamistapauksissa, mikäli perheessä on ollut väkivaltaa tai sen uhka. Muita yhteistyötahoja voivat olla koulut, päiväkodit, neuvolat sekä psykologit, joihin vanhemmat tai sosiaalityöntekijät ovat olleet yhteyksissä lapsen asioihin liittyen. Muiden viranomaisten ja sosiaalityöntekijän välillä korostuu tiedonsaannin ja -antamisen merkitys. Perheneuvoloissa työskentelevät psykiatrit voivat tarvittaessa arvioida lapsen psykosomaattisten oireiden lisäksi perheen aikuisten psyykkisiä ongelmia (Auvinen 2006, 82). Muiden viranomaisten ja ero- ja huoltoriitaperheiden kanssa työskentelevien sosiaaliviranomaisten työn- ja vastuunjako voi olla paikoin hyvinkin epäselvä, sillä jokaista toimijaa ohjaa eri lainsäädäntö.

Viranomaisten sosiaalipoliittinen vastuu ulottuu sosiaalipoliittisten ohjelmien täytäntöönpanemiseen sekä sosiaalihuollon asiakkaiden oikeusturvan ja aseman ylläpitämiseen. Viranomaisten tulee toiminnassaan toteuttaa muun muassa sosiaalihuoltolain kä-

sittämiä yleisiä ja erityisiä sosiaalipalveluita sekä lakia sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. (Tuori & Kotkas 2016, 10–11, 28–29.) Yhteiskuntatieteet ja oikeustieteet kietoutuvat yhteen erityisesti sosiaalioikeudessa, sillä sosiaalioikeus toimii yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikan välineenä ohjaamassa sosiaalipoliittisten päätösten ja lainsäädännön toteutumista. Sosiaalioikeuden avulla kehitetään lisäksi tavoitteellista yhteiskunnallista toimintaa, vaikutetaan viranomaisten ja ammattihenkilöiden toimintaan ja pätevyysiin, valvotaan pätevyksiä sekä suunnitellaan esimerkiksi kansanterveyttä edistäviä suunnittelu- ja valtiosuuslakeja. Viimekädessä sosiaalioikeus vaikuttaa suoraan perheiden ja yksilöiden asemaan yhteiskunnassa. (Tuori & Kotkas 2016, 8–11.) Tästä syystä oikeuden ulottuvuuksia ja määritelmiä tulee pohtia aina silloin uudestaan, kun yhteiskunnassa tapahtuu merkittäviä muutoksia esimerkiksi juuri perherakenteen tai perheenjäsenten aseman tai roolien viitekehyksissä.

4 Tutkimuksen toteuttaminen

4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkielmani tavoite on tuoda esiin isien kokemuksia huoltokiusaamisesta ja lisätä näiden kokemusten avulla tietoutta usein huoltoriitojen kontekstiin linkitetystä huoltokiusaamisesta ja sen vaikutuksista erityisesti miesten asemaan. Ilmiön ja ongelmien esiin nostaminen sekä kokemuksista avoimesti puhuminen ja niistä kirjoittaminen auttavat myös auttamistahoja ja viranomaisia kohdistamaan tukensa ja ammattitaitonsa oikeisiin ongelmakehtiin ja mahdollisesti suuntaamaan ja kehittämään työskentelymetodejaan. Tämän vuoksi on mielestäni tärkeää tarkastella myös sitä, miksi juuri isät ovat kokeneet ja tuoneet esille esimerkiksi mediassa sitä, että heitä syrjitään sukupuolensa perusteella huoltoriidoissa ja he ovat helpompi kohde huoltokiusaamiselle kuin äidit. Nostaako heidän esiintulonsa näkyviin joitain rakenteellisia ongelmia, joita tulisi muuttaa?

Pohdittuani sitä, miten saisin kohdennetuimpia vastauksia tutkielmani tutkimuskysymyksiin, minun täytyi luoda tutkimustyötäni oikeaan suuntaan johdattavat tutkimuskysymykset, joiden ympärille tutkielmani muodostuisi. Hyvä tutkimuskysymys ohjaa tutkielman tekoa oikeaan suuntaan ja rajaa aineistonhankintaa ja aineiston tulkintaa niin,

että tutkimuskysymykseen saadaan informatiivinen vastaus tai vastauksia. Vaikka tutkielmani ei osoittaisikaan laadulliselle tutkimukselle ominaisesti spesifejä vastauksia tutkimuskysymyksiini koen, että jo kysymysten esiin nostaminen on yhteiskunnallisella tasolla tärkeää (Metsämuuronen 2000, 12). Toisaalta tutkijan on tärkeää pohtia sitä, etteivät omat tutkimuskysymykset rajaa esimerkiksi aineistonhankintaa tai analyysiä liikaa eivätkä poissulje tärkeitä näkökohtia. Tutkimusongelman rajaamisen avulla tutkija selkeyttää sekä itselleen että lukijalle tutkittavaa ilmiötä ja osaa nostaa esiin saadusta aineistosta sen ytimen, johon tulkintansa lopulta kohdistaa. Tutkijan tulee ottaa huomioon myös se, että vaikka tutkimusongelma olisikin hyvin rajattu, ja tutkimuskysymysten asettelu tarkkaan mietitty, voi aineistosta nousta juuri tämän tutkielman kannalta tarpeetonta asiaa, jota ei ole mielekästä sisällyttää tekeillä olevaan tutkielmaan. (Kiviniemi 2010, 73.) Myös itse törmäsin tähän ilmiöön, sillä aineistosta nousi monta uutta tutkimus- ja jatkotutkimusaihetta, joita olen nostanut esiin tutkielmani johtopäätöksissä. Suoritin rajausta siis oikeastaan koko aineiston analyysivaiheen ajan.

Tutkimuksessani suuntaan huomioni huoltokiusattujen isien kokemuksiin ja heidän juriidiseen, sosiaaliseen, taloudelliseen sekä psykologiseen asemaansa viranomaisten päätöksenteon ja arvioinnin kohteena huoltoriidan aikana ja sen jälkeen. Tutkimuksessani rajaan tarkoituksellisesti parisuhteen ja vanhemmat heteronormatiiviseen käsitykseen äidistä ja isästä vanhempana, sillä yhteiskunnassamme näitä pariskuntia on enemmistö, ja koska heteroparisuhteessa miehen aseman voidaan useimmin katsoa ymmärrettävän naisen asemaa heikommaksi (Julkunen 2002, 47–48).

Pohdin tutkimuksessani sitä, kuinka eronneet isät kokevat huoltokiusaamisen ja vaikuttaako huoltokiusaaminen isän asemaan eronjälkeisenä vanhempana. Tutkielmani tavoitteena on vastata kolmeen pääkysymykseen:

1. *Millaisia kokemuksia eronneilla isillä on huoltokiusaamisesta?*
2. *Millaisia kokemuksia isillä on viranomaistoiminnasta huoltokiusaamisen aikana?*
3. *Millaisia koettuja vaikutuksia huoltokiusaamisella on isien asemaan?*

Alun perin tarkoitukseni oli tutkia huoltoriidan vaikutuksia isien asemaan. Aineistoa kerätessäni ja tutustuessani lehtikirjoituksiin ja sosiaalisen median sekä viranomaisten julkaisuihin aiheesta, minusta alkoi kuitenkin tuntua, että huoltokiusaamisen tarkastelu

toisi hedelmällisemmän, spesifimmän ja informatiivisemman kuvan isien asemasta huoltoriidan aikana ja sen jälkeen. Tämä nostaisi esiin myös niitä kokemuksia, joita huoltokiusaaminen voi aiheuttaa. Koin tärkeäksi myös pohtia sitä, voiko huoltokiusaaminen vaikuttaa huoltoriidan lopputulokseen ja miten huoltokiusatuksi tuleminen vaikuttaa miehen elämään.

Tutkielmani on kvalitatiivinen, eli laadullinen tutkimus, jonka aineisto on kerätty Facebookiin perustettujen Isät lasten asialla ry:n sekä Miessakit ry:n ryhmien kautta. Pyysin tutkielmaani kirjoituspyynnön avulla eronneiden isien vapaamuotoisia kirjoituksia huoltokiusaamiseen ja huoltoriitoihin liittyvistä kokemuksista. Laadullisen tutkimuksen perusominaisuuksiin kuuluu prosessinomaisuus, jota ei aina voida suunnitella etukäteen. Tähän liittyen myös tutkimuskysymysten tai tutkimusongelman muuttuminen tutkimusta tehdessä ei ole tavatonta. (Kiviniemi 2010, 70–71.) Oman tutkielmani aikana hioin tutkimuskysymyksiä aineiston analyysin edetessä.

4.2 Narratiivinen tutkimusmenetelmä kokemuksen tutkimisessa

Narratiivisen tutkimuksen tai tutkimusotteen suomenkielinen, käytetyin termi on kerronnallinen tutkimus ja suomennoksia voi olla useampiakin. Termiä narratiivisuus käytetään tutkijoiden keskuudessa vaihtelevasti. Narratiivinen tutkimus on tiivistettynä tutkimusta, jossa pääpaino on kertomuksilla ja niiden tuottamalla tiedolla ja jossa tutkijan fokus on ihmisen kokemuksissa, joita hän kertomuksilla ilmaisee ja jäsentelee. Kerronnallinen tutkimus voidaan ymmärtää tietämisen tavaksi, tutkimusaineiston luonteeksi sekä aineiston analyysitavaksi. Sitä on myös tarkasteltu yhdessä kertomusten käytännöllisen merkityksen kanssa. (Polkinghorne 1995, 5; Heikkinen 2015, 149–151, 155, 156.) Omassa tutkielmassani narratiivisuus viittaa selkeimmin tutkimusaineiston luonteeseen sekä sen analyysitapaan ja hieman väljemmin myös itse tietämisen tapaan sekä kertomuksen käytännölliseen merkitykseen. *Narratiiveiksi* kutsutaan aineistoa, joka on jollain tapaa kerronnallisessa muodossa, eli jo aineistoni perusteella tutkimukseni on narratiivista (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006).

Narratiivisen tutkimuksen pääkäsitteenä on *tarina*, jonka synonyymeina voi tutkijasta tai tieteenalasta riippuen olla narratiivi tai kertomus. Tarkemmin tutkielmassani kyse on

sisäisestä tarinasta, joka ymmärretään ihmismielessä tapahtuvaksi tulkinnaksi omasta elämästään (Hänninen 1999, 20). Pohdin tarkoin, käytäntö tutkielmassani vastaanottamistani kirjoituksista käsitettä kertomus vai tarina, sillä käsitteellä tarina voi olla keksittyyn tai epätoteen viittaava kaiku (Polkinghorne 1995, 7). Päädyin kuitenkin käyttämään Heikkisen (2015, 169) ajattelun mukaisesti vastaanottamistani kirjoituksista käsitettä *tarina*, sillä se tarkoittaa erityisesti tapahtumien kulun kuvaamista *kertomuksen* viitatessa tarinan esittämismuotoihin. Narratiivinen tutkimus tulkitsee ihmisten tarinoita tai kertomuksia tutkittavasta ilmiöstä ja heidän kokemuksistaan. Se keskittyy nimenomaan siihen, mitä juuri tietyllä yksilöllä on tutkittavasta ilmiöstä tai tapahtumasta kerrottavaa. Tämän vuoksi koin, että narratiivinen tutkimus mahdollistaa parhaiten huoltokiusattujen isien kokemusten kuvaamisen. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006; Kaasila 2008, 42—43; Heikkinen 2015, 151—152, 154.)

Narratiivit ovat merkittävä keino hahmottaa ympäröivää maailmaamme niin arjessa kuin tieteellisestikin. Ilmiöiden ja tapahtumien selittäminen kerronnan tai tarinoinnin kautta auttaa sekä kertojaa itseään että kuulijaa hahmottamaan sitä, mitä kertoja on kokenut tai kohdannut ja tätä kautta voimme jopa vaikuttaa oman identiteettimme rakentumiseen kerronnan avulla. (Heikkinen 2015, 157.) Tässä yhteydessä voidaankin puhua narratiiviselle tutkimukselle ominaisesta tietämisen tavasta, konstruktivistisesta ajattelusta, jolla viitataan ihmisten ominaisuuteen ja kykyyn rakentaa uutta tietoa ja identiteettiä kertomustensa ja tarinoidensa avulla. Uusi tieto siis ikään kuin rakentuu vanhan päälle, kun kerromme kokemuksistamme eteenpäin. (Heikkinen 2015, 155—158.) Tutkielmassani isät rakentavat kokemuksensa ja tietonsa huoltokiusaamisesta muun muassa aiemmin kokemiensa ja ymmärtämiensä kiusaamiskokemusten perusteella, ja mitä enemmän heillä on kokemusta huoltokiusaamisesta, sitä enemmän heidän näkemyksensä asiasta muuttuu. Tämä tarkoittaa myös sitä, että ei ole olemassa yhtä oikeaa kokemusta huoltokiusaamisesta. (Heikkinen 2010, 146.) Tutkielmassani isät kertovat hyvinkin henkilökohtaisista kokemuksistaan liittyen huoltokiusaamiseen. Kiusaamiskokemus on aina henkilökohtainen ja pitkään jatkuessaan kokemus ja käsitys huoltokiusaamisesta, kuten mistä tahansa koetusta ilmiöstä, voi muuttua merkittävästikin erityisesti silloin, kun kokemuksesta keskustelelee toisten ihmisten kanssa.

Kokemusta tutkittaessa on tärkeää tiedostaa, millaista kokemusta on tutkimassa ja mitä kokemuksella ymmärretään. Kokemus rakentuu elämäntilanteen merkityksellisestämiestä sekä sen tajunnallisesta ymmärtämisestä. Empiirisen kokemuksen tutkiminen on ontologinen prosessi, jossa tutkija pyrkii ymmärtämään, mitä elämäntilanne ihmiselle tarkoittaa ja millaisia merkityksiä hän antaa niille tilanteille, joihin on tai on ollut suhteessa. Kokemuksen tutkimuskohteena on elävä kokemus, joka voi tarkoittaa tietoa, tunnetta, intuitiota tai uskoa tai näiden yhdistelmiä eivätkä pelkät sanat tai käsitteet ole luokiteltavissa empiirisesti tutkittaviksi kokemuksiksi. Olennaista on, että elävän kokemuksen voidaan katsoa olevan yhteydessä johonkin tilanteeseen sen rakentaessa merkityssuhteita. (Perttula 2006, 119, 149—150.) Jerome Bruner (1986, 11—13) on esittänyt, että ihmisellä on kaksi todellisuuden rakentamisen ja tietämisen määrittelemisen tapaa; toinen on esittää tapahtumille looginen, universaali selitys, jota kutsutaan paradigmaattiseksi tietämisen tavaksi. Toinen on kertoa tapahtuneesta tarina, joka pohjautuu todennäköisyyteen ja johon vaikuttaa yhteys kahden tapahtuman välillä. Tätä kutsutaan narratiiviseksi tietämisen tavaksi. Erityisesti jälkimmäisen avulla yksilö hahmottaa arkielämäänsä ja sitä kautta kokemuksiaan. (Bruner 1986, 13; Erkkilä 2006, 199—200; Heikkinen 2015, 161.) Tarinoiden avulla ihminen representoi kokemuksiaan ja antaa merkityksiä tapahtuneille asioille (Bruner 1986; Erkkilä 2006, 195).

Juha Perttula (2006, 136—157) on kuvannut kokemuksen tieteellistä tutkimista fenomenologisena, hermeneuttisena sekä narratiivisena prosessina. Perttula käyttää kokemuksesta termiä elävä kokemus, jolla hän viittaa tapahtuneiden asioiden merkityksellistämiseen ja tapahtuneen sitomiseen syntyneeseen elämäntilanteeseen pelkkien sanojen tai käsitteiden merkityksellistämisen sijaan. Lisäksi tutkittava kokemus on syntynyt tutkitavan omasta, eletystä elämästä. Narratiivinen tutkimustapa mahdollisti minulle helpon keinon palata kokemukseen yhä uudelleen niiden ollessa tekstimuodossa. (Mt., 137, 140.)

Kokemusta voidaan tieteellisesti laadukkaasti tutkia monella tavalla ja yhdeksi mielekkäimmäksi näkökulmaksi kokemuksen tutkimiseen saatetaan nimetä fenomenologinen näkökulma. Peilaamalla kokemusta sen kokeneen ihmisen todellisuuteen, fenomenologisen näkökulman avulla voidaan poimia kokemuksista ytimiä ja merkityksiä, jotka kokemukset lopulta muodostavat, kun taas narratiivisessa tutkimuksessa tavoitellaan pääasiassa kokemusten moninaisten ulottuvuuksien kuvaamista. (Erkkilä 2006, 201—202;

Laine 2010, 29.) Myös itse pohdin fenomenologista näkökulmaa tutkielmani alussa. Päädyin kuitenkin narratiiviseen menetelmään sen antaessa äänen isille itselleen sen autenttisimmassa muodossa vailla tutkijan asettamia, tarinaa säntillisesti rajaavia ennakkokokysymyksiä, suoran haastattelutilanteen mahdollisesti aiheuttamaa jännitystä tai johdattelua (Hänninen 2010, 174). Koen, että itse sanoitettu ja kirjoitettu tarina heijastelee parhaiten yksilön kokemusta huoltokiusaamisesta, varsinkin kun kyse on ilmiöstä, jolla voi olla useita ilmenemismuotoja, joita huoltokiusaamista kokemattoman voi olla vaikea tunnistaa. Narratiivinen menetelmä eroaa fenomenologisesta menetelmästä myös siinä, että narratiivinen menetelmä keskittyy merkityskokonaisuuksien sijaan uuden tiedon tuottamiseen ja osoittamiseen aineistosta esiin nousevien ja toistuvien teemojen avulla sekä pyrkii löytämään aineistosta juonen kertojan äänen säilyttäen. (Heikkinen 2015, 151; Erkkilä 2006, 200.)

Narratiivinen kokemuksen tutkimus pyrkii osoittamaan aineistosta juuri yksilön rakentaman kokemuksen ja näkökulman tutkittavaan asiaan, sillä ihmisen perusluonteeseen kuuluu välittää kokemuksiaan kertomusten tai tarinoiden avulla (Heikkinen 2015, 149). Lisäksi kokemukselle luodaan eheää ja jäsentynyttä muotoa esimerkiksi tekstin kautta. (Perttula 2006, 142.) Kokemuksen tutkimisessa tulee huomioida se, että kokemus on aina situationaalinen ja sosiokulttuurinen tapahtuma, vaikka onkin perusteeltaan aina yksilöllinen ja mielen sisällä tapahtuva psykologinen ilmiö. Narratiivinen lähestymistapa luo tietyn kontekstin — tutkimuksessa huoltokiusaamisen — ympärille myös kulttuurillisia merkityksiä (Bruner 1986, 8; Kukkola 2014, 49—51). Huoltokiusaaminen voidaan kokemuksena yhdistää esimerkiksi perhe- ja parisuhdekontekstiin, vanhemmuuden kontekstiin sekä yleisemmin miesten asemaan yhteiskunnassa.

Nimenomaan kokemuksen tutkimisessa narratiivinen tutkimustapa palvelee hyvin tutkimukseni aihetta. Narratiivinen tutkimustapa etsii tutkittavan henkilön jo valmiiksi jäsentelystä muotoa ja tarina voi muodostua aikaväliltään ja sisällöltään suureksi. Kirjoittamalla kerrottu kokemus rakentaa tarinaansa ja kokemustaan tavoitellessaan kokemuksensa ydintä ja niin sanonut turhat käänteet jätetään kertojan toimesta pois. (Perttula 2006, 142.) On syytä kuitenkin tiedostaa, että jokainen kokemus on aina kertojansa oma ja henkilökohtainen ja vaikka tutkija kuvittelisikin ymmärtävänsä täysin mistä aineistossa kerrotaan, ei hän voi täysin asettua tutkittavan asemaan. Perttula (2006, 143)

kuvaakin, että tutkija kokee tutkittavan kokemuksen uudelleen analysoidessaan tutkimusaineistoaan ja että kokemuksen tutkiminen on aina subjektiivista.

Aineistoni koostuu tarinoista, joihin liittyy omien kokemusten esiintuominen. Heikkisen (2015, 160) mukaan narratiivisen aineiston analyysiaiheessa tutkijan täytyy tehdä aineistosta tulkintaa. Heikkinen (2010, 156) kuvaa narratiivista tutkimusta siten, että tutkija ja tutkittava luovat tarinoille ja kokemuksille merkityksen yhdessä, jolloin tutkijan rooli ei korostu liikaa. Narratiivinen tutkimusmenetelmä tai laadullinen tutkimus ei muutoinkaan lähtökohtaisesti pyri objektiivisen tiedon luomiseen, vaan henkilökohtaisen tiedon esiin nostamiseen (mt., 157; Kiviniemi 2001, 73). Kokemuksen tutkimisessa narratiivinen analyysi tuottaa keinon tulkita nimenomaan yksilön näkemystä ja sitä, että kerrottu kokemus on kertojalleen totta. (Erkkilä 2006, 198, 201; Heikkinen 2010, 157.)

Narratiivinen tutkimus on ollut erityisen suosittu tutkimusmenetelmä ihmistieteissä 1990-luvulta lähtien sen maailmaa, tapahtumia, kokemuksia ja ilmiöitä tulkitsevan luonteen vuoksi, mutta se on vakiintunut myös yleisesti suomalaiseen tieteelliseen käytäntöön. Jokaisella tieteenalalla on omat merkityksensä ja menetelmänsä narratiivisuuden käyttöön. Myös käytännön työssä narratiivisuutta voi käyttää työvälineenä. Esimerkiksi psykoterapiassa narratiivinen työväline voi auttaa ahdistunutta asiakasta rakentamaan myönteisempää tarinaa elämästään ja minästäään. Näen, että myös sosiaalityössä narratiivisuutta voitaisiin hyödyntää esimerkiksi juuri vaikeaa huoltoriitaa läpikäyvien vanhempien kohdalla; omaa kokemusta voi olla terapeutista purkaa kerronnallisesti puolueettomalle osapuolelle. Huoltokiusaamista voivat vanhempien ja lasten lisäksi kohdata myös muut perheen läheiset, joten heidänkin kohdallaan narratiivisuuden hyödyntäminen voisi toimia. (Erkkilä 2006, 196–197; Heikkinen 2015, 149–150, 162.) Nikkanen (2006, 29) onkin todennut, että narratiivisuutta voisi käyttää työvälineenä auttamisodotusten esiin nostamisessa ja muiden odotusten ja tunteiden tunnistamisessa.

4.3 Aineiston kerääminen kirjoituspyynnöin internetistä

Keräsin tutkielmani aineiston internetistä kirjoituspyyntöä käyttäen haastattelun sijaan. Haastattelutilanteessa haasteeksi olisi voinut muodostua se, että olen itse sosiaalityön naispuolinen opiskelija ja kerään arkaluonteista tietoa huoltokiusaamista kokeneilta

isiltä. Isät olisivat voineet henkilöidä minuun kokemuksiaan sosiaalityöntekijöistä, jotka eivät tutkimusaiheeni huomioon ottaen olisi olleet niitä kaikkein positiivisimpia ja tämä olisi taas voinut vääristää tai ohjailla haastattelua tarpeettomasti. (Eskola & Suoranta 2003, 55.) Hyödynsin aineistonkeruussa kahta miesten ja isien sekä lapsen edun ja tasa-vertaisen vanhemmuuden asemaa ajavaa sekä miesten kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin panostavaa yhdistystä ja niiden Facebook -sivustoja sekä internetsivuja; Isät lasten asiassa ry:tä sekä Miessakit ry:tä. Erityisesti Isät lasten asiassa ry on ottanut tavoitteekseen huoltokiusaamisen tunnistamisen ja estämisen. Aineistonkeruuni oli voimassa aikavälillä 11.5.2017 — 19.6.2017 Miessakit ry:n internetsivuilla sekä Facebook -sivuilla ja Isät lasten asiassa ry:n internetsivuilla ja Facebook -sivuilla 23.5.2017 — 19.6.2017. Lähetin kirjoituspyyntöni ja tutkimuslupahakemukseni yhdistyksille ensin sähköisesti ja pyysin julkaisemaan kirjoituspyynnön sivuillaan, mikäli he kokivat, että heidän foruminsa kautta voisi löytyä halukkaita isiä osallistumaan tutkielmaani. En voi tarkkaan arvioida, kumman yhdistyksen kautta sain lopulta enemmän yhteydenottoja, sillä aineistonkeruu oli käynnissä samanaikaisesti molemmilla sivuilla enkä pyytänyt vastaajia kertomaan erikseen, mitä kautta he olivat kirjoituspyyntöni löytäneet.

Tarinan tutkiminen sähköisesti pyydettyjen huoltokiusaamiskokemusten muodossa mahdollisesti mielestäni parhaiten sen, että usein uhrina tai epäoikeudenmukaisesti kohdeltuina itsensä näkevät huoltokiusatut isät saivat mahdollisimman miellyttävän väylän jakaa ja sanoittaa kipeitä ja joskus arkaluontoisiakin kokemuksiaan. Tällöin tarinaan liittyvää mahdollista häpeää tai sen tunnetta ei välttämättä tarvitse yrittää piilottaa.

Kysyin kirjoituspyynnössäni (LIITE 1) seuraavia asioita helpottaakseni sekä pyyntöön vastaavia isiä että itseäni aineiston rajaamisessa ja hahmottamisessa: Millaisia kokemuksia sinulla on huoltokiusaamisesta (mm. kiusaamisen muodot, ajallinen kesto)? Tunnistettiinko huoltokiusaaminen tai puututtiinko siihen huoltajuuskiistan aikana? Miten itse pyrit vaikuttamaan kiusaamiseen? Mikä merkitys huoltokiusaamisella on/oli elämässäsi? Millaiseksi koit oman asemasi huoltoriidassa? Näiden kysymysten avulla halusin tavoittaa mahdollisimman monimuotoista huoltokiusaamista kokeneita isiä ilman, että yksikään vastaaja kokisi, että hänen kokemuksensa ei varsinaisesti ole huoltokiusaamista tai validi tutkimukseni aineistoksi. Lisäksi, kun huoltokiusaaminen ja kiusaaminen ilmiönä yleensäkin voi olla erittäin monimuotoista, en halunnut antaa tarkkaa rajaavaa määri-

telmää huoltokiusaamiselle. Näin varmistin sen, että saisin juuri henkilökohtaisia kokemuksia ja kokijan itsensä määrittelemiä piirteitä huoltokiusaamiselle. Toisaalta pyrin kirjoituspyynnössäni useiden kysymysten avulla myös kohdentamaan pyyntöäni, sillä se mahdollistaisi todennäköisemmin suuremman ja tarkemman otannan (Hänninen 2010, 164).

Vastaanotin huoltokiusaamiskokemuksia ja yhteydenottoja huoltokiusaamiseen liittyen sähköpostitse ja tekstiviestitse yhteensä 23:lta isältä ja kahdelta äidiltä. Kolme isää eivät kuitenkaan lähettäneet syystä tai toisesta kokemuksiaan minulle sähköisesti, joten varsinaisia tarinoita, eli analysoitavaa materiaalia minulle kertyi 20:lta isältä yhteensä noin 270 sivua. Tähän sisältyi muun muassa isien henkilökohtaisia päiväkirjatyylisiä kirjoituksia kokemuksistaan sekä muita huoltokiusaamiseen liittyviä dokumentteja. Lyhin vastaanottamani kirjoitus oli kahden virkkeen mittainen. Moni mies pohjusti tarinaansa lyhyellä katsauksella päättyneeseen parisuhteeseen sekä kuvailemalla tapahtumia tai tilanteita, jotka olivat johtaneet huoltokiusaamiseen. Lähes kaikissa tarinoissa tuli ilmi huoltokiusaamisen kesto. Muutama mies esitti minulle myös tarkentavia kysymyksiä ennen kirjoituksensa lähettämistä, kuten mistä saakka huoltokiusaamiskokemuksia heidän tulisi kertoa. Pyysin miehiä kertomaan huoltokiusaamisesta siitä saakka, kun katsoivat sen itse alkaneen. Pyrin tässäkin välttämään liikaa ohjausta, jotten olisi rajannut tarinoista jotain olennaista pois.

Kahdenkymmenenkolmen isän joukossa oli isiä, joilta sain tarinan lisäksi sähköpostiini linkkejä kolmeen eri blogiin, joihin kysyin lähettäjäiltä luvan hyödyntää niitä tarvittaessa tutkielmassani. Bloggeja kirjoittivat vaikean huoltoriidan kokeneet tai huoltoriitaa pariaikaa läpikäyvät miehet. Blogien sisällöllinen kirjallinen hyödyntäminen tai suorien sitaattien käyttö ei kuitenkaan heidän kohdallaan tullut lopulta kysymykseen, sillä kirjoittaja olisi voinut olla helppo jäljittää tai tunnistaa analyysistäni. Poimin blogeista siis vain teemoja, joita löysin vastaanottamistani tarinoista ja vertailin niitä toisiinsa yhteneväisyyksien löytämiseksi. Sain sähköpostitse tarinoiden yhteydessä myös kirjaehdotuksia, joissa oli viitattu olevan samoja tai samantyyllisiä huoltokiusaamiskokemuksia kuin mitä niitä minulle ehdottaneet isät itse olivat kokeneet. En ole analysoinut tutkielmassani näitä kirjoja, sillä olisi ollut liian suuri riski lähteä poimimaan kirjoista huoltokiusaamisesimerkkejä sillä en ollut itse niitä kokenut/valinnut.

Materiaalia sain varsinaisten analysoitavien tarinoiden lisäksi jonkin verran, sillä osa isistä oli liittännyt sähköposteihin myös muita henkilökohtaisia sekä virallisia dokumentteja, esimerkiksi kuluselvityksiä tutkimusaiheeseeni liittyen. Tätä lisämateriaalia en ole erikseen analysoinut osittain sen vuoksi, että niiden anonymisointi olisi ollut liian haastavaa. Olen kuitenkin poiminut näistä edellä mainituista materiaaleista teemoja, joita nousi esiin myös kirjoitetuissa tarinoissa ja joita jälleen vertailin keskenään. Myös tämän oheismateriaalin hävitin välittömästi siitä teemat poimittuani.

Sain aineistonkeruuni yhteydessä useita puheluita ja tekstiviestejä huoltokiusaamiseen ja tutkielmaani liittyen. Puheluissa ja tekstiviesteissä miehet kertoivat kokemuksia, joita pyysin lähettämään myös sähköpostitse. Osa miehistä tekikin niin. Puheluissa ja tekstiviesteissä oltiin myös kiinnostuneita siitä, miltä näkökannalta lähestyn isien kokemuksia tutkielmassani. Lisäksi puheluissa minulle esitettiin huoltokiusaamista kokeneiden isien ajatuksia ja kokemuksia huoltokiusaamisen liittyen. Puheluissa totesin, että en voi hyödyntää puheluita suoraan tutkielmassani, ja mikäli soittaja haluaisi osallistua tutkielmaani, tulisi hänen kirjoittaa minulle kokemuksistaan. Kahdessa sähköpostissa lähettäjät ilmaisivat, että kokevat aiheen tärkeänä ja haluaisivat osallistua tutkimukseeni, mutta ovat liian traumatisoituneita tai väsyneitä kirjoittamaan aiheesta. Tämä seikka on tärkeää tiedostaa erityisesti jatkotutkimusta tai eroperheiden tai yksinhuoltajien palveluita suunniteltaessa — traumaattinen, mahdollisesti pitkään jatkunut kokemus voi heikentää toimintakyvyn eikä omien oikeuksien tai velvollisuuksien selvittäminen ole välttämättä niin tehokasta kuin olisi tarpeen. Olisi myös ollut tutkimuseettisesti arveluttavaa houkutella näitä isiä kertomaan tarinansa vetoamalla esimerkiksi tutkimustiedon lisäämiseen, joten en pyytänyt näitä isiä enää kirjoittamaan (Eskola & Suoranta 2003, 58).

4.4 Narratiivisen aineiston analyysi

Narratiivisen aineiston analyysi on yksi laadullisen tutkimuksen menetelmistä. Laadullista tutkimusta tehdessään voi käydä niin, että kerätty aineisto nostattaa esiin uusia tutkimuskysymyksiä ja näkökohtia (Kiviniemi 2015, 74). Tutkimukseni aineisto, eli vastaanottamani tarinat määritellään narratiivisen tutkimuksen sisällä omaelämäkerralliseksi kirjoituksiksi, joita voivat olla tutkittavan kuvaukset jostain elämäntapahtumasta.

Elämäkerrallista aineistoa ei rajaa sen pituus, mutta mikäli tarina koskee koko elämää yhden aikajakson sijaan, sen juonellistaminen voi olla haastavaa. Tästä syystä usein tutkittavaksi aineistoksi valikoituukin elämäntapahtuma tai -alue, josta tutkija pyytää kertomaan esimerkiksi kirjoituspyynnöin. (Hänninen 2015, 171.) Huoltokiusaaminen liittyy selkeästi eron jälkeiseen tai parisuhteen päättymiseen ajoittuvaan elämänvaiheeseen. Narratiivisen analyysin avulla voidaan poimia tästä erosta tai parisuhdekriisistä alkavasta elämänvaiheesta oleellisia ja havainnollistavia tarinoita, kertomuksia ja kokemuksia huoltokiusaamisesta. (Hänninen 2010, 164–165.)

Donald Polkinghorne (1995, 12) on jaotellut narratiivien, eli aineiston analyysitavat narratiiviseen analyysiin (*narrative analysis*) ja narratiivien analyysiin (*analysis of narratives*), jotka eivät samassa tutkimuksessaakaan käytettynä poissulje toisiaan. Narratiivisessa analyysissä kertomuksista tai tarinoista luodaan uusi, yhdistetty juonellinen kertomus, jonka tarkoituksena on osoittaa se, mitkä seikat ovat lopulta johtaneet tapahtuman syntymiseen ja sen etenemiseen sekä lopputulokseen (Polkinghorne 1995, 12). Narratiivien analyysillä viitataan analysoitavan aineiston, eli kertomusten paradigmaattiseen tietämisen tapaan nojaavaan luokitteluun ja kategorisointiin. Narratiivien analyysi kulkee tarinasta sen keskeisimpiin elementteihin, kun taas narratiivinen analyysi muodostaa elementeistä tarinoita. (Polkinghorne 1995, 12; Heikkinen 2015, 160.) Omassa tutkielmassani olen keskittynyt aineistoni analysointiin narratiivisen analyysin avulla, sillä halusin rakentaa huoltokiusaamista kokeneiden isien kokemuksista yhden kokonaisen tarinan. Poimin aineistosta narratiiviselle analyysille ominaisesti keskeisiä teemoja hahmottaakseni ja jäsentääkseni tutkimuskohdettani. (Nikkanen 2006, 29.) Tässä kohtaa hyödynsin myös McAdamsin kehittämää elämäntarina-analyysiä, jonka tarkoituksena on juurikin kiinnittää huomiota tarinan keskeisiin teemoihin, tarinan sävyyn, huippu- ja pohjakohtiin sekä keskeisiin tarinan henkilöihin ja toimijoihin (Hänninen 2015, 179). Tällöin sain paremman kokonaiskuvan siitä, mitä kaikkea huoltokiusaamiseen voi liittyä ja missä osassa tarinaa tämä yleensä tapahtuu. Tutkielmani narratiivisessa analyysissä tuotan uuden huoltokiusaamistarinan sen alkaessa siitä, mikä kokemuksen on synnyttänyt, kuka tai ketkä siihen ovat vaikuttaneet ja kuinka kokemus on päättynyt. Elämäntarina-analyysin avulla pystyin myös vastaamaan tutkimuskysymyksiini parhaiten. Luvussa 5.2 olen nostanut elämäntarina-analyysin avulla esiin näitä huoltokiusaamisen ilmenemis-
muotoja ja pääteemoja.

Nikunen (2008, 157) kertoo, että tunteiden ja emootioiden osuus tutkimuksen tekemisestä voi olla suurikin, mikäli aineisto on henkilökohtaista ja luonteeltaan herkkää. Päätin kuitenkin jo ennen aineistooni tutustumista, että kiinnitän tietoista huomiota mahdollisiin aineiston synnyttämiin tunteisiin, jotta ne eivät vaikuttaisi analyysiini liikaa tai ohjaisi tutkielmaani väärään suuntaan. Voimakkaatkin emootiot tutkijassa voivat kuitenkin edesauttaa aineiston tulkintaa, mikäli sen tiedostaa eivätkä voimakkaatkaan tunteet suinkaan aina vääristä aineiston analyysiä, sillä tunteiden syytä pohtimalla voi päästä entistä syvemmällä aineistoonsa ja kokemusten tulkintaa. Tunteita voi tutkimuksessa käyttää voimavarana ja resurssina reflektion kautta. Liika tunteisiin ja omiin oikeudenmukaisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden käsityksiin nojaaminen ei kuitenkaan palvele neutraalia tutkimusotetta tai aineiston analyysiä. (Mt., 157, 160—161.)

Aineistoni analyysi on laadulliselle tutkimukselle ominaisesti aineistolähtöinen eli aineiston avulla rakennetaan teoria eikä analyysiä ohjaa ennakko-olettamukset tai määritelmät (Eskola & Suoranta 2003, 19). Tästä syystä aloitin aineistoni analyysin silmäilemällä aineistoa yleisesti kiinnittämättä huomiota aiheeseen mahdollisesti liittyvään tutkimustietoon tai teoriaan, minkä jälkeen näkisin, eroavatko tarinat toisistaan huomattavasti vai löydänpö jo alkuun joitain toistuvia tapahtumia tai kokemuksia. Tutkielmassani koin myös tärkeäksi, että aineiston juonellisuus ja huoltokiusaamiskokemuksen etenemisen seuranta alusta loppuun sekä huoltokiusaamiselle ominaisten piirteiden osoittaminen nousisi selkeästi esiin. Tämä mahdollistuisi parhaiten juuri narratiivisen tutkimusmenetelmän avulla. (Mt., 22—24.) Luin tarinoita tarkoituksella ensin kiinnittämättä huomiota yksilöihin tai sukupuoleen niiden takana. Kaikki tarinat läpikäytyäni yllätyin, miten vahvasti myötäelin niitä ja kuinka minussa heräsi muun muassa turhautumisen tunteita eroperheille suunnattuja palveluita ja lainsäädäntöä kohtaan, ihmetystä sekä surua. Minun täytyi siis jonkin verran pohtia myös oman identiteettini ja persoonallisuuteni mahdollista vaikutusta tutkielmaan, sillä saamani tarinat olivat luonteeltaan arkaluontoisia ja tunteita herättäviä. Toisella ja kolmannella lukukerralla aloin poimia aineistosta teemoja tai tapahtumia, jotka toistuivat joko kaikissa tai enemmistössä tarinoissa.

Aineiston silmäilyn jälkeen korostin oman ymmärryksen tueksi tarinoista avainsanoja ja teemoja, jotka toistuivat suurimmassa osassa tai jopa kaikissa tarinoissa. Olin jo ennen tutkielmani analyysivaiheen aloittamista tutustunut huoltoriidoista kertovaan kirjalli-

suuteen, jotta saisin tutkielmalleni ja lähtökohdilleni pohjaa. Tämän lisäksi pyrin etsimään tarinoista niitä tunnesanoja, joita huoltoriidoista kertovissa teksteissä on toistettu. Varsinaista narratiiviselle analyysille ominaista juonellisen tarinan muotoilemista aloin soveltaa yleisen teemoittelun, elementtien ja avainsanojen etsimisen jälkeen. Vastanottamistani tarinoista pystyi suhteellisen vaivatta löytämään juonen. Jo Aristoteles on aikanaan esittänyt, että tarinaan kuuluu alku, keskikohta ja loppu. Narratiiviselle analyysille on ominaista, että käytettävistä tarinoista tai kertomuksista nämä vaiheet löytyvät. Alun, keskikohdan ja lopun muodostumiseen vaikuttavat niin sattuma kuin psykologiset tai esimerkiksi sosiaaliset syyt. (Hänninen 2010, 162—163.) Narratiivisen analyysin avulla poimin teemoittelemaani merkitykselliset teot ja tapahtumat, jotka olivat jossain välissä vaikuttaneet juonen etenemiseen (Polkinghorne 1995, 15). Polkinghornen (1995, 18) esityksen mukaan tarkastelin alkuun tarinoiden lopputulemaa, jonka jälkeen aloin etsiä niitä seikkoja, jotka olivat lopputulokseen johtaneet. Juonellistamisen avulla etsin vastausta kaikkiin kolmeen tutkimuskysymykseeni. Juonellistamisen avulla saadaan selkeä kokonaisuus, joka osoittaa yksittäisistä huoltokiusaamistarinoista sen taustalla ja sen aikana vaikuttavia keskeisiä elementtejä. Koska aineistossa nousi toistuvasti esiin isien pääosin huonoja kokemuksia viranomaisten roolista huoltokiusaamisessa, päädyin käsittelemään aihetta tarkemmin luvussa 5.3. Samalla vastaan toiseen tutkimuskysymykseeni.

Aineistoni analyysissä minun tuli luonnollisesti myös kiinnittää huomiota sukupuolipositioihin, sillä tutkin naisena miesten kokemuksia. Pidin tätä ensisijaisesti tekijänä, jonka en itse kokenut vaikuttavan analyysiin, mutta joka olisi syytä tiedostaa. Koen, että naisena naisten kokemuksia huoltokiusaamisesta tutkiessani olisin voinut samaistua tarinoiniin liikaa, mutta naisena miehiä tutkiessani ajattelin olevani puolueeton tutkija. (Nikunen 2008, 161.) Toisaalta tiedostin myös sen, että edustin tutkittaville sosiaalityön opiskelijana ja naisena mahdollisesti juuri sitä tahoa, joka oli ollut isien kokemusten mukaan edesauttamassa huoltokiusaamisen tapahtumista tai mahdollistanut sen. Toinen sukupuoleen liittyvä näkökulma oli sen tiedostaminen, että miesten kerronta voi erota naisten kerronnasta; elämäkerrallinen tutkimus on osoittanut, että miehet keskittyvät kerronnassaan naisia enemmän ei emotionaalisiin yksityiskohtiin (ks. esim. Hyvärinen ym. 1998). Tämä vaikuttaa väistämättä aineistoni rakenteeseen.

Jo muutaman tarinan jälkeen aloin löytää teemoja ja aiheita, jotka toistuivat lähes kaikissa tarinoissa. Jotta laadullisen tutkimuksen aineistoa voidaan pitää tieteellisesti validina, täytyy se voida luokitella niin, että jokainen vastaanotettu tarina voidaan luokitella johonkin teemaan tai kategoriaan. Laadullisessa tutkimuksessa on kuitenkin loppujen lopuksi kysymys tutkijan tekemistä tulkinnoista, joiden tieteellisyys todistetaan esittelemällä kerätty aineisto, sen koko, laatu ja keräämistapa. (Jokinen 2008, 244–246). Määrällisesti laadullisen tutkimuksen aineisto voi olla suppeakin ja mikäli kerätyn aineiston teemat alkavat toistaa itseään, ne voidaan katsoa riittäviksi tieteellisen tiedon tuotteiksi (Eskola & Suoranta 2003, 62). Näin on siksi, että laadullisen tutkimuksen perusluonteeseen voidaan katsoa kuuluvan ilmiön tai toiminnan luonnehdinta tilastollisten yleistysten sijaan. Laadullisen tutkimuksen aineiston päätehtävänä on auttaa tutkijaa rakentamaan ilmiön ympärille käsitteistöä sekä osoittaa teoreettisesti kestäviä näkökulmia. (Mt., 61, 62.) Kvalitatiivisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole esittää absoluuttista ratkaisumallia tai päätelmää esitettyyn tutkimuskysymykseen tai tehdyn tutkimuksen kohdistamaan aiheeseen, vaan luoda kehittämiskelpoisia ja uusia ideoita aiheen ympärille (Jokinen 2008, 249). Luvussa 5.4 kiteytän aineistoni tarinan siihen, miten huoltokiusaamisen on lopulta todettu vaikuttavan isien asemaan. Näin vastaan samalla kolmanteen tutkimuskysymykseeni.

Olen nimennyt tutkielmassani miesten kirjoitusten sitaatit järjestyksessä numerolla ja kirjaimella M siinä järjestyksessä, kun ne vastaanotin. En käytä tutkimuseettisistä syistä kenenkään nimeä tai nimimerkkiä lainauksissa, vaan numeroin ne järjestyksessä 1-20. Aineistossa esiintyvät nimet olen poistanut ja viittaan tarvittaessa isän lisäksi tarinoissa esiintyviin henkilöihin joko lapsena, kertojana, ex-puolisona tai viranomaisena. Lisäksi olen poistanut paikkakuntien nimet ja korvannut ne sanalla *paikkakunta*. Kirjoitusvirheet olen korjannut siltä osin kuin se on ollut tarpeellista tarinan kannalta.

4.5 Tutkielman tutkimuseettiset haasteet

Tutkielmaani liittyi kolme selkeimmin osoitettavissa olevaa tutkimuseettistä haastetta; tutkittavien riittävä informointi ja tutkimusaineistoon liittyvien henkilöiden ano-

nymisointi, aineiston luotettava ja eettinen analysointi sekä arkaluontoisen aineiston käsittely ja hävittäminen. Tämän lisäksi on syytä pohtia, miksi olen valinnut aiheekseni juuri huoltokiusaamisen ja millaisia eettisiä ulottuvuuksia aiheen valintaan ja analysointitapaan liittyy laadullisen sekä narratiivisen tutkimuksen ja sosiaalityön näkökulmasta.

Hyvän tieteellisen tutkimuksen pohjana ovat aina tutkimuseettiset normit sekä hyvä tieteellinen käytäntö. Tutkimuseettiset normit sisältävät muun muassa vaatimuksen tutkittavien vapaaehtoisuudesta ja informoinnista, tutkimustiedon luottamuksellisesta käsitelystä ja anonyymiyden turvaamisesta sekä tutkittavien suojelusta ja harhaanjohtamisen välttämisestä. (Hänninen 2008, 123; Kuula 2011, 34.) Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2012, 6) asettamaan hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu tiivistettynä rehellisyys tulosten keräämisessä ja analysoinnissa, tutkimuksen avoimuus, aiempien tutkimusten ja tutkijoiden kunnioittaminen ja plagioinnin välttäminen, tutkimuksen huolellinen suunnittelu ja toteuttaminen, asianmukaisten lupien hankkiminen sekä tutkimukseen mahdollisesti vaikuttavien osapuolten esittely. Tutkimuseettisesti laadullisen tutkimuksen sisällä erityisesti narratiivisessa tutkimuksessa korostuu tutkittavien vapaaehtoisuus, heidän vahingoittumattomuutensa turvaaminen, informointi, anonymiteetin takaaminen sekä raportoinnin anonyymisyys (Hänninen 2008, 123). Tutkielmassani eettiset kysymykset tulee ottaa huomioon monella taholla, sillä tutkimuskohteenani ovat ihmisten henkilökohtaiset, omin sanoin kerrotut kokemukset usein intiimistä ja monia tunteita herättävästä arkaluontoisesta aiheesta, huoltokiusaamisesta ja niihin voi liittyä myös muiden kuin tarinoiden lähettäneiden ihmisten tietoja.

Korostettua tutkimuseettistä merkitystä on huolellisesti laaditulla kirjoituspyynnöllä ja tutkimuslupahakemuksella, mikä liittyy tutkittavien informointiin. Toin anonymisoinnin esille jo kirjoituspyynnössäni sekä Isät lasten asialla ry:lle ja Miessakit ry:lle lähettämässäni tutkimuslupahakemuksessa ja olinkin jo tutkielmani suunnitteluvaiheessa päättänyt, että aineisto analysoidaan anonyymisti sen arkaluontoisuuden sekä hyvän tutkimuseettisen käytännön vuoksi. Kirjoituspyynnössäni ja tutkimuslupahakemuksessani esittelin tutkielmaani niin tarkasti kuin sen vielä ennen aineiston käsittelyä voi tehdä. Toin selkeästi esille myös sen, millaista tutkimusta teen, ja että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja että aineisto käsitellään anonyymisti. Ajattelin, että tunnistamattomuuden lupaaminen jo kirjoituspyynnössä myös houkuttelee enemmän tutkimukseen osallistujia. (Eskola & Suoranta 2003, 56—57.) Kirjoituspyyntöön vastaaminen

on jo lähtökohtaisesti vapaaehtoista ja kirjoituspyynnössäni korostin isien saavan valita, millaisia tarinoita he voisivat lähettää. Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan on voitava lisäksi taata, että aineiston käyttö ei aiheuta ongelmia tutkittaville. Tämä korosti anonymiteetin suojaamista entisestään ja nousi keskiöön aineiston analysointivaiheessa. Tutkijan tulee osata analysoida aineistonsa ilman, että tutkimustulokset vääristyvät ja niin, että tutkimukseen osallistuneille ei tule tunnetta, että heitä on huijattu tai johdettu harhaan. (Eskola & Suoranta 2003, 58—59.)

Laadulliselle tutkimukselle ominaisesti tutkittavien tuottamaa aineistoa ei ole tarkoitus yleistää ihmisryhmää koskevaksi, vaan tutkija ottaa ne tietoisesti yksittäisten ihmisten kokemuksina vastaan (Perttula 1996, 89). Aineistossani esiintyy nimiä ja paikkakuntia, joten henkilöllisyyden ja anonymiteetin suojaaminen korostuu entisestään. Toisaalta anonymiyden takaaminen mahdollisti minulle tutkijana käsitellä erittäin arkaluontoisia kokemuksia, joita harvemmin omalla nimellä tulisi tuotua esiin (Mäkinen 2006, 114). Tunnistamattomuuteen liittyen myös mahdollista sitaattien käyttöä täytyy harkita erityisen tarkkaan, jotta tunnistamattomuus säilyy. Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan on lisäksi pohdittava sitä, millaista on riittävä anonymisointi siten, että aineistosta tajunnallisten merkityskokemusten tunnistettavuus ei ole liian ilmeistä, mutta niitä voi hyödyntää esimerkiksi sitaateissa. Anonymisoinnin etiikkaa helpottaa laadullisessa tutkimuksessa se, että jo lähtökohtaisesti tutkimukseen tarinansa lähettäneiden ihmisten läheisten voidaan olettaa tunnistavan ne tiedot, joista aineistossa puhutaan eikä näin ollen lopulta tulla paljastaneeksi mitään uutta sellaisille osapuolille, jotka jo tietävät tapahtumista. (Perttula 1996, 95, 96.) Laadullisessa aineistossa jätetään tyypillisesti ilmaise-matta tutkittavien tai heidän mainitsemiensa henkilöiden kaikki henkilötiedot sekä arkaluonteiset tiedot muutetaan tai jätetään pois. Muuttaminen tarkoittaa aineistoni kohdalla erityisesti sitä, että liian yksityiskohtaiset sitaatit tai kuvaukset tuli jättää pois, jotta sekä tutkittavien että heidän entisten puolisoitensa ja lastensa anonymiteetti säilyy. Tähän viitaten päätin tutkimuseettisistä syistä jättää analysoimatta muun kuin huoltokiusaamiskokemuksiin liittyvän aineiston ja materiaalin. (Kuula 2011, 204—206, 214—215.)

Aineiston luotettavaan, sensitiiviseen ja eettiseen analysointiin kiinnitin huomiota muun muassa aineiston analyysitavan valinnassa. Tutkijalla on viime kädessä vastuu omasta tutkimuksestaan sen koko prosessin ajan. Tutkimukseni aiheen valintaan liittyy myös

eettisiä ulottuvuuksia; vaikka isien kokeman huoltokiusaamisen esiin nostaminen ja tutkiminen eivät olisi itsessään eettisesti arveluttavia tutkimuskohteita, niillä voi olla vahva moraalinen ja eettinen jännite. Näiltä osin tutkimusaiheeni ulottuu myös varsinaisen tiedeyhteisön ulkopuolelle. (Kuula 2011, 26—29.) Lisäksi erityisesti narratiivisesti tutkittavia ihmisten arkaluontoisia kokemuksia tutkiessa tutkijan tulisi tiedostaa jo aineistonkeruuvaiheessa ja analyysivaiheessa, että tutkittavat ovat voineet läpikäydä tai olla paria läpikäymässä traumaattista kokemusta eivätkä välttämättä konkreettisesti tiedosta olevansa tutkimuksen kohteita, vaan voivat hakea tarinalleen kuulijaa tai vertaistukea (Hänninen 2008, 125). Tästä syystä erityisesti aineiston analyysin sensitiivisyys korostuu merkittävästi tässä tutkielmassa.

Sähköinen kirjoituspyyntö mahdollisti kohdallani myös sen, että isät saivat kertoa kokemuksensa harkiten ja haluamallaan tavalla ilman, että olisin ollut esimerkiksi haastattelussa läsnä. Koen, että arkaluontoisista asioista voi olla helpompi kirjoittaa ”anonyminä” kuin että niistä kertoisi kasvotusten tutkijalle. Kuula (2011, 174) nostaa esille sen, että sähköisesti kerätty tutkimus todennäköisesti vähentää visuaalisten ja ei-verbaalisten tekijöiden vaikutusta kertomuksiin. Kohdallani katsoin tämän korostuvan erityisesti, sillä olin naisena tutkimassa isien kokemuksia naisten heihin kohdistamasta huoltokiusaamisesta. Tutkielmani analyysivaiheessa pohdin myös sitä, että vaikka tutkijana konstroinkin vastaanottamistani huoltokiusaamiskokemuksista ainutlaatuisen tulkinnan, ei minulla ole omaa kokemusta isänä huoltokiusaamisen kohteena. Mahdollisuudekseni jää siis eläytyminen tutkittavien tilanteeseen teoreettisista lähtökohdista käsin (Granfelt 2000, 101). Toisaalta koin tämän myös neutralisoivan aineiston analyysiä, sillä en voinut suoraan asettautua isien asemaan, mikä olisi voinut vaikuttaa analyysiin tuloksia vääristäen.

Aineistoni, eli tarinoiden tulkinta oli pitkäkestoinen tutkimuseettinen haaste, jota kävin läpi koko tutkimuksen teon ajan. Pohdin kuinka tuottaisin tarinoista —minulle uskottuista kokemuksista— tutkimuseettisesti validia tutkimusta niin, että kokemuksiaan minulle lähettäneet isät eivät kokisi itseään petetyiksi tai kokemuksiaan vääristellyiksi. Aineiston tulkinnassa täytyy noudattaa varovaisuutta siinä, ettei analyysillään tule mitätöineeksi tai loukanneeksi tutkimukseen osallistuneita. Myös siinä, mitä kaikkea lopulliseen tutkielmaan ottaa analysoitavaksi, voi tehdä eettistä punnintaa. Tällöin tärkeäksi

muodostuu sen osoittaminen, että vaikei kaikkea materiaalia analysoikaan tutkimuksellisista syistä ei tule myöskään kyseenalaistaneeksi tai vähätelleeksi lähetettyjä tarinoita. (Hänninen 2008, 130–132.) Analyysivaiheessa huomasin, että joidenkin tarinoiden kuvailut olivat toisia tarkempia ja että tulini siteeranneeksi pidempiä tarinoita useammin kuin lyhyempiä. Mielestäni tässä ei kuitenkaan ole tutkimuseettistä tulkintaan liittyvää ongelmaa, mikäli tämän tiedostaa ja mikäli on perustellut analyysinsä ja käyttämänsä sitaatit riittävän perusteellisesti. Hänninen (2008, 136) onkin todennut, että narratiiviselle tutkimukselle on ominaista jonkinasteinen läpi tutkimuksen tuntuva eettinen ahdistus, joka ei saa kuitenkaan kasvaa tarpeettoman suureksi tai olla vallitseva. On ilmeistä, että narratiivisen tai ylipäätään laadullisen tutkimuksen tekijälle ei voida osoittaa tyhjentäviä tutkimuseettisiä ohjeita, vaikka eettisiä linjauksia tuleekin noudattaa ja tarkastella läpi tutkimuksen (Rauhala & Virokannas 2011, 238).

Arkaluontoisen aineiston käsittelyyn annetaan tieteellisessä tutkimuksessa varsin tarkat ohjeet (ks. esim. Hänninen 2008; Kuula 2011). Siirsin vastaanottamani kirjoitukset sähköpostistani ne saatuani välittömästi muistitikulle, jota säilytin lukollisessa kaapissa kotonani. Aineistoa käsittelevin vain omalla tietokoneellani. Tästä johtuen poistinkin vastaanottamani kirjoitukset sähköpostista välittömästi niiden muistitikulle siirtämisen jälkeen. Tietosuojan säilymisen kannalta aineiston sähköpostista pois siirtämisellä on suuri merkitystä (Kuula 2011, 177). Aineiston konkreettisesta säilyttämisestä tai käsittelystä ei näin muodostunut minulle haastetta, sillä toimintatavat olivat jo alun alkaen hyvin selkeitä.

Yhteiskunnallista ja sosiaalityön tutkimusta tehdessä tutkijan tulee pohtia myös sen yhteiskunnallista antia ja tutkimuksen merkitystä. Sosiaalityössä tavoitteena on usein asiakaskunnan äänen ja kokemusten esiin nostaminen (Rauhala & Virokannas 2011, 250–251). Tästä johtuen jo tutkimuksen aiheen valinnalla voidaan tehdä tutkimuseettistä linjausta. Sosiaalityötä harvoin tehdään vain yksittäin asiakkaan kanssa vuorovaikutuksessa, vaan se on usein moniammatillista ja sillä on vahvat sosiaalipoliittiset yhteydet. Sosiaalityön tärkein funktio on lisätä ihmisten hyvinvointia ja kiinnittää huomiota niihin yhteiskunnan rakenteisiin tai lainsäädäntöön, jotka eivät syystä tai toisesta toimi. (Kana-
noja ym. 2011, 23–26.) Narratiivisen tutkimuksen seurauksena voi parhaimmillaan olla samaistuttavat, vertaistukea ja tietoisuutta lisäävät tutkimustulokset, mutta ikävänä

kääntöpuolena tutkija voi tulla tahattomasti leimanneeksi tai jopa vähätelleeksi tutkittaviaan (Hänninen 2008, 123, 135). Oman tutkielmani kohdalla tiedostin, että tuloksena voin tulla tahattomasti kategorisoineeksi huoltokiusaamista kokeneita isiä tai vahvistaneeksi tahattomasti erovanhempien eriarvoisuutta. Toisaalta tavoitteenani oli, että saisin nostettua huoltokiusaamista kokeneiden isien kokemuksia ja tuntemuksia esiin ja luotua huoltokiusaamiselle ilmiönä jonkinlaiset raamit. Tällä tavoittelin sosiaalityön tutkimukselle tutkimuseettisesti tärkeää piirrettä, jossa tutkimus antaa myös tutkittaville jotain hyötyä. Toin tutkimukseni tarkoituksen esiin mahdollisimman seikkaperäisesti kirjoituspyynnössäni, jotta tutkimukseen osallistuvat voisivat tehdä mahdollisimman tietoisin valinnan siitä, haluavatko osallistua tutkimukseen ja toisaalta saivat riittävästi tietoa tutkimuksen tarkoituksesta. (Rauhala & Virokannas 2011, 238, 241.)

Eettiseen tutkimukseen sekä hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu tutkimuksen asiamukainen avoimuus, jolla pyritään muun muassa ehkäisemään tutkimusvilppiä sekä tutkimustulosten vääristelyä. Omalla kohdallani tämä näkyy muun muassa siinä, että lupauduin lähettämään valmiin työni kirjoituspyyntöni julkaisuille tahoille, eli Isät lasten asiassa ry:lle sekä Miessakit ry:lle.

5 Isät huoltokiusaamisen kokijoina

5.1 Huoltokiusaamiskokemuksen syntyminen ja sen alkamisen paikantuminen

Kiusaamisen muodoista tunnistetaan helpoiten ainakin koulu- tai työpaikkakiusaaminen, sillä näistä ilmiöistä on alettu keskustella mediassa ja instituutioissa julkisesti viime vuosikymmenen aikana varsin voimakkaasti. Kiusaaminen on arkikielen käsite, josta tieteellisessä kontekstissa puhutaan yleisimmin henkisenä väkivaltana (Lindroos 1996, 5). Tästä voidaan päätellä, että kiusaaminen nimetään erityisesti sen tapahtumiskontekstin mukaan. Perheen tai parisuhteen sisällä tapahtuvaa kiusaamista voidaan kutsua henkiseksi tai fyysiseksi väkivallaksi, lähisuhdeväkivallaksi, parisuhdeväkivallaksi tai perheväkivallaksi riippuen siitä, millaisessa yhteydessä ja kuka termiä käyttää. Väkivaltaakin

voidaan tunnistaa useaa erilaista henkisen ja fyysisen lisäksi; se voi olla seksuaalista, ta-
loudellista, piilevää, passiivista tai sanatonta. (Hautamäki 1997, 21; Jokinen 2007, 19;
Marttala 2011, 37–40; Nousiainen & Pentikäinen 2017, 66.) Lähtökohtaisesti voidaan
ajatella, että jokainen yksilö määrittelee kiusaamisen kokemuksen tai ylipäättään kiusaa-
misen eri tavalla riippuen siitä, millainen persoonallisuus tai elämänhistoria yksilöllä on
ja millä tavalla hän esimerkiksi suhtautuu itseensä kohdistuvaan nimittelyyn tai vitsai-
luun. Kiusaaminen -käsitteestä puhutaan aikuisia tarkasteltaessa yleensä työpaikkakiu-
saamisen yhteydessä tai liitettynä yhteisön yksilöön kohdistamaan kiusaamiseen (ks.
esim. Saarikoski 2006, 13; Satri 2015, 14). Päädyin tutkimuksessani huoltokiusaaminen -
käsitteeseen huoltoriita -käsitteen sijasta osittain myös Isät lasten asialla ry:n hallituksen
kirjoittaman blogikirjoituksen ”*Huoltoriitaa vai huoltokiusaamista*” myötä (Isät lasten
asialla internetsivut 2018). Minua kiinnosti nimenomaan se, millainen eri kaiku ja mer-
kitys käsitteillä riitely ja kiusaaminen lopulta on kokemuksen syntymisen taustalla. Muun
muassa näistä syistä katson aineistoni analyysin alkavan loogisimmin huoltokiusaamis-
kokemuksen syntymisen paikantamisesta ja avaamisesta.

Jo eronneiden tai eroa suunnittelevien eikä enää toisiansa yhdeksi perheeksi mieltävien
vanhempien välistä kiusaamista tai väkivaltaa on mielestäni luonnollista kutsua huolto-
kiusaamiseksi, jos kiusaamisella on välitön tai välillinen vaikutus lapsiin tai lasten varjolla
tehdään kiusaa. Huoltokiusaamista voi olla myös lapsiin suoranaisesti liittymätön kiu-
santeko, joka ajoittuu lapsen huolto- ja tapaamisriidan aikaan. Tällöin tavoitteena voi
olla esimerkiksi toisen vanhemman pelottelu. Huoltokiusaamisessa näen lasten olevan
kiusaamisen väline ja välitön tai välillinen mahdollistaja, jolla ei välttämättä ole muuta
roolia kiusaamisessa. Kiusaamisen —kuten väkivallankin— tavoitteena on lähtökohtai-
sesti alistaa ja murtaa kohde. Aineistossani kiusaamisen motiivina oli isien tarinoiden
mukaan mitätöidä tai hankaloittaa isän vanhemmuutta tai tehdä isän vanhemmuus
mahdollisimman haastavaksi. Aineistoni perusteella huoltokiusaamisessa kiusaamisen
muodot ilmenivät usein lasten kautta joko välillisesti tai välittömästi ja ulottuivat nykyi-
seen tai entiseen perhepiiriin, vaikka tosiasiaassa tarkoituksena voi olla ainoastaan enti-
sen kumppanin vahingoittaminen tai kiusanteko. Näistä lähtökohdista tarkasteltuna
huoltokiusaaminen voidaan asettaa yhdeksi vakavan henkisen väkivallan muodoksi, joka
voi koskettaa useampaa kuin yhtä ihmistä. Henkinen väkivalta onkin parisuhdeväkivallan

yleisin muoto (Marttala 2011, 46). Aineistostani esiin nousseita huoltokiusaamisen konkreettisia muotoja tarkastelen tarkemmin luvussa 5.2.

Tutkimuksessani täytyy tiedostaa, että vanhemmuus voi olla yksi merkittävistä aikuisiän psyykkisistä kehitystehtävistä, joiden avulla identiteettiä ja minuutta rakennetaan (Latomaa 2014, 140–141). Huoltokiusatun isän kokemukset voivat näin liittyä siihen, että oman identiteetin tai minuuden rakentuminen jää kesken tai kehittyy väärään suuntaan riitaisen eron ja huoltoriidan tai -kiusaamisen alettua ja jatkuttua vuosiakin. Tämä voi johtaa tarpeeseen vanhemmuuden uudelleen rakentamiselle ja erityisesti psykologisen ja sosiaalisen isyyden tarkastelulle varsinkin, jos isästä tulee tapaajavanhempi (Huttunen 2001, 112.) Tarinoissa ja kokemuksissa huoltokiusaamisesta tämä identiteetin rakentuminen tai sen mahdollinen keskenjääminen voidaan paikantaa eron jälkeen alkaneeseen huoltokiusaamiseen. Joissain vastaanottamissani tarinoissa tuotiin esiin, että huoltokiusaaminen alkoi jo ennen eroa tai sen tunnistettiin alkaneen jo erokriisin aikana, kun asioita tarkasteltiin jälkeen päin. Tutkielmani aiheen kannalta ei ole merkitystä sillä, onko kyseessä avio- vai avoero, sillä eroaminen on kokemuksellisesti samankaltainen riippumatta siitä, millaisen määritelmän yhteiskunta on suhteesta tehnyt (Hokkanen 2005, 22). Viittaankin tutkielmassani käsitteellä *ero* sekä avo- että avioeroon.

Aineistostani käy ilmi, että huoltokiusaamiskokemus on voinut syntyä usealla eri tavalla ja useassa erilaisessa tilanteessa eikä huoltokiusaamiskokemuksen syntymiseen tai sen vakavuuteen ja ulottuvuuteen ole varsinaista merkitystä sillä, kuka eropäätöksen on lopulta tehnyt. Aineistoni isien parisuhde oli kuitenkin kestänyt suurimmassa osassa noin kymmenen vuotta. Tämä tuli itselleni hieman yllätyksenä, sillä pienten lasten käytännön asioiden järjestäminen voi olla haastavampaa kahdelle riitaisalle osapuolelle kuin jo esimerkiksi teini-ikäisen tai varhaisteini-ikäisen lapsen vanhemmille, mikä taas voi madaltaa kynnystä huoltokiusaamiseen, kun selvitettäviä käytännön asioita on pienten lasten kohdalla useampia. Myös Castrénin (2009, 29) mukaan erokokemukseen vaikuttaa olennaisesti se, missä vaiheessa elämää ero tapahtuu; pienempien tai yleensä alaikäisten lasten vanhempien erotessa ratkaistavana on enemmän käytännön ja arjen kannalta huomioon otettavia asioita, kun jo tahoillaan elävien lasten vanhemmilla. Tilastotietojen mukaan teini-ikäisten lasten vanhempien todennäköisyys avioerolle on pienempi kuin alle kouluikäisten lasten vanhemmilla, joilla todennäköisyys avioerolle on suurin (Auvinen 2002, 8).

Huoltokiusaamiskokemuksen syntymisen koettiin ajoittuneen aineistoni isien mukaan lähes poikkeuksetta välittömästi eron tai yhteisestä kodista pois muuttamisen jälkeen. Joissain tarinoissa huoltokiusaamisen kokemus oli syntynyt jo juuri ennen eroa tai perhettä kohdanneen kriisin/riidan aikana ja mukana saattoi tällöin olla jo viranomaisia. Nämä kriisit olivat lopulta johtaneet eroon.

”Omalla kohdallani huoltokiusaaminen alkoi välittömästi eron jälkeen, viranomaisten (käräjäoikeus, sosiaalitoimi, terveysvirasto, koululaitos) puututtua eromme kulkuun.”

M19

Osassa tarinoista tuli ilmi, että äiti, eli ex-puoliso oli suunnitellut eroa jo jonkin aikaa miehen tietämättä ja valmistellut lapsia eroon ennen kuin isä oli ollut tästä tietoinen. Tämä koettiin merkitykselliseksi seikaksi huoltokiusaamisen alkamisessa. Eroprosessin alussa alkanut huoltokiusaaminen joko entisen puolison tai viranomaisten taholta koettiin täytenä yllätyksenä, kuten erokin.

”Vuodenvaihteessa 2010 tulee yllätysero jota suunniteltu kuukausia vanhempien kanssa. Alkaa suunnitelmallinen demonisaatio vävyä kohtaan joka onnistuu menestyksekkäästi, koska viranomaisia ei kiinnosta isän tarina.” M5

”Äiti esti vuoroasumisen. Pelotteli vanhempaa lasta vuonna 2009 ennen eroa 1 luokalla puoli vuotta nukkumalla vanhimman pojan vieressä. Keskimmäinen nukkui yksinään. Isä alakerrassa. Poika alkoi pelkäämään isää.” M2

”Vaimo ilmoitti, että eroaa minusta, oli jo suunnitellut eroa 2 vuotta.” M14

”Ihan mukava joulukuoli. Kunnes joulupäivän iltana (entinen puoliso) sanoi että haluaa avioeron. Ok, sanoin, jos olet varma niin en estä.” M20

Erotilanteen jälkeen huoltajuudesta sovittaessa punnintaa tehdään entistä puolisoa kohtaan olevien tunteiden sekä lapsen tarpeiden välillä (Autonen-Vaaraniemi 2012, 103). Aino Kääriäisen (2008, 52) tutkimuksesta käy ilmi, että mitä yllätyksellisempi ero on ollut toiselle vanhemmalle, sitä riitaisampaa ja haastavampaa on sopia lasten tapaisista ja huollosta sen jälkeen. Tämä heijastui myös aineistoni isien tilanteeseen. On myös huomionarvoista, että mitä vankempaa yhteiskunnallista tukea eronnut saa eron jälkeen, sitä helpompi eroon ja uuteen elämäntilanteeseen on sopeutua (de Bruijn ym. 1994, 78). Isyyden perustelu ja oikeuttaminen tulevat ajankohtaiseksi eroon päädyttäessä (Autonen-Vaaraniemi 2012, 104). Aineistoni isät toivat tarinoissaan esiin toistuvasti tai viittasivat siihen, että he eivät kokeneet olleensa tasavertaisessa asemassa äiteihin

eron jälkeen parisuhteen, viranomaisten tai lainsäädännön suhteen eivätkä kokeneet yhteiskunnan tukevan heidän vanhemmuuttaan samanarvoisesti kuin äitien. Tästä kerroon tarkemmin luvussa 5.4.

Yllättävän eropäätöksen tekee yhä useammin nainen kuin mies (Auvinen 2006, 61). Ero on yksi suurimmista aikuisiän kriiseistä, joita voi kohdata eikä erokriisiä läpikäyvä ihminen välttämättä käyttäydy kuten normaalisti käyttäytyisi (Taskinen 2001, 15–16). Tällöin pitkäjänteisten, harkintaa ja yhteistyötä vaativien päätösten tekeminen voi osoittautua ongelmalliseksi. Eroaminen on keino ratkaista tai saada päätökseen jokin parisuhteen ongelma (Kääriäinen 2008, 47–48). Tämä voi todennäköisemmin johtaa siihen, että jo lähtökohtaisesti lapsen tapaamisesta ja huollosta sopimiselle on olemassa normaalia poikkeava, haasteellinen pohja. Mitä riitaisampi ero, sitä hankalampaa eron jälkeisistä asioista on sopia yhdessä. Ero ei myöskään automaattisesti ratkaise parisuhteen aikana syntyneitä tai eroon johtanutta kriisiä, mikä voi olla haastava pohja lasten asioista sopimiselle ja yhteisvanhemmuudelle. (Broberg & Hakovirta 2009, 127.) Aineistosta kävi kuitenkin myös ilmi, että välittömästi eron jälkeen lasten tapaamisista ja huoltajuudesta oli voitu sopia molempia osapuolia miellyttävällä ja lapsen edun mukaisella tavalla ja huoltokiusaaminen oli käynnistynyt vasta myöhemmin. Kiusaamisen oli käynnistänyt entisen puolison uusi puoliso, oma uusi puoliso tai jommankumman vanhempien muuttanut elämäntilanne. Tarinoista kolmessa tuli esiin, että mies oli harkinnut eroa jo tovin, mutta ei ollut joko tuonut asiaa esille ex-puolionsa kanssa, suhteessa oli sinniteltä tai suhteen tilaa oli yritetty korjata parisuhdeneuvonnassa tai eroon oli päädytty yhdessä.

”Minä olin erossamme aloitteen tekijä. Päätös erosta ei todellakaan ollut helppo ja se oli pitkä prosessi. Kävimme kahteen eri kertaan parisuhdeneuvonnassa ennen eroamme. Molemmilla kerroilla minä olin aloitteellinen ja sovin nuo tapaamiset. Jälkimmäisellä kerralla sovimme, että eroamme. Se oli toisaalta helpotus ja toisaalta ei. Itseni kannalta ajateltuna ero on ollut elämäni paras päätös ja (lapsemme) huoltajuuden kannalta asiat voisivat olla paremminkin.” M4

”Meillä oli pitkä liitto, se kesti reilusti yli 10 vuotta. Jälkeenpäin ajattelin, että aikaisemmin olisi tarvinnut jo päättää.” M6

”Sinnittelin suhteessa niin kauan kun pidin asiaa lasten kannalta parempana vaihtoehtona (ex-puolisoni kaltoinkohtelu kohdistui vain minuun ja hän teki sen suurimmaksi osaksi lapsilta salassa). Kun väkivaltaisuus muuttui luonteeltaan fyysiseksi ja lasten paikallaolemisella tilanteessa ei enää tuntunut olevan merkitystä, lähdin hakemaan apua lähineuvolasta.” M11

Aaltonen (2015, 25) nostaa esiin, että huolto- ja elatusriidat eivät ole välttämättä suoraan yhteydessä erotilanteeseen, vaan riidan voi laukaista entisen puolison uusi puoliso tai muutto toiselle paikkakunnalle. Huoltokiusaamisen kokemiseen vaikutti tarinoissa olennaisesti se, että muutosta tai puolisosta ei oltu kerrottu entiselle puolisolle, vaan tilanne tai uusi puoliso saattoi tulla yllätyksenä.

”Erosimme sulassa sovussa ja exäni muutti lastemme kanssa pois 2012 kesällä. Alku meni hyvin ja olimme sopineet, että hoidamme jaetun vanhemmuuden hyvin. Olin viikonloppuisä. Kaikki menikin hyvin, niin kauan kun hypin hänen pillinsä mukaan ja olin hänen autonkuljettaja, talonmies ja muuten vain hänen käytettävissään. Jos yritin kieltäytyä avunantamisesta, minua syytettiin, etten välitä lapsistani ja olen itsekäs. --- Kun hän sai tietää uudesta naisestani, tilanne meni hirveäksi. En kuulemma enää välittänyt lapsistani, naisystäväni ei kuulemma olisi saanut tavata lapsiani kuin tiettyinä päivinä korkeintaan kaksi tuntia jne. Hän yritti sanella meidän elämäämme.” M3

”No, tottakai oli ongelmia taloudellisesti molemmilla ja ristiriitoja oli säännöllisesti, mutta suuremmat ongelmat alkoivat, kun minä löysin uuden kumppanin.” M6

Huoltokiusaamisen voi välillisesti käynnistää tällöin entisen puolison uusi kumppani, jonka myötä entisen kumppanin elämään voi tulla suuriakin muutoksia, kuten juuri muutto toiselle paikkakunnalle. Tällöin aletaan pohtia uudelleen esimerkiksi lasten asumisjärjestelyjä, jotka olivat voineet toimia pitkäänkin hyvin.

”Meillä on ollut tähän päivään asti kohtuullisen hyvin viikko - viikko periaatteella toiminut yhteishuoltajuus. Erotessamme exäni vaati yksinhuoltajuutta itselleen, mutta minä en antanut. (Lapsemme) tahto on ollut tuo viikko-viikko huoltajuus, joka kuitenkin päättyy nyt tähän kesään.” M4

Huoltokiusaaminen on voinut alkaa tai se on voitu tunnistaa myös sitten, kun entisestä puolisosta onkin eron jälkeen paljastunut piirteitä, joista isällä ei ollut käsitystä parisuhteen aikana tai sitä ennen. Koska entisen puolison mielenterveyden haasteet ovat saattaneet tulla näkyviin vasta erokriisin aikana tai juuri ennen eroa, ei isä välttämättä ole osannut nimetä huoltokiusaamista sen tapahtumisajankohtana, vaan vasta myöhemmin, kun on palattu pohdiskelemaan eroon johtaneita syitä ja entisen puolison toimintaa. Puolison mielenterveysongelmista kerrottiin, niitä epäiltiin tai niihin viitattiin aineistossa joko suoraan, tai viranomaisten lausuntojen (kuten sosiaalityöntekijän tapaamisten) tai perheen muiden jäsenten kertoman kautta.

”Jälkeenpäin selvisi ex-vaimoni persoonallisuushäiriöt, joita en naimisissa ollessamme ollut rakastuneena tajunnut. --- Useampi taho, kuten psykologini, perheneuvola ja verstaistuki oli sitä mieltä, että exälläni oli hyvin paljon narsistisia piirteitä. Nytemmin olen täysin vakuuttunut asiasta.” M3

”Perheneuvola teki lausunnon lasten huoltoa, asumista ja tapaamista koskevista asioista: isä huolestui äidin jaksamisesta ja mielenterveydestä jo lapsen syntymän jälkeen, myös äiti havaitsi väsymyksen oireet ja alkoi käydä psykiatrian sairaanhoitajan vastaanotolla.” M16

”Yksin- tai yhteishuoltajuudella ei ole mitään eroa tai edes sillä merkitystä oletko lapsesi huoltaja vai et jos toinen vanhempi on ilkeä, haluaa kiusata tai on jopa sairas kuten omassa tapauksessani, ei ole muuta järkevää selitystä äidin käytökseen.” M20

Pitkään jatkunut huoltoriita kasvattaa riitelevien vanhempien mielenterveyden häiriöille altistumisen riskiä. Entisen puolison mielenterveyden häiriöt voivat tulla eron jälkeensä yllätyksenä huoltokiusatulle vanhemmalle tai muille perheen läheisille tai viranomaisille. (Hannuniemi 2015.) Vaikka aineistoni tarinoissa äidillä ei olisikaan diagnosoitu mielenterveydellisiä häiriöitä, ovat isän kanssa tekemisissä olleet muut perheenjäsenet, ystävät tai viranomaiset voineet tuoda esille äidin kärsivän jonkinasteisesta mielenterveyden häiriöstä tai vaikeasta persoonallisuudesta tai riitaisuudesta. Ulkomaalaiset tutkimukset ovat osoittaneet, että patologisten huoltoriitojen osalliset voivat olla persoonallisuudeltaan narsistisempia, empatiakyvyttömämpiä, itsekeskeisempiä sekä kyvyttömämpiä käsittelemään jännittyneitä vuorovaikutustilanteita (Häkkänen-Nyholm 2018, 260). Mielenterveysongelmista esiin nostettiin aineistossa juuri narsismi. On todettu, että narsismilla ja parisuhdeväkivallan sisäisellä henkisellä väkivallalla on yhteys (mt., 2018, 224). Tutkielmani kannalta merkitystä on lähinnä narsismin ilmenemismuodoilla parisuhteessa ja niiden tunnistamisella huoltajuusriitojen yhteydessä. Vastaanottamistani tarinoissa isät toivat omia, huoltokiusaamiseen liittyviä mielenterveyden haasteita suoraan esille viidessä tarinassa, mutta useammassa tarinassa oli lisäksi viittauksia henkisen jaksamisen loppumiseen tai esimerkiksi henkiseen kärsimykseen kiusaamisen seurauksena. Mielenterveyden haasteita tai henkistä jaksamista rajoittavia tekijöitä ovat tarinoissa olleet muun muassa unettomuus, ahdistuneisuus, masennus, väsymys sekä järkytys.

”Vuodet on laimentanut jo tunteita ja ahdistus on poistunut. Yritin silti avata tapahtumia parhaani mukaan.” M6

”Toisen vuoden aikana uupumukseni syveni ja väsymykseni voimistui. Minun oli pakko suojella itsenäni mutta se että aloin rajoittaa osallistumistani erilaisiin ennalta sopimattomiin asioihin ei käynyt päikseen ex-vaimolleni.” M7

”En todellakaan mielelläni kaivele näitä uudelleen pinnalle. Olen viettänyt niin vaikeita vuosia etten toivo kenellekään vastaavaa mutta ikäväkseni tiedän saman kokevan monen muun, joka vuosi – koko ajan, tuon organisaation käsissä.” M10

”Näiden vuosien aikana, jona olen 2013 jälkeen saanut olla työkyvyttömyyseläkkeellä, on minun psyykinen ja fyysinen oloni huomattavasti kohentunut... Osittain kiusaamiseen johtanut tilanne johtui minusta, osittain olosuhteista eli se, miksi erosimme. Huoltokiusaaminen on kuitenkin johtunut vain ja ainoastaan x-vaimosta.” M14

”Työn touhussa meni aika hyvin mutta masennuin tietysti. Vuoden kesti masennuskausi. Valopilkut elämässä olivat lapset jotka oli sovittu joka toinen viikonloppu minun huomiini. Silloin unohdin kaiken muun ja elin vain lapsilleni.” M20

Henkistä jaksamista ja mielenterveyden haasteita huoltoriidoissa etävanhempien kohdalla tai etävanhemmuuden vaikutusta etävanhemman mielenterveyteen tai jaksamiseen on tutkittu Suomessa varsin vähän. Muun muassa Huttunen (2001, 107) on erovanhemmuuteen viitaten todennut, että eron jälkeen yksin jäävälle vanhemmalle ero ja uusi arki on henkisesti raskaampaa kuin lasten kanssa asumaan jäävälle. Eron psyykinen käsittely tapahtuu yksilöllisesti, jolloin osapuolet voivat olla hyvinkin eri vaiheissa eronsa käsittelyä silloin, kun lapsen asioista täytyy alkaa sopimaan (Aaltonen 2015, 24–25). Eron liittyy jo itsessään tunteita ahdistuksesta pelkoon, katkeruuteen ja/tai vihaan (Aaltonen 2015, 24). Kiusaamisella on väistämättä vaikutusta henkiseen jaksamiseen ja mielenterveyden ylläpitämiseen ja arkielämän asioiden saati lapsen asioista sopiminen voi olla jaksamisen kannalta haastavaa (ks.esim. Jokinen 2007, 71).

Suurimmassa osassa tarinoita huoltokiusaamisen kokemuksen synnytti eron jälkeiset erimielisyydet lapsen tapaamisesta ja huollosta. Näihin riitaisiin tapauksiin liittyi lähes poikkeuksetta eron jälkeen alkanut entisen puolison uhkailu tai kiristäminen lapsen huolto- ja tapaamisasioihin liittyen, oikeudenkäynnin alkaminen, sitä kautta saatu epäoikeudenmukaiseksi koettu päätös tai muiden viranomaisten liittyminen huolto- ja tapaamisasiaan. Huoltoriitelystä ja tätä kautta huoltokiusaamiseen altistavat useammin jommankumman vanhemman vaatimus lapsen yksinhuollosta tai useat samanaikaiset riidanaiheet liittyen lapsen huoltoon, tapaamiseen ja elatukseen (Valkama & Lasola 2008, 25).

”Minulla on 10-vuotias lapsi ja hänen äitinsä on kaikki nämä vuodet ollut hyvin riitainen. Kuitenkin, meillä on ollut vuoroasuminen, joka on tähän asti toiminut --- Lapsen äiti meni tekemään valheellisen lastensuojeluilmoituksen, eikä päästänyt lasta luokseni, jolloin olisi pitänyt alkaa minun aikani. Lastensuojelusta sain puhelun, jossa lapsen määrättiin menemään äidin luokse. Minulta ei lastensuojelu kysynyt mitään koko kyseisellä viikolla!” M13

”(Paikkakunta) kaupungin eroperheneuvonta uhkaili alkumetreillä, jos ero riitainen niin lastensuojeluasias. --- Kiteytettynä on isän pelottelu ja tukkii tehokkaasti lasten hoivan

ja huolenpidon laiminlyönnit, huoltokiusaamisen ja vieraannuttamisen esilletuomisen äidin taholta. Riitaiseksi eron nimittäminen tuntuu olevan äitien kiusaamisen tukemista ja peittelyä.” M2

”Jos yritin kieltäytyä avunantamisesta, minua syytettiin, etten välitä lapsistani ja olen itseks. Se tietenkin satutti ja useimmiten alistuin eksäni tahtoon ja riensin apuun.” M3

”Lähtökohtaisesti isä on syyllinen kaikkeen. Se lienee viranomaisille helppo lähestymistapa mutta miehen kannalta väärä.” M5

”Minusta yritettiin myös tehdä päihdeongelmaista ja ties mitä muuta. Näillä konsteilla vaimoni sai yksinhuoltajuuden, jota aluksi väheksyin. Kun kerran kaikki meni mallikkaasti, niin mitä siitä sitten.” M6

”Mistään väittämistä jota entinen puolisoni esitti, ei ollut esittäviä todisteita, vaan päinvastoin (paikkakunta) sosiaaliviranomaisten lausunto jossa he suosittelivat yhteishuoltajuuden ennallaan säilyttämistä.” M8

Huoltokiusaamisen katsottiin ikään kuin konkretisoituvan siinä, kun lasten huolto- ja tapaamisasioihin tai elatukseen liittyviin asioihin osallistui ulkopuolisia henkilöitä. Eron jälkeiset tapahtumat koettiin epäoikeudenmukaisina ja luonteeltaan sellaisina, että isät eivät voineet tai osanneet vaikuttaa tapahtumankulkuun. Isät kokivat itsensä kohteena, johon oli helppo, jopa luontevaa kohdistaa syytöksiä tai asettaa ehtoja lapsen tapaamiseen, huoltoon tai elatukseen liittyen niin entisen puolison kuin viranomaisenkin taholta.

5.2 Huoltokiusaamisen monet ilmenemismuodot

Tässä luvussa tarkastelen huoltokiusaamisen ilmenemismuotoja, jotka olen poiminut aineistostani suoraan. Tarinoista paikansin yhteensä viisi selkeimmin osoitettavaa, usealle tarinalle yhteistä huoltokiusaamisen muotoa, vaikka kiusaamista voikin olla henkilön kokemuksesta ja tilanteesta riippuen useita eri muotoja. Aineiston tarinoissa selkeimmin osoitettuja kiusaamisen muotoja olivat *valehtelu, manipulointi, väkivalta, vieraannuttaminen ja tekojen, käyttäytymisen tai sanojen vääristely*. Väkivalta oli ilmenemismuodoltaan niin psyykkistä, fyysistä kuin vainoakin. Yksi isä oli eritellyt ja kuvannut tarinassaan jopa kahdeksan eri huoltokiusaamisen tapaa. Näistä tavoista kiusaamisen koettiin tapahtuneen pääosin entisen puolison tai tämän lähisuvun toimesta ja loput viranomaisen tai oikeustoimen toimesta. Tällaista jakaumaa ilmeni myös muissa tarinoissa.

Valehtelu

Isien tarinoissa selkeimmin ja useimmin ilmenevä huoltokiusaamisen muoto oli valehtelu. Valehtelua voi olla haastava rajata vieraannuttamisesta tai siitä, että entinen puoliso on jättänyt kertomatta asioita. Käsitän tässä tutkielmassa valehtelun sekä suoranaista valehteluna että kertomatta jättämisenä. Yleisimmin tarinoiden valehtelu oli muodoltaan sitä, että entinen puoliso valehteli isän elämäntilanteesta muille viranomaisille, kuten lastensuojeluun tai tuomioistuimelle tai valehteli omista menoistaan, elämäntilanteestaan tai lasten olinpaikasta tai tekemisistä. Entinen puoliso oli saattanut valehdella myös isän parisuhteen aikaisesta tai eron jälkeisestä käytöksestä eri tahoille tavoitteena kiusanteko ja tapaamis- ja huoltajusasioiden käsittelyn etenemisen hidastaminen tai yhteisvanhemmuuden tai -huollon toteutumisen estäminen. Valehtelu saattoi ilmetä myös siten, että entinen puoliso valehteli tai jätti kertomatta lapsiin liittyviä asioita isälle.

"Lapsella on kuulemma jokin sairaus, tämän olen kuullut äidin asianajan kautta. --- Äiti on pari kertaa tehnyt "kiusaa", minulle niin, että on ilmoittanut kelalle, että en maksa elatusmaksuja." M1

"Samalla syytetään perhesurmaaja isää pahoinpitelijäksi ja väkivaltaiseksi ja alkaa taas uudet viranomaistoimet ja poliisitutkimukset. Poliisille esitetään pelokasta ja kokemattomat poliisitkin ostavat tarinaa joka tukee maan tapaa." M5

"Vaimo oli saanut ystävät puolelensa todistelemaan, kuinka väärin olin kohdellut häntä. Nyt tuli ne yölliset lähtemiset kuvioihin mukaan. Näillä hän todisteli, kuinka oli joutunut lähtemään minua pakoon. Sosiaaliryöstötekijälle hän oli kertonut, kuinka pelkään, että tarttuaisin puukkoon. Valehteli siis kertakaikkiaan." M14

"Äiti valehdellut kouluterveystarkastuksissa mm. lasten nukkumaanmenoajoista, koulu-tehtävien tekemisajoista, ruokailuista... nuorimmainen jäänyt melkein luokalle." M2

"Ei tarvita kuin rikossyyte tapahtumista joille ei ole todistajia – totta ei tarvitse olla mikään – kaiken voi valehdella miten parhaaksi katsoo kunhan tekee sen määrätietoisesti ja tarinassa pysyen ja lisäksi hankkii pätevän, oikeutta mielistelevän, mahdollisimman kova- ja selkeä-äänisen juristin avuksi." M10

"En voi ymmärtää sitä että (entinen puoliso) voi sanoa mitä hyvänsä ja esittää hänen kantansa vaikka todistetusti valehtelee ja se tekee meistä riitaisia." M15

"Ex- vaimoni on kyllä kiero ja taitavat manipuloimaan ja valehtelevään, mutta miksi ketään ei kiinnosta kuunnella ja ottaa huomioon molempia osapuolia." M20

Tarinoissa valehtelulla kuvattiin tavoiteltavan toisen osapuolen mustamaalaamista ja tämän vanhemmuuden vähättelyä. Tarinan isille muodostui vahva käsitys siitä, että entinen puoliso voi valehdella rajattomasti eikä valehtelusta joutuisi vastuuseen. Valehtelusta todettiin myös toistuvasti sitä, että kukaan ei tarkista entisen puolison väittämiä ja että entisen puolison sanomisia pidetään lähtökohtaisesti totena, vaikka isä olisi esittänyt oman eriävän mielipiteensä asiasta. Isien kokemukset valehtelun sanktioimattomuudesta tai todenperäisyyden tarkastamisesta heijastelevat huoltoriitaoikeudenkäyntien yleiseen haasteeseen; toimijoita voi olla useita ja heillä on kaikilla erilaiset lähestymistavat ja tavoitteet huoltoriitaan, mikä ei välttämättä näin edes mahdollista vanhempien väittämien todenperäisyyden tarkastamista. Yleensä vanhemmilla on asiassa sana vastaan, jolloin valehtelun paikantaminen voi olla jopa mahdotonta. (Aaltonen 2009, 16–17.) Valehtelemalla isän käytöksestä esimerkiksi poliisille haettiin keinoja huoltoriitaa varten ja pyrittiin hankaloittamaan isän lasten tapaamismahdollisuuksia. Konkreettisenä esimerkkinä tarinoista nousi valheellisen lastensuojeluilmoituksen tekeminen isästä. Valheellisen lastensuojeluilmoituksen motiivit voivat olla moninaisia, mutta pääasiassa niillä tavoiteltiin isän mustamaalaamista viranomaisille ja kiusaajavanhemmalle mahdollisuutta olla luovuttamatta lapsia isän tapaamisiin. Valheellisia lastensuojeluilmoituksia saattoivat tehdä isien kokemuksen mukaan myös viranomaiset, joiden toiminnan katsottiin kannustavan äitejä huoltokiusaamaan.

”Exäni yrittänyt tehdä perättömiä lastensuojeluilmoituksia ja mustamaalaa minua kaikille viranomaisille.” M3

”(Lapsen) äiti meni tekemään (päivämäärä) valheellisen lastensuojeluilmoituksen, eikä päästänyt (lasta) luokseni (päivämäärä), jolloin olisi pitänyt alkaa minun aikani.” M13

”Myös äiti alkoi tehdä isästä lastensuojeluilmoituksia, rikosilmoituksia ja äiti jopa haki isälle lähestymiskiellon - isän kanssa jo puoli vuotta asuneita lapsia kohtaan. Käräjäoikeus jopa määräsi tuon lähestymiskiellon isälle! Lapset eivät kuitenkaan ikinä muuttaneet isänsä luota pois.” M19

Lastensuojeluilmoitus on keinona varsin äärimmäinen, sillä siitä jää aina dokumentti ja ilmoituksen sisältö ja lastensuojelun tarve tulee aina tutkia viipymättä lastensuojelulain (13.4.2007/417) 26§:n velvoittamana. Käytännössä tämä tarkoittaa yhteydenottoa lapsen huoltajiin ja mahdollisesti vanhempien ja lasten tapaamista. Vaikka lastensuojeluilmoitus olisikin ilmeisen valheellinen tai perheen/lapsen tilanne olisi vastikään tutkittu ja todettu turvalliseksi, täytyy tilanne aina arvioida lastensuojelussa tai sosiaalihuollossa

uudelleen, mikäli lapsesta tulee uusi lastensuojeluilmoitus. Koska lastensuojeluilmoituksen voi nykyään tehdä myös anonyyminä ja sen voi tehdä esimerkiksi sähköisesti ja sen todenperäisyyttä voi olla vaikea tarkistaa, voi valheellisen lastensuojeluilmoituksen tekemistä näin käyttää helppona kiusaamisen muotona. Valheellisesta lastensuojeluilmoituksesta ei myöskään seuraa käytännössä mitään sanktiota.

Valehtelu nostettiin tarinoissa esiin myös viranomaisten oletetuissa ennakkokäsityksissä isää ja isän vanhemmuutta kohtaan. Joillekin isille oli muodostunut kokemus, että heitä pidettiin viranomaisessa automaattisesti valehtelijoina esittäessään oman kantansa lapsen huoltoon, elatukseen ja tapaamisiin tai äidin käyttöön liittyen. Viranomaisten ennakkokäsityksiä isän kyvystä toimia vanhempana pidettiin negatiivisina ja isät kokivat, että heidän oletettiin valehtelevan äitejä enemmän, minkä taas katsottiin vaikuttavan asioiden kulkuun.

”Hovioikeuden käsittelyssä hovioikeusneuvoksen käytös istunnon aikana oli minua kohtaan erittäin epäystävällistä ja loukkaavaa – siellä oli aivan selkeä ennakkokäsitys jo ennen istuntoa ”kuka valehtelee”.” M10

”Lopulta tein täytöntöönpanovaatimuksen tapaamisille. Oikeusaputoimisto hoiti sen. Mutta äidin asianajaja olikin ottanut yhteyttä oikeusavustajaani ja puhunut tämän ympäri, valehdellut että jos luovumme täytöntöönpanosta, he luopuvat kaikista mahdollisista vaateista, oikeudenkäynti, ym. kuluista sekä tapaamisten järjestyvän.” M20

Viranomaisten mahdolliset ennako-olettamukset isää kohtaan eivät ole kaikki perusteettomia, sillä eron jälkeinen vanhemmuus on edelleen sukupuolittunutta ja tilastojen valossa lapset jäävät yhä useammin asumaan äidilleen (Hokkanen 2002, 126; Kuronen & Hokkanen 2008, 27). Isien kokemukset siitä, että heitä pidetään valehtelijoina myös viranomaisissa, heijastelee mielestäni siihen, että isillä voi olla aiempia huonoja kokemuksia vanhemmuuteen tai lapsi- ja perhepalveluihin liittyen, jossa heidät on mahdollisesti kohdattu isänä tai vanhempana äidin kautta toissijaisena vanhempana.

Manipulointi

Vaikeille huoltoriidoille ja erityisesti vieraannuttamiselle on tyypillistä, että toinen vanhempi manipuloi lapsen toista vanhempaa vastaan vahvistaakseen omaa asemaansa huoltajuustaistossa (Hannuniemi 2009, 238). Erotilanteessa isä voi kokea, että äidin li-

säksi ammattilaiset manipuloivat häntä ja johdattelevat tietynlaisen ratkaisun tekemiseen esimerkiksi lasten huoltajuuteen, tapaamiseen tai elatukseen tai yleensä kasvatukseen ja toimimiseen liittyen (Flinck 2006, 81). Vastaanottamissani tarinoissa oli selkeimmin esimerkkejä lapsen manipuloinnista isää vastaan kiusaajavanhemman, eli äidin toimesta. Manipuloinnin tavoitteena voi myös olla lapsen ja kohdevanhemman suhteen vahingoittaminen tai heikentäminen, mikä näyttäytyi myös aineistossani (Häkkänen-Nyholm 2010, 499).

”Narsisti pyytää, vaatii käyttöä hyväkseen ja manipuloi ja ottaa niin kauan kun hänelle antaa siimaa ja myönnytyksiä. Pyyntöjen määrällä ja röyhkeydellä ei ole rajaa.” M3

”Minulla on vahva epäily, että hänen äitinsä on varsin taidokkaasti manipuloinut tyttäremme muuttamaan (toiselle paikkakunnalle) kanssaan. Mitä minä voin tehdä? En mitään, en yhtään mitään...” M4

”Ehdotettiin jopa valvottuja tapaamisia, koska lapset pelkäsivät minua. Äiti pystyi manipuloimaan lapsia.” M6

”Olen ollut erossa pojista kesäloman ja seuraavan elokuun. Minulle on valehdeltu, minua on petetty, provosoitu ja manipuloitu minulle rakkaan ihmisen toimesta.” M15

Isät tunnistivat ja nimesivät entisen puolisonsa manipuloinnin tarinoissaan epäröimättä. Tämä kertoo mielestäni siitä, että manipulointi tunnistettiin nopeasti, vaikka sitä voi tapahtua myös kohteen huomaamatta (Hannuniemi 2009, 236). Tarinoissa manipulointi huomattiin lasten muuttuneesta käytöksestä isää tai isän ehdottamaa tekemistä kohtaan tai entisen puolison käytöksestä, jonka katsottiin muuttuneen jo mahdollisesti ennen eroa isän toimintaa ohjailevaksi ja johdattelevaksi. Äidin manipulointi ei tullut yllätyksenä tarinoiden isille, vaan sitä osattiin odottaa ja pidettiin tyyppillisenä huoltokiusaamisen keinona.

Väkivalta

Huoltokiusaamisen ilmenemismuodoista väkivalta —psyykkinen ja fyysinen— on suhteellisen suoraan paikannettavissa lainsäädäntöön sen ollessa sanktioitua rikoslain (19.12.1889/39) 21. luvussa 5§:ssä. Parisuhteen sisällä tapahtuvaa väkivaltaa kutsutaan parisuhdeväkivallaksi. Eron jälkeen kyse ei enää ole parisuhteen sisällä tapahtuvasta väkivallasta, mutta väkivaltaa kutsutaan yhä parisuhdeväkivallaksi (Flinck 2006). Kyseessä voi olla myös eron jälkeinen vaino, mikä on sanktioitu rikoslain (19.12.1889/39) 7a§:ssä vuoden 2014 alussa (Piispa & Heiskanen 2017, 82). Joskus huoltokiusaaminen voi täyttää

myös vainoamisen tunnusmerkit, kun entinen puoliso on esimerkiksi lähettänyt kiusatulle vanhemmalle pelottavia tai loukkaavia tekstiviestejä (mt., 83). Parisuhdeväkivaltaa voi olla esimerkiksi henkinen tai fyysinen väkivalta, seksuaalinen hyväksikäyttö, uhkailu, kumppanin kontrollointi tai taloudellinen hyväksikäyttö. (Marttala 2011, 39). Tarinoissa ei esiintynyt juurikaan fyysistä väkivaltaa huoltokiusaamisen muotona, mutta sitä oli saattanut esiintyä parisuhteen aikana vanhempien välillä.

Henkisen väkivallan muodoista uhkailu tai kiristäminen korostuivat aineistossa ja henkiseksi väkivallaksi luokiteltavaa vallankäyttöä esiintyi aineistoni isien tarinoissa eniten. Ex-puolison kerrottiin uhanneen isää tai lapsia viranomaisilla tai viranomaistoimilla, isää esimerkiksi peloteltiin ja uhkailtiin lastensuojeluilmoituksen tekemisellä tai poliisilla. Joissain tarinoissa henkistä väkivaltaa oli ilmennyt jo suhteen aikana ja sen oli koettu jatkuneen huoltokiusaamisena eron jälkeen. Väkivallantekijä voi uhkailla toista vanhempaa huoltoriidalla esimerkiksi erosta rankaistakseen (Hautanen 2017, 131).

”Eron aikana ja syy eroon, oli vaimoni mielestä väkivalta. Olin vuosia kärsinyt henkisesti väkivallasta ja alistamisesta ym. ja tuskissamme olimme myös olleet puolin ja toisin kiinni toisissamme fyysisesti.” M6

”Sinnittelin suhteessa niin kauan kun pidin asiaa lasten kannalta parempana vaihtoehtona (ex-puolisoni kaltoinkohtelu kohdistui vain minuun ja hän teki sen suurimmaksi osaksi lapsilta salassa). Kun väkivaltaisuus muuttui luonteeltaan fyysiseksi ja lasten paikallaolemisella tilanteessa ei enää tuntunut olevan merkitystä, lähdin hakemaan apua lähineuvolasta.” M11

”Äiti oli säännöllisesti uhkaillut lastensuojelulla ja poliisilla, jos eivät mene äidin luokse.” M2

”Hänen vaatimuksensa minua kohtaan olivat täysin kohtuuttomat ja hän uhkasi valittaa KHO:een asti, jos en suostuisi hänen vaatimuksiin.” M4

Uhkailun lisäksi henkisen väkivallan muodoista kontrollointi ja vähättely nimettiin huoltokiusaamiskokemuksissa. Kontrollointia oli sekä lasten toimien että isän toimien kontrolloiminen tai sen yrittäminen. Kontrolloimisen tarkoituksena huoltokiusaamistapauksissa oli tehdä isän elämästä mahdollisimman haastavaa ja lapsia käytettiin kontrolloimisen välineenä. Marttala (2011, 47) on kuvannut kontrolloimisen olevan henkisen väkivallan keino, jolla pyritään esimerkiksi rajoittamaan kohteen sosiaalista elämää ja vähentämään kohteen toimia. Tarinoissa isät kertoivat kontrolloimisen olevan kiusaamisen keino, jolla pyrittiin nimenomaan rajoittamaan isän tai muun perheen arkea ja toimintaa lasten kanssa.

”Myös muut (lapset) ovat joutuneet kokemaan saman asian, että vakavampi seurustelu tarvitsee äitin luvan. Eli kontrolli toimii sekä minun suhteen, että myöskin lapsiin päin.” M6

”Se että vaimo ei suostu edes neuvottelemaan lähivanhemmuudesta vaikka olen itse enemmän läsnä lasten minua tarvitessa, tai sopimaan kiinteistä ja ennustettavista hoitovuoroista tarkoittaa sitä että eron jälkeenkin hän sanelee aikataulut ja kontrolloi elämäni, jota en voi suunnitella kuin ehkä viikon kerrallaan. Pahimmillaan ilmoitus hoitotarpeesta tulee saman päivän aikana.” M11

”Kiusaaminen ensimmäisen vuoden aikana oli lähinnä sitä, että sovituista ajoista ei pidetty kiinni tai lapset tuotiin luokseni ilman ennakkovaroitusta, ilman tarvittavia vaatteita tai muita välineitä ja lisäksi minun piti osallistua kaikkiin lapsiin liittyviin koulutapaamisiin ym. ilman erillistä varoitusta/sopimusta – ja yleensä niin että minulla oli jo sovittu toinen meno.” M7

”(Lapselle) sovittiin vaimon suvun luokse tapaamisia niihin viikonloppuihin, jolloin hänen olisi pitänyt tulla luokseni. Koska sopimuksessa ei ollut mitään korvaavista tapausmiskerroista, se jäi usein x-vaimoni armon varaan, joskus sain korvaavan, usein en. Ja kuin pisteenä i:n päälle hänen tietäessään sellaisen viikonlopun, joka ei minulle olisi oikein käynyt, hän ehdotti juuri sitä toivoen, etten voisi ottaa vastaan. Luovuin aina kuitenkin muista menoista ja minulle kävi mikä tahansa. Sosiaalinen elämäni alkoi rajoittumaan sen vuoksi, että nyt jouduin odottelemaan peruuttamisia ja uusia mahdollisia yllätysaikoja, en kyennyt suunnittelemaan elämäni kovin pitkälle.” M14

Kontrollointiin liittyi lisäksi piirteitä, jotka sitoivat isät yhteen paikkaan ja estivät suunnitelmallisuuden ja oman elämän toteuttamisen. Varsinkin yhteishuoltajuuden omaavien vanhempien kiusatun osapuolen voi olla pakko alistua kontrolloimiseen, sillä hänellä on yhtä lailla vastuu lapsen huollosta ja hoitamisesta. Tarinoiden isät kokivat, että heidän on ikään kuin suostuttava olemaan kontrolloitavana, sillä vastaan sanominen tai omien suunnitelmien toteuttaminen voi johtaa siihen, että lapsia ei voikaan tavata, kun kiusajavanhempi päättääkin yhtäkkiä muuttaa omia suunnitelmiaan niistä ilmoittamatta. Näin kontrolloimisesta tulee alistamista ja vallankäyttöä selkeimmillään ja toisen toimimisen vapauden riistämistä (Flinck 2006, 84). Perhe- ja parisuhdeväkivaltaa kokeneet ovat oikeutettuja sosiaalihuollon palveluihin, joita ovat esimerkiksi kriisiapu ja avun pariin ohjaus tai neuvonta. Sosiaali- ja terveysministeriön sosiaalihuoltolain soveltamisoppaassa ohjeistetaan, että perhe- ja parisuhdeväkivaltaa kokeneiden voi olla vaikea järjestää käytännön asioitaan, jolloin esimerkiksi huoltoriitaperheitä kohtaavien ammattilaisten tulisi kiinnittää enemmän huomiota vanhempien ohjaamiseen. (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5, 42–44.)

Henkisen väkivallan diskurssissa huoltokiusaamista ilmeni aineistoni perusteella myös verbaalisen väkivallan muodossa, jota voi olla esimerkiksi nimittely, provosoiminen tai herjaaminen. Verbaalisen väkivallan vastakohta on vaikeneminen ja vuorovaikutuksen tukahduttaminen. (Flinck 2006, 74—75.) Näistä molempia esiintyi aineistoni isien kokemuksissa kiusaajavanhemman toteuttamana. Joistain tarinoista pystyi osoittamaan myös vainoamisen tunnusmerkkejä, kuten tekstiviestitse tapahtuvaa uhkailua tai kyberhäräilyä, eli internetissä julkaistuja loukkaavia kommentteja (Piispa & Heiskanen 2017, 83).

"Olin huono isä koska en ollut leikannut lasten kynsiä. Päiväkodin tapaamisissa, hän haukkui ja mustamaalasi minua. "siinä meillä taas vuoden isä", "et ajattele muita kuin itseäsi" jne. Useita kertoja istuin perheneuvolassa, koulussa, päiväkodissa, lastenvalvojilla ja kuuntelin kun hän haukkui ja mustamaalasi minua. --- Exäni on siis nyt vuodesta 2013 terrorisoinut minua tekstiviestein, sanoin, teoin, mustamaalannut minua, haukunnut ja sekaantunut elämääni. Hän haukkuu minua lapsillemme. Hänen käytöksensä on vaikuttanut erittäin negatiivisesti parisuhteeseeni, joka elää lopunalun hetkiä." M3

"Minua on haukuttu netin keskustelupalstoilla, tosin anonymisti, mutta asiayhteyksistä voi minut niistä tunnistaa. Exältäni olen saanut useita täysin painokelvottomia s-posti- ja tekstiviestejä. Yhteiset ystävämme ovat kaikonneet jo aika päivää sitten minun elämästäni. Tyttäreni puhuu usein siitä, että exäni haukkuu minua aina, kuin on vain mahdollista, hänenkin kuullen." M4

"Minun kanssa puhelut menevät lähes poikkeuksetta haukkumiseksi ja sättimiseksi. Asialliset ja aikuismaiset keskustelut eivät todellakaan tule kyseeseen tällä hetkellä."

M15

"Avioeron jälkeen jokin muuttui ex- vaimossani. Usein hän haukkui minua ihan mistä syystä vaan. Puhelimessa, (lapset) kuulivat. Milloin en ollut vaihtanut heille vaatteita kun oli puhtaita takaisin mennessä. Olin pessyt vaatteet....milloin oli liikaa likaisia vaatteita. En sitten pessyt niitä...." M20

"Jos myöhästyin joskus niin haukkumiset tuli, itse (entinen puoliso) teki mitä sattui, usein ei ilmoittanut mitenkään kun odotin (lapsia) turhaan. Kun soitin sanoi vain että ai niin, menivät mummille. Ulkomaanmatkoista ei milloinkaan ilmoitettu saati keskusteltu, vaikka pyysin." M20

Suomessa väkivaltaa kokeneille ja sitä tekeville on tarjolla varsin vähän tai aliresursoituja ennaltaehkäiseviä tai korjaavia palveluita. Väkivallan tekijöitä ei myöskään voi lain säädännöllisesti velvoittaa hakeutumaan katkaisuojelmaan. Suomalaisen väkivallakulttuurin yksi suurimmista ongelmista onkin väkivallan sallittavuus ja sen ymmärtämisen heikkoudet ja niitä ohjaavat sukupuoliroolit. (Lidman 2015, 170—171, 176.)

Vieraannuttaminen

Huoltokiusaamiseen liittyy toisinaan ilmiö, jota kutsutaan vieraannuttamiseksi, tai vieraannuttamisoireyhtymäksi (engl. *Parental Alienation Syndrome, PAS*). Käsitän tutkielmassani vieraannuttamisen huoltokiusaamisen yhdeksi ilmenemismuodoksi, sillä niiden toteuttajaa voi motivoida eri asiat: vieraannuttajan motiivina voi olla pelkästään lasten vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta huoltajuuden saadakseen, kun taas huoltokiusaavalla vanhemmalla motiivina voi olla esimerkiksi kosto tai katkeruus erosta. Hanuniemi (2009, 232) kertoo vieraannuttamisen olevan terminä peräisin amerikkalaiselta lastenpsykiatri Richard Gardnerilta, joka loi käsitteen 1980-luvulla. Vieraannuttaminen on oireyhtymänä tunnustettu Yhdysvalloissa, Kanadassa, Saksassa, Israelissa, Australiassa ja Tšekissä. (Mt., 231, 232). Vieraannuttamiseen voi liittyä toisen vanhemman mustamaalaamista, lapsen epäsuoraa tai suoraa manipulointia tai lapsen syyllistämistä toisen vanhemman näkemisestä tai tästä tykkäämisestä. (Sorokin, 2014.) Oikeusministeriön julkaisussa (2017) vieraannuttamista kuvataan seuraavasti: *”Vieraannuttamisella ei ole tarkkaa merkityssisältöä, mutta sillä tarkoitetaan usein vanhemman käyttäytymistä tavalla, joka vaikeuttaa lapsen ja toisen vanhemman tai muun henkilön välistä vuorovaikutussuhdetta ja johtaa joissakin tapauksissa sen katkeamiseen kokonaan.”* (Oikeusministeriön julkaisu 47/2017). Aineistoni isät mainitsivat tarinoissaan vieraannuttamisen pääosin suoraan, mutta jotkin kuvasivat entisen puolison toimintaa ja huoltokiusaamista Oikeusministeriön kuvaamalla tavalla. Yksi isä nimesi vieraannuttamiseksi myös äidin välien katkaisemisen niiden lasten välillä, joista toinen oli enemmän tekemisissä isän kanssa kuin muut perheen lapset.

”Äiti on pyrkinyt katkaisemaan keskimmäisen ja nuorimman suhteen vanhimpaan veljeen, joka on itse muuttanut isän luokse.” M2

”Exäni ilmoitti minulle nyt huhtikuussa s-postitse, että hän on myynyt aikoinaan yhdessä rakentamamme ja osituksessa hänelle jääneen ok-talon ja muuttaa (lapsemme) kanssa (paikkakunta). Ei hänelle tullut edes mieleen kysyä minun suostumustani, saati mielipidettäni asiaan, vaikka Suomen lain mukaan niin pitäisi tehdä. Laki on kuitenkin täysin ”torso” tältä osin, sillä se ei tunne minkäänlaisia sanktioita lakia rikkovalle osapuolelle. Tämän häneltä saamani meilin jälkeen en oikein tiennyt mitä tehdä?” M4

”Suunniteltiin yhdessä (lasten kanssa) matkaa (ulkomaille), ystävälläni on siellä asunto jonne voi mennä ja olla vapaasti. Matka sovittiin (lasten) kanssa hyvissä ajoin ja kaiken piti olla selvää. Kun soitin tarkistaakseni kaiken viimeisen kerran, (lapsi) vastasi melkein itkien etteivät voi lähteäkään.” M20

"Viimeisin kohdalleni osunut oli kun minua ei kutsuttu lapseni valmistujaisjuhlaan nyt keväällä. Lapseni valmistui ammattiin. Muita sukuni puolelta kutsuttiin." M9

"Itselläni kaksi lasta edellisestä liitosta ja kokenut vieraannuttamista ja huoltokiusaamista kohta jo 4v. Loppua ei tunnu olevan eikä näkyvän." M12

PAS- diagnoosia tai oireyhtymää ei ole tunnustettu tai virallistettu Suomessa, sillä käsite on kiistelty tutkijoiden keskuudessa (Sorokin 2014, 8). Diagnoosin tunnustamisella voisi kuitenkin olla merkittävää vaikutusta Suomessa huoltokiusaamisen ehkäisyyn. Sukupuolten välisen tasa-arvon kannalta on tärkeää selvittää, mitä vaikutusta oireyhtymän tunnustamisella Suomessa voisi olla isien asemaan vanhempana huoltoriidassa niin juridisesti, psykologisesti kuin viranomais- tai parisuhdetasollakin. Lastenpsykiatri Jari Sinkkonen (2018) on esittänyt, että lapsenhuoltolakiin tulisi saada säännöksiä, joilla veloitettaisiin vanhemmat vastaanottamaan ammattiapua selkeissä vieraannuttamistapauksissa. Oikeuteen edenneistä huoltoriidoista noin neljäsosassa voidaan osoittaa vieraannuttamista. Vieraannuttamisen taustalla on usein vieraannuttajavanhemman mielen-terveysongelmia, kuten narsistinen persoonallisuushäiriö. (Mt., 2018.) Vieraannuttamista ja sen vaikutusta lapseen on tutkittu Suomessa jonkin verran (ks. esim. Hannuniemi 2015; Sorokin 2014; Häkkänen-Nyholm 2010). Vieraannuttamisen vaikutuksia vieraannutettuun vanhempaan ei kuitenkaan ole riittävästi tutkittu, vaikka perheiden kanssa työskenteleville viranomaisille on järjestetty koulutusta vieraannuttamiseen puuttumisesta ja sen tunnistamisesta. Lisätutkimusta ja -tietoa aiheesta kaivataan kuitenkin edelleen niin ammattilaisten kuin perheidenkin käyttöön (Petrelius 2016).

Tutkimuksessani ilmenee vieraannuttamis- käsitteen nuoruudesta huolimatta, että isät ovat ottaneet termin käyttöönsä varsin nopeasti; tutkimusaineistossani yksi selkeimmin isien nimeämistä tai esiin nostamista huoltokiusaamisen muodoista oli juuri vieraannuttaminen. Tutkimuksessani isät toivat esille sitä, että äiti vieraannuttaa lapset isästään tai jokin viranomaistaho, kuten lastensuojelu tai tuomioistuin on välillisesti edesauttanut vieraannuttamista ja sen tapahtumista. Joissain tarinoissa viranomaisten koettiin jopa suoraan vieraannuttavan lapsia isästään. Osa isistä oli kertonut vieraannuttamisesta myös viranomaisessa, mutta siihen ei oltu reagoitu.

"Huoltokiusaamisen ja vieraannuttamisen olen ottanut esille terveysjärjestelmässä säännöllisesti. Mitään kirjausta sanomistani asioista ei ole laitettu ylös." M2

"Aikaa kulunut 3 vuotta ja lapsia isä tapaa "laajojen tapaamissopimusten mukaan" joka täysin riittämätöntä sekä lapsille että isälle. Lapset selvästi vieraannutetaan tällä järjestelyllä isästä." M5

Isät tuntuivat myös puhuvan huoltokiusaamisesta ja vieraannuttamisesta synonyymeina tai vieraannuttaminen katsottiin ja ymmärrettiin aineistossani huoltokiusaamisen yläkäsitteeksi. Vieraannuttamiseksi kuvattiin kaikkea sitä kiusaamista, mikä johti lasten etääntymiseen isästään.

"Yhteys Suomalaiseen yksinhuoltajakulttuuriin ja lasten tietoiseen erolasten kaltoinkohteluun on vahvistunut matkanvarrella voimakkaasti." M2

"Eli 12 vuotias ja riittävän vahva Esikoinen saapuu tuomarin määräämiin sovittuihin tapaamisiin mutta kuopusta isä ei enää tapaa vuosiin. Taas äiti päätöksen jälkeen syö siis sanansa, kun ekalla kertaa vaihtoi paikkakuntaa ja yritti lasten kaverisuhteita hankaloittaa ja nyt toisen päätöksen jälkeen päätti demonisoida 9v kuopusta joka ei siis isää ole tavannut 2.5 vuoteen eikä sopimuksen mukaan isä ole kuopuksesta kuullut mitään koska puhelimessa on esto päällä ja ainoat tiedot saa wilmasta koulusta." M5

"Sitten alkoi vähitellen kiusaaminen. Tapaamiset eivät onnistuneet, mutta elatusmaksut kyllä kelpasivat. Lapset olivat silloin pieniä ja manipuloitavissa. En saanut tietää osoitetta ja jatkuvat muutot seurasivat toisiaan. Lapseni ovat asuneet yli 30 eri osoitteessa elämänsä aikana. Sukunimi vaihtui (lapsilla)." M6

"No, odotin sitä ensimmäistä tapaamista, mutta turhaan. Kun tiedustelin, olikin ollut muuta menoa... Tätä toistui monta kuukautta. Olin ilmoittanut että minulle sopii tapaamiset vaikka joka viikonloppu kunhan sovitaan ajoissa. (Lapsia) ei kuulunut, ei näkynyt." M20

Vieraannuttamiseen puuttumiseen ja sen tunnistamiseen on alettu kiinnittää huomiota myös suomalaisessa lainsäädännössä ja eroperheitä kohtaavien ammattilaisten taholla (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 47/2017, 33). Mitä enemmän vieraannuttamisesta keskustellaan ja sitä tuodaan esille eroperheille suunnatuissa palveluissa ja eroperheiden kanssa työskentelevissä viranomaisissa, sitä todennäköisemmin ilmiöön reagoidaan ja sitä aletaan tunnistaa. Hannuniemi (2009, 245) on esittänyt, että vieraannuttamistapauksissa mielentilatutkimusten tekeminen vanhemmille toisi esiin niitä häiriöitä, joita heillä on ja jotka mahdollisesti vaikuttavat lasten kohteluun. Aineistoni isien kokemukset vieraannuttamiseen puuttumisesta ja ilmiön vaikutuksista sekä isän että lasten elämään olivat vahvasti negatiivisia eikä luottamusta viranomaisten ammattitaitoon tai vastuuseen vieraannuttamisen tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa ilmenyt. Tätä erittelen tarkemmin luvussa 5.3.

Tekojen, käyttäytymisen tai sanojen vääristely

Tekojen, käyttäytymisen ja sanojen vääristely on muodoltaan lähellä valehtelua. Aineistossani vääristely eroaa valehtelusta merkittävimmin siten, että huoltokiusaava äiti saattoi vääristellä isän sanomisia tai liioitella tämän tekoja tai niiden merkitystä viranomaisille tai hakea tällä perusteita olla luovuttamatta lapsia isälle. Tarinoista ilmenee, että isiä syyllistettiin käyttämällä lasten puheita/käyttäytymistä oikeutuksena kiusaajavanhemman teoille, kuten esimerkiksi tapaamatta jättämiselle tai uuden tapaamisen sopimiselle. Isät kertovat, että kiusaa tehtiin myös puuttumalla pieniin, merkityksettömiin yksityiskohtiin lasten tapaamisten sopimisessa tai isän puheisiin tai käyttäytymiseen liittyen tai venyttämällä tapaamisia sovitusta. Tätä voidaan kutsua myös vieraannuttamiseksi (Hannuniemi 2009, 234—235).

”Yksi malliesimerkki huoltokiusaamisesta oli Joulu 2014. (Lapset) olivat sen joulun äitilään. --- Yritin järjestää joulun pyhiä siten, että eksäni olisi hieman tullut vastaan ja olisin saanut olla hieman enemmän lasteni kanssa. Ehdotin päivämääriä jolloin lapset olisivat olleet minun kanssani. Hän torppasi tekosyillä ehdotukseni, eikä suostunut joutamaan noissa tapaamisissa. Äitini hoiti (lapsiani) yhden yön lomani aikana. Exäni katkeoitui tästä lomamatkastani todella kovasti. Hän haukkui minut pystyyn ja kyseli ja uteli millä rahalla minulla oli varaa lähteä lomalle. Haukkui huonoksi isäksi, koska ”en halunnut viettää aikaa lasteni kanssa”. --- Jos yritin kieltäytyä avunantamisesta, minua syytettiin, etten välitä lapsistani ja olen itsekäs. Se tietenkin satutti ja useimmiten alistuin eksäni tahtoon ja riensin apuun.” M3

”Tekstiviestejä olin lähettänyt kerran viikossa, näin minulle oli neuvottu, se ei voi olla häiritsevää. Ja viesteille oli pätevä syy, olinhan yhteishuoltaja. Sitten tuli taas haaste. Lähestymiskielto ja vainoaminen. Kuulustelija, vanhempi konstaapeli oli myötätuntoinen, totesi etteihän tässä ole mitään järkeä...” M20

”Vaimoni toi lapsen 15 minuuttia myöhässä ja haki pojan 15 minuuttia aikaisemmin kuin tapaamisaika oli sovittu kestävän. Sain siis aina 3,5 tuntia, jota olin kokonaisen kuukauden odottanut. Se puolituntia tuntui ryöstöltä.” M14

Tekojen, sanojen tai käyttäytymisen vääristely koettiin tarinoissa nöyryyttäväksi ja vaikeaksi todistaa viranomaisessa. Isät kokivat myös olevansa aseettomia puuttumaan vääristelyyn. Isät toivat esiin myös sitä, että huoltokiusaava äiti usein ”keksimällä keksi” perusteita, jotta voisi syyttää isää esimerkiksi hankaluudesta tai lasten hoidon tai tapaamisten laiminlyönnistä ja äiti perui tällä perusteella tapaamisia. Niin sanottua psykologista kiusaa tehtiin myös viivyttelämällä asioiden sopimisessa, vääristelemällä isän tai lasten sanoja, mutta myös isän tunteisiin vetoamalla ja syyllistämällä. Nämä kiusaamisen

muodot yhdistettiin usein muihin kiusaamisen muotoihin, kuten valehteluun lastensuojeluviranomaisille tai tuomioistuimessa tai vieraannuttamiseen.

5.3 Isien kokemukset viranomaisen toiminnasta huoltoriidan aikana

Huoltokiusaamista oltiin aineistoni isien mukaan koettu myös huolto- ja tapaamisasioita käsittelevien viranomaisten tai yksittäisten virkamiesten toimesta. Tarinoista korostuivat sosiaaliviranomaiset, joiden ymmärrettiin olevan joko lastensuojelun sosiaalityöntekijä (aineistossa eniten), lastenvalvoja, perheneuvolan työntekijä tai olosuhdeselvitystä tekevä sosiaalityöntekijä. Toiseksi eniten oli mainintoja poliisista ja tuomioistuimen virkamiehistä. Lisäksi viranomaisiin rinnastettiin koululaitoksessa työskentelevä henkilöstö sekä terveydenhuollon viranomainen. Huoltokiusaamisilmiön kannalta on huomionarvoista että juuri puolueeton, ammattilaiseksi ymmärretty taho kuten lastensuojelu, olosuhdeselvitystä tekevät sosiaalityöntekijät tai tuomioistuin koettiin isän vanhemmuutta uhkaavana ja negatiivisena tahona eikä niiden katsottu tukevan tasavertaista vanhemmuutta tai pitävän isien puolta. Tästä oli aineistossani lukuisia esimerkkejä.

"Yritin joskus lähetys äitiä ja sosiaalihuoltoa, mutta minua kohtaan käytös oli ala-arvoista ja syyllistämistä, haukkumista ja uhkailua." M1

"Ei – tuossa organisaatiossa (lastenvalvojat, poliisi, oikeuslaitos, syyttäjät) ketään ei huvi oikeasti ottaa selvää ja tutkia kenenkään taustoja suhteessa siihen mitä kerrotaan tai väitetään kenestäkin, minusta tässä tapauksessa – on niin helppo vain uskoa ja luottaa yhteen lähteeseen, lapsen äitiin." M10

"Kiusaamista on tapahtunut lasten kautta, lasten välityksellä, suorissa yhteydenotoissa kuten myös epäsuorasti. Viranomaisilta saamani kohtelu onkin sitten ihan oma tarinansa, eikä sekään ole kaunis. Koulujen ja päivähoidon kanssa ei ole koskaan ollut mitään ongelmaa, päinvastoin." M7

"Minulle on haettu lähestymiskieltoa tyttärieni äitiin. Syynä "tarpeettomat, häiritsevät viestit" Menin kuulusteluun. Kuulustelija oli naispoliisi, joka raivosi minulle kun selitin mistä on kysymys. Vaadin että kuulustelija vaihdetaan, ja vaihdettiin ja myöhemmäksi. Ensimmäinen kuulustelija raivostui kun selitin että kaikki lähti siitä kun exä alkoi estää lasteni tapaamista. Selitin että yritin noudattaa vain lakeja ja yhdessä tekemäämme sopimusta." M20

"(Kaupungin nimi) eroperheneuvonta uhkaili alkumetreillä, jos ero riittävästi niin lastensuojeluasialla." M2

Luotettavan viranomaistoiminnan perustana ovat muun muassa perustuslain 11.6.1999/731 6§:n yhdenvertaisuusperiaate sekä hallintolain 6.6.2003/434 6§:n tasa-puolisuusperiaate, joiden mukaan muun muassa sukupuolen ei tulisi vaikuttaa viranomaisessa saatavaan palveluun tai ohjaukseen. Aineistoni isillä oli voimakas kokemus, että heitä ei pidetty yhdenvertaisina huoltajina äiteihin nähden eikä heidän näkemyksiinsä kiinnitetty samalla tavalla huomiota kuin äitien näkemyksiin. Mikäli viranomainen ei kuule osapuolia vastavuoroisesti, voidaan yhdenvertaisuusperiaatteen katsoa jääneen toteutumatta.

Parisuhteen sisällä tapahtuvaa väkivaltaa leimaa yhä miesten enemmistö väkivallante-kijöinä naisiin verrattuna; perhe- ja parisuhdeväkivallan uhri on Suomessa sekä kansain-välisen tutkimusten mukaan yhä todennäköisemmin nainen kuin mies (Piispa 2011, 17–19). Miehillä on myös todettu naisia useammin narsistisia persoonallisuuspiirteitä (Häkkinen-Nyholm 2018, 44). Nämä voivat olla osa niistä tekijöistä, jotka leimaavat var-sinkin kaltoinkohteluun tai perheen sisäiseen väkivaltaan liittyvien syytösten yhteydessä isän kohtaamia viranomaisissa ja johtavat laiminlyödyksi ja ohitetuksi tulemisen koke-muksiin, kuten isät aineistossani kuvailivat.

Viranomaisia pidettiin isien tarinoissa puolueellisina ja erityisesti naisvaltaisuus perheen kanssa työskentelevien ammattilaisten ja viranomaisten joukossa koettiin haastavana ja huoltokiistaprosessin kulkuun isien kannalta negatiivisesti vaikuttavana tekijänä. Puolu-eettomuus viranomaistoiminnassa on hallintolain 6§:n mukaan yksi hallinnon oikeuspe-riaatteista, johon viranomaisen on aina kiinnitettävä huomiota (Mäenpää 2011, 155). Huoltokiusattujen isien kohdalla tämä tarkoittaisi sitä, että esimerkiksi vanhemmuuden oletettujen roolien ei saisi antaa vaikuttaa päätöksentekoon tai ohjaukseen ja neuvon-taan. Viranomaisen on aina tutustuttava kaikkiin päätökseen ja ohjaukseen vaikuttaviin seikkoihin ennen päätöksen tekemistä tai ohjausta (mt., 155). Naisvaltaisuus ja sen van-hemmuuden arviointiin tuomat jännitteet eivät ole uusi huomio huoltoriitaa läpikäyvien isien keskuudessa (ks. esim. Autonen-Vaaraniemi 2012, 114–115). Suomessa vallitsevaa kulttuuria sekä asenteellisuutta yhteis- ja yksinhuoltajuuden takana pidettiin äitejä suo-sivana. Vieraannuttamisessa vieraannuttajavanhempi voi usein vakuutella viranomaiset puolelleen (Hannuniemi 2009, 237). Isät olivat kokeneet viranomaisten asenteiden edesauttaneen äidin isään kohdistamaa huoltokiusaamista.

"Lastenvalvojan luona käynti on täysin naisten pelikenttä. Siellä asenne useimmilla kerroilla on: "Mies, turpa kiinni, niin äiti kertoo miten hän haluaa tapaamisen järjestettyä ja kuinka paljon rahaa hän haluaa". Lastenvalvojan toimisto elää agrariakulttuurin aikaa, jolloin nainen oli kotona ja mies teki töitä pellolla ja toi ruoan pöytään. Lainsäädäntökin on kivikautista ja kaipaa kipeästi uudistusta, jotta se vastaa nykyajan yhteiskuntaa ja sen rakenteita." M3

"Lastensuojelu työskentelee pareina ja pareilla lienee eri näkemyksiä ja monesti äidin kanta voittaa koska työntekijät ja päiväkotihenkilökunta ja opettajat pääsääntöisesti naisia. --- Lähtökohtaisesti isä on syyllinen kaikkeen. Se lienee viranomaisille helppo lähestymistapa mutta miehen kannalta väärä." M5

"Kaikki siinä neuvotteluhuoneessa olivat naisia, tuomari mukaan lukien... vaimoni ystävät, avustajat, aivan kaikki.. paitsi minä. Kun siellä häikäilemätön x-vaimoni otti sitten aseeseen ne krokotiilin kyyneleet, tulin aivan välittömästi yliyrätyksi.. En saanut yhteishuoltajuutta, vaikka yksikään hänen argumenteistaan ei perustunut tosiasioille saati oikeille todisteille. Tuomari oli sitä mieltä, että vaimoni on hyväntahtoinen ja hän antaa minulle tapaamisia kyllä, eihän kukaan nyt niin julma ole, etteikö antaisi." M14

"Sosiaalivirasto oli kaikkein pahin, mutta käytännössä kaikki viranomaistahot, yhdessä rintamassa syyllistyivät todella törkeään huoltokiusaamiseen. --- Viranomaisjohtoinen huoltokiusaaminen ikään kuin "innosti" myös lasten äidin osallistumaan tähän huoltokiusaamiseen." M19

Esimerkiksi mieserityisellä sosiaalityöllä voitaisiin vähentää miesten kokemuksia siitä, että äidin ja naispuolisen virkamiehen välillä on vankempi luottamus ja keskusteluyhteys kuin isän ja virkamiehen (Kitunen 2007, 114). Konkreettisia toimia isien osallistamiseen onkin ollut esimerkiksi isien kutsuminen mukaan neuvolakäynneille ja miehet ovat itsekin aktivoituneet mieskuvansa korjaamisessa nostamalla esiin niitä seikkoja, joissa kokevat haasteita palvelujärjestelmien sisällä. (Pulli 2012, 161.)

Isien ehkä merkittävin epäoikeudenmukaisuuden kokemus viranomaistoimintaan liittyen oli tarinoissa se, että huoltokiusaamiseen ei viranomaisessa reagoitu eikä isiä otettu todesta. Isien kokemukset viranomaisten reagoimattomuudesta, huonosta käytöksestä tai isien näkemysten sivuuttamisesta voivat kertoa huonosta hallinnosta, vaikka hallintolain (6.6.2003/434) 1§:ssä säädetään hyvän hallinnon toteuttamisesta.

"Yksikään viranomainen ei toimi, vaikka tämä tilanne olisi hyvin kiireinen. Ja minä joudun maksamaan valtiolle äidin asianajokulut, koska hän ei ole tehnyt kymmeneen vuoteen töitä. Lasten ja isien ihmisoikeudet eivät Suomessa toteudu." M13

"Yhteys Suomalaiseen yksinhuoltajakulttuuriin ja lasten tietoiseen erolasten kaltoinkohteluun on vahvistunut matkanvarrella voimakkaasti. --- Koska viranomaiset eivät ole reagoineet millään tapaa, äiti kuin osoittaakseen valtaansa ei antanut lapsille hiihtolomalla 2017 talvikenkiä mukaan. Pakkasta taisi olla noin -15. Ei kirjattu viranomispapereihin. Syy lienee, että kaltoinkohtelun esille tuominen koetaan äidin haukkumiseksi? ---

Huoltokiusaamisen ja vieraannuttamisen olen ottanut esille terveysjärjestelmässä säännöllisesti. Mitään kirjausta sanomistani asioista ei ole laitettu ylös. --- Äidin valehtelu ei johtanut mihinkään viranomistoimintaan, vaikka vaarantaa samalla vanhemman (lapsen) tervehtymisen!" M2

"Aihe on todella tärkeä koska meitä, lapsiamme tapaavia vanhempia ei huomioida eikä kuunnella juuri missään. Kaikki tapahtuu sen lasten kanssa asuvan vanhemman ehdoilla." M20

Sosiaalityöntekijää ohjaa selkeästi yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon oikeusperiaatteet asiakastyötä tehdessään. Asiakkaan kategorisoimista ja tämän ohjausta ja kohtaamista sukupuolen mukaan toteuttava sosiaalityöntekijä tai muu viranomainen tulee äärimmilleen laiminlyöneeksi asiakkaan perusoikeuksia erityisesti edellä mainittujen osalta. Sosiaalihuollon tai lastensuojelun virkamiehen, sosiaalityöntekijän, kohtaaminen on varsinkin patologisissa huoltoriidoissa miltei välttämätöntä, mikäli jossain vaiheessa on oltu yhteyksissä sosiaalipalveluihin tai lastensuojeluun lasten hyvinvoinnista tai mikäli vanhemmat raportoivat toisistaan viranomaisille (Antikainen ym. 2009, 215). Huoltoriidassa ja huoltokiusaamistapauksissa viranomaisilta edellytetäänkin myös psykososiaalista osaamista ja esimerkiksi eroauttamisen palvelujärjestelmän ammattilaisten asiantuntijuutta ja toimintatapoja tulisi uudistaa niin käytännössä kuin juridisestikin (mt., 201, 218). Vaikka aineistoni isät pääosin kokivat, että sosiaaliviranomainen ei ole ammattitaitoinen tai oikeutettu puuttumaan perheen haasteisiin, samalla ajateltiin, että se on ainoa taho, johon voi olla yhteyksissä huoltokiusaamis- ja vieraannuttamistapauksissa. Lastensuojelun tai sosiaalihuollon sosiaalityöntekijöiltä odotettiin puuttumista ja konkreettisia toimia huoltoriitaan liittyen. Kiusattujen isien käsitykset sosiaalihuollon toimivallasta huoltoriitaan ja -kiusaamiseen liittyen olivat laajemmat, mitä ne tosiasiasa ovat, ja lastensuojelun odotettiin ottavan vastuuta asian selvittämisessä ja eteenpäin viemisestä.

"Ainoa tapa millä olen pyrkinyt vaikuttamaan kiusaamiseen, on tasaisen kärsivällisesti ja malttia menettämättä yrittää selittää tilanne kullekin viranomaiselle siten, että he näkisivät mikä siinä mättää. Tällä ei kuitenkaan ole ollut toivottua vaikutusta ja laki syrjii miestä aivan selvästi erotilanteessa." M11

"Sen jälkeen en (lapsiani) nähnytkään. Pitkin kesää soittelin ja laitoin viestiä että milloin tulette. Aina oli jotain menoa tai ei vastattu. Myös äidiltä kyselin (lapsistani) mutta ei vastausta. Kuulin että (lapsi) oli ollut rippikoululeirillä (paikkakunta) samana kesänä. Laskukin tuli myöhemmin, sitä en maksanut vaan soitin seurakunnan toimistoon ja selitin tilanteen, ymmärsivät. Otin yhteyttä lastenvalvojaan, jolta ei herunut yhtään apua, neuvoja, ei mitään. --- Ok, soitin lastensuojeluun ja puhelimesta olikin (paikkakunta) johtajatar. Oli loma- aika ja paljon työntekijöitä lomilla. Selitin asian ja pyysin että he

tekisivät jotain. Halusin siis tehdä lastensuojeluilmoituksen. Halusin saada tietää miten alaikäiset lapseni, joiden huoltaja olen, voivat. Olen huolissani. Ei voi tehdä mitään...lastensuojeluilmoitustani ei edes otettu vastaan.” M20

”Raskaalta tuntuu kun viranomaiset ovat kuin saippua eli heistä ei pääse kiinni mikä on lapsen etu. Sitä he sanovat ajavansa, mutta mitään konkreettista ei tule. Sillä mitä on tapahtunut ei ole heille merkitystä. En yhtään ihmettele minkä takia jotkut asiat voivat venyä ja venyä kun ”vastuu” ihmiset eivät ota mitään kantaa. Ei ihme, että ihmisillä hermo pettää.” M15

Aineistosta nousi esiin se, että läheskään aina isälle ei ollut selvää, mikä tai kuka taho on toimivaltainen hänen tai hänen lapsensa oikeuksiin tai etuun liittyvässä asiassa. Huoltoriitaa usein käsitelläänkin yhtäaikaisesti useassa eri viranomaisessa (Aaltonen 2015, 32). Näissä tilanteissa sosiaalityöntekijän neuvonta- ja ohjausvelvollisuus sosiaalihuoltolain 6§:n velvoittamana korostuu erityisesti.

”Olen esittänyt toiveen vuoroviikkoasumisesta lastenvalvojalle, lastensuojeluviranomaiselle sekä oikeusavustajalleni, mutta minut ohjataan aina vain eteenpäin (lastensuojelu -> perheneuvola -> lastenvalvoja -> oikeusavustaja -> lastenvalvoja -> perheneuvola...). --- Asiaa on setvitty ristiin eri viranomaistahojen kanssa vuoden päivät.” M6

”Olin yhteydessä moniin tahoihin. Monet suosittelivat lastensuojeluilmoituksen tekoa. Se olisi kuulemma pakko vastaanottaa, peruste oli hyvä, en ollut nähnyt lapsiani vuosiin enkä tiennyt heidän tilannettaan.” M20

Isien huoltokiusaamiskokemusta vahvisti viranomaistoiminnan epäselvyys ja hajanaisuus. Kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen ei ole tällä hetkellä selkeästi osoitettua tai vastuutettua viranomaista, joka veisi kiusaamisasiaa eteenpäin tai olisi toimivaltainen puuttumaan siihen. Konkreettisia puuttumisen keinoja voisi olla esimerkiksi vanhempien oikeuksista ja velvollisuuksista tiedottaminen, eroseminaariin tai sovitteiluun ohjaaminen, vanhempien vastuuttaminen huoltomuodon mukaisiin toimiin ja arjen ja käytännön asioiden ohjaaminen ero- ja huoltoriitatilanteessa (Antikainen ym. 2009, 218).

Kolmannen sektorin toimijoista esiin nostettiin ensi- ja turvakodit. Ensi- ja turvakodeilla tai muissa kolmannen sektorin sosiaalipalveluiden parissa huoltokiusaaminen ilmenee esimerkiksi valheellisina väittäminä toisen vanhemman väkivaltaisuudesta tai päihteiden käytöstä. Kolmannen sektorin toimijoista yksi selkeimmin esiin nousseista tahoista olikin turvakoti. Turvakodin toiminta kuitenkin miellettiin asenteellisena ja toiminta ja puuttumiskeinot jälleen puutteellisena.

"Minut ohjattiin turvakodille. Turvakodin väki oli asiallista, mutta kävi kiusallisen selväksi että toiminta on suunniteltu siitä ajatuksesta että nainen on väkivallan kohde ja mies -tekijä." M11

"Äidin väsymyksen" takia lapset sijoitetaan 3 kuukaudeksi turvakotiin joka maksaa veronmaksajille n.50 000 euroa. Turvakodin kokematon henkilökunta ostaa äidin tarinan ja isä saa tavata lapsia vaan valvotusti joka on ihan käsittämätöntä ja nöyryyttävää ja epänormaalia." M5

Kaikki kokemukset viranomaisista eivät olleet negatiivisia tai vain joidenkin viranomaisien toiminta koettiin kiusana. Yhdessä tarinassa tuotiin esiin sitä, että vaikka entinen kumppani pyrki huoltokiusaamaan mustamaalaamalla isää perheneuvolan työntekijöille, ei äitiä uskottu automaattisesti.

"Olen siis jo useamman vuoden ollut eksäni haukuttavana tuolla Penessä. He kyllä ovat nähneet mihin eksäni pyrkii. Minun haukkumiseen, vanhemmuuteni mitätöimiseen ja minun mustamaalaamiseen." M3

Aino Kääriäinen on vuonna 2015 tehdyssä selvityksessä arvioinut, että huoltoriidoissa ei suosita äitejä isien ohi. Selvityksestä ei kuitenkaan käy ilmi, ovatko huoltoriidat olleet patologisia ja onko niihin sisältynyt huoltokiusaamista. On lukuisia tilastoja, joiden mukaan äidit saavat yksinhuoltajuuden isää useammin, mutta huoltoriidoissa ei tehdä ratkaisuja sukupuoleen perustuen ja yhä useammin huoltoriitaoikeudenkäynneissä ratkaisu joudutaan tekemään tasavahvojen vanhempien välillä (ks. esim. Aaltonen 2015, 30).

Tuomioistuimen tai poliisin puuttumista perheen asiaan arvosteltiin ja arvioitiin sillä perusteella, että nämä tahot eivät olleet tietotaidoiltaan oikeita instansseja hoitamaan tai käsittelemään lapsen huoltoon liittyviä asioita. Isät kokivat ahdistavana myös huoltajuusprosessiin kuluvan ajan, joka saattoi olla vuosia ja jota huoltokiusaava vanhempi saattoi toimillaan pitkittää. Tuomioistuinten ja/tai muiden viranomaisten ratkaisut ja ohjeistukset saattoivat myös näyttäytyä keskenään ristiriitaisina, minkä isät mielsivät huoltokiusaamiseksi. Myös poliisin tai tuomioistuimen ratkaisuisa tai kohtaamisissa koettiin sukupuoleen liittyviä ennakkoluuloja ja isyyden väheksymistä äitiyden rinnalla.

"Minulle on haettu lähestymiskieltoa (lapsieni) äitiin. Syynä "tarpeettomat, häiritsevät viestit" Menin kuulusteluun. Kuulustelija oli naispoliisi, joka raivosi minulle kun selitin mistä on kysymys. Vaadin että kuulustelija vaihdetaan, ja vaihdettiin ja myöhemmäksi. Ensimmäinen kuulustelija raivostui kun selitin että kaikki lähti siitä kun exä alkoi estää lasteni tapaamista. Selitin että yritin noudattaa vain lakeja ja yhdessä tekemäämme sopimusta." M20

”25 kk eromme alkamisen jälkeen sain lopulta yksinhuollon kaikkiin kolmeen lapseemme. Se kesti siis noin kauan, vaikka kaksi lapsistamme asui koko ajan katkeamatta jo kanssani.” M19

”Ja taistelusta, että saa olla isä: aikaa menee, ja se on kurjaa aikaa. Ja yhteinen lapsuus menee. Menee helposti vuosia. Todella helposti. Isyys on jotenkin harha.” M18

”Hovioikeus siis totesi, että kun exä esti 2015 kesän kaikki tapaamiset - minulla on ollut peruste, että huoltoa koskea asia voidaan käsitellä. Ja palautti asian käräjäoikeuteen. Jossa asiassa käräjäoikeus määräsi olosuhdeselvityksen. Käräjäoikeus päätti 2015, ettei asiaa tarvitse käsitellä lainkaan - vaikka exä oli saman käräjäoikeuden toimesta todettu estäneen kesän (erittäin harvoja) 2015 tapaamisia ilman hyvää syytä.” M18

”Poliisi-käräjä-hovioikeus on aivan väärä paikka ratkoa parisuhdeongelmia, tuolla ammattikunnalla ei ole riittävää arviointikykyä kyseenalaistaa perättömiä syytteitä saati tutkia yhtään mitään.” M10

Ulkopuolisen, toimivaltaisen tahon puuttuminen henkilön yksityisimpään asiaan, eli omaan perhe-elämään voi tuntua kenestä tahansa pelottavalta ja loukkaavalta. Tämä korostuu erityisesti silloin, kun toimijoita on useita ja asia etenee eri tahoilla eriaikaisesti. Näitä tuntemuksia korostaa edelleen se, että asianosainen ei koe voivansa luottaa tämän tahon tietotaitoon asiassaan, vaikka se voikin tehdä asianosaisen elämään suuresti liittyviä, jopa pysyviä ratkaisuja. Prosessinjohtotaitojen ja hyvien vuorovaikutustaitojen lisäksi lapsen asioita käsitteleviltä tuomareilta tulee voida edellyttää myös käytännön kokemusta sekä sopivaa persoonallisuutta mahdollisimman tasavertaisen ja ammattimaisen ratkaisun antamiseksi huoltoriitatapauksissa (Aaltonen 2009, 19). Tämä korostuu erityisesti niissä oikeudenkäynneissä, joissa jompikumpi vanhemmista on kokenut huoltokiusaamista.

Viranomaisten kohtaaminen huoltokiusaamistapauksissa koettiin lähtökohtaisesti negatiivisena asiana. Kohtaamisiin liittyi epätietoisuuden, eri viranomaisten toimivaltaisuuksiin liittyvien epäselvyyksien, ahdistavuuden, yksityisyyden loukkaamisen ja puolueellisuuden tunteita. Erityisesti viranomaisten naisvaltaisuuden koettiin vaikuttavan kohtaamisissa negatiivisesti ja luovan epätoivoa isien keskuudessa. Isät nostivat viranomaisiin liittyen esiin samoja ongelmakohtia, joihin on jo 1990-luvun alussa alettu kiinnittää huomiota. Riitta Koskinen ym. ovat jo vuonna 1994 (112—114) esittäneet, että kasvatus- ja perheneuvolaa tulisi kehittää suuntaan, jossa vanhempia tiedotettaisiin enemmän, eron aikana olisi mahdollista saada määräaikaisia ratkaisuja, huoltokiistaisissa asioissa saataisiin nopeasti perusteellinen tilannearviointi ja eroperheille olisi tarjolla kohdennettuja

palveluja. On mielestäni huomionarvoista, että kahdessakymmenessä vuodessa haasteet eroperheiden kohtaamiselle ovat edelleen samat. Tämä kertoo lainsäädäntömme kehittymisen hitaudesta ja uudistuksien sekä ammattikäytäntöjen, jopa asenteiden kehittymisen hitaudesta.

5.4 Huoltokiusaamisen vaikutus isien asemaan

Kiusaaminen on missä tahansa muodossa henkistä tai fyysistä alistamista, jopa väkivaltaa, ja sen vaikutukset ovat aina yksilöllisiä. Kaikista tarinoista välittyi, että miehet halusivat lasten lisäksi isien aseman huomioitavan huoltoriitatapauksissa paremmin ja oikeudenmukaisemmin ja kokemukset niin sanotusta ”kakkosluokan kansalaisuudesta” nousivat vahvasti esiin. Tämän taustalla oli usein se, että isä ei ollut kokenut saaneensa osallistua huolto- ja tapaamisasian ratkaisemiseen, selvittämiseen tai lapsen kasvatuksellisiin asioihin hänelle kuuluvalla tavalla, tasavertaisena vanhempana. Oikeusprosessit ja niiden kulku voivat olla milloin tahansa asiaan perehtymättömälle haastavia ymmärtää ja erityisesti ennustaa ja ratkaisun odottaminen jopa vuosia on piinaavaa kummalle tahansa vanhemmalle, saati lapselle.

Olen aiemmin kuvannut aineistosta esiin nousseita huoltokiusaamisen muotoja ja viranomaisten kohtaamista huoltokiusaamistapauksissa. Aineistoni analyysin perusteella voi todeta, että huoltokiusaaminen voi vaikuttaa isien asemaan niin juridisesti, taloudellisesti, psykologisesti kuin sosiaalisestikin. Juridisesti, psykologisesti ja sosiaalisesti huoltokiusaamisen vaikutukset voivat olla pysyviä isän elämässä, vaikka tosiasiallissa arki ja elämäntilanteet voivat muuttua nopeastikin. Näinhän on myös niissä perheissä, joissa huoltoriitaa ei ole käyty ja joissa vanhemmat ovat edelleen yhdessä.

Huoltokiusaamisen juridiset vaikutukset

Huoltokiusaamisen juridiset vaikutukset isien asemaan näyttäytyvät huoltajuuden ja lapsen tapaamisen, asumisen ja elatuksen järjestäytymisen kautta. Isyyslain (13.1.2015/11) mukaan isyyttä ei voida sen todentamisen tai vahvistamisen jälkeen juridisesti poistaa muutoin kuin kumoamalla oikeusteitse kanteen perusteella tai maistraatin päätöksellä. Huoltokiusaamisella voi kuitenkin olla juridisia vaikutuksia isyyteen;

tuomioistuimien voi esimerkiksi määrätä yhteishuollossa oleville vanhemmille työnjakoyhteishuollon, jossa jaetaan lapsen huoltoon liittyvät tehtävät, kuten lapsen koulunkäynti, huoltajien kesken (Kangas 2009, 184). Juridisesti tuomioistuimen ratkaisulla voidaan vaikuttaa laajaltikin isän oikeuksiin lapsen huoltoon, asuinpaikkaan ja tapaamisoikeuteen liittyen ja tätä kautta isän elämään (mt., 2009).

"Alussa muutetaan lähelle "suunnitellusti" jotta kärjätuomari päättää lasten lähivanhemmuuden äidille. Heti päätöksen jälkeen vaihdetaan paikkakuntaa ja aletaan uusi demonisaatio aalto isää kohtaan." M5

"En tiedä riittääkö huoltokiusaaminen edes sanaksi kuvaamaan koko tilanteen naurettavuutta ja mielivaltaista tuomioistuinprosessia." M8

"Kärjääoikeuden sovitteluistunto ja päätös äidin halun mukainen minimitapaaminen."

M2

Etävanhemmaksi tuleminen vaikuttaa isän ja äidin valta-aseman vääristymiseen suhteessa yhteiseen lapseen. Pääosin voidaan todeta, että yhteiskunnassamme äitiys on velvollisuus ja isyys valinta. Tämä ei näyttäytynyt tarinoissani esimerkiksi lähivanhemmuuden tai vuoroasumisen tasapuolisena jakautumisena tai isän osallistamisena vanhemmuuteen. Äidin valta-asema vahvistuu lähivanhemmuuden myötä, kun isä erotetaan lasten arjesta. Tämä voi johtaa etä-isien kokemukseen siitä, että heillä ei ole yhtä paljon valtaa vaikuttaa lastensa elämään. (Autonen-Vaaraniemi 2012, 112–114.) Valta-asemien väärinkäyttöä ja vanhemmuuden epätasa-arvoista jakautumista selkeissä huoltokiusaamistapauksissa voitaisiin ehkäistä kirjaamalla lakiin lapsen tapaamisesta ja huollosta 8.4.1983/361 kohta, jossa yhteishuollossa olevan lapsen vanhempien tulisi sopia kirjallisesti esimerkiksi asuinpaikkakunnan muutoksista. Tätä on ehdottanut myös Suomen Lakimiesliitto lausunnossaan Oikeusministeriölle koskien lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistamista (Suomen Lakimiesliitto 2016). Lisäksi edellä mainittuun lakiin tulisi selkeämmin kirjata yhteishuollossa olevien vanhempien oikeudet ja velvollisuudet, ja osoittaa sanktiot näiden velvollisuuksien laiminlyönnistä, jotta molempien vanhempien yhdenvertaisuus korostuisi ja tulisi turvatuksi.

Muutamassa tarinassa mainittiin myös niin lapsen kuin vanhemmankin ihmisoikeudet, joiden ei huoltajuustaistoissa tai huoltokiusaamistapauksissa koettu toteutuneen isän tai lapsen kohdalla. Juridista painoarvoa vanhempien tasa-arvoisuuteen ja lapsen oikeuksiin molempiin vanhempiinsa on YK:n yleissopimuksella lapsen oikeuksista ja sen 9. artiklalla sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 4. artiklalla (Kangas 2009, 187).

"Lasten ja isien ihmisoikeudet eivät Suomessa toteudu." M13

Huoltokiusaamisen juridisilla vaikutuksilla on vahva yhteys isän ja muiden käsitykseen hänen isyydestään ja sen toteuttamismahdollisuuksista, kun määräys esimerkiksi huoltajuuteen annetaan riitaisissa tapauksissa tuomioistuimesta. Mitä vähemmän oikeuksia tavata tai kasvattaa omaa lastaan isällä on äidin huoltokiusaamisen johdosta, sitä kaipaammaksi isyys ja vanhemmuus sekä isän oikeudet koetaan. Juridisilla päätöksillä on usein pitkät seuraukset niin isän kuin lastenkin elämässä ja tuomioistuinten päätöksiin on haastavaa saada muutoksia. Lisäksi niiden hakemiseen menee aikaa kuukausista jopa vuosiin. (Valkama & Lasola 2008, 56.) Näin viranomaisen tahatonkin puolueellisuus esimerkiksi vain toisen vanhemman perusteellisesta kuulemisesta johtuen voi johtaa isän aseman oikeudelliseen heikentymiseen.

Huoltokiusaamisen taloudelliset vaikutukset

Huoltokiusaamisen taloudellisiin vaikutuksiin otettiin voimakkaasti kantaa vastaanottamissani tarinoissa. Isät kokivat oikeustajunsa vastaisena sen, että pitkien käsittelyaikojen lisäksi he joutuivat mahdollisesti jopa taloudelliseen ahdinkoon taistellessaan lapsistaan oikeusteitse tai jouduttuaan maksamaan kohtuuttomina pitämiään elatusmaksuja. Rahaa ja taloudellista vallankäyttöä esimerkiksi elatusmaksuilla uhkailemalla pidettiin äidin kiusaamisen tapana ja jopa kiristämisenä. Yksi tarinoiden isistä oli jopa luopunut oikeuksistaan lapseensa taloudellisten seikkojen vuoksi.

"--- äidille tarjotaan aina ilmainen oikeudenkäynti, mutta itse lapsen isä joutuu aina itse maksamaan oikeudenkäyntikulut. Täysin käsittämätön, että meidän omamme lapsen avulla/takia, äiti saa ilmaiset oikeudenkäyntikulut. Siis minun tapauksessa joudut itse maksamaan asianajajille jos haluaisin nähdä omaa lastani. Äiti, kun ei anna nähdä minun lasta." M1

"Hän olisi siis halunnut, että (lapset) asuvat luonani, ovat vain jokatoinen viikonloppu äitillään ja ovat silti kirjoilla äitillään. Hän saa asumistuet ja lapsilisät yksinhuoltajakorotuksilla. Uskonkin, että raha on suurin motiivi, miksi hän haluaa pitää lapset kirjoilla luonaan, mutta ulkoistaa lasten hoidon." M3

"Olen ollut tämän yhden naisen vuoksi käräjä- tai hovioikeudessa 5 vaiko 6 kertaa!!! --- Vakuutus korvaa vain yhden tapauksen per 3v ja olin jo sellaisen käyttänyt äidin hakiessa "lähivanhemmuutta" uudelle kumppanilleen jolla ko. mies olisi saanut samat oikeudet "lain mukaan" lapseeni kuin minulla etävanhempana mutta ilman elatusvelvollisuutta – aivan älytöntä! Mutta tällainenkin kielteinen oikeuden päätös piti hakea ja kustannukset vain kasvoivat – tämän maksoi vak.yhtiö." M10

”Matkakulujen piti mennä niin, että x-vaimo kustantaa matkat isän luo ja minä äidin luo. Näin se meni varmaan ensimmäisen vuoden ajan. Sitten x-vaimo alkoi kiristämään ettei maksa matkoja kuin (paikkakunta) asti, myöhemmin vain (paikkakunta) asti. Näistä kaupungeista oli luokseni vielä 60-130 km matkaa jäljellä, joten jouduin tulemaan vastaan.. En olisi muuten nähnyt (lastani).” M14

”Kiusaamisen pääasiallinen muoto on aikataulujen saneleminen ja rahalla kiristäminen. Saan nähdä lapsiani silloin kun se exälleni sopii (ts. kun hän tarvitsee lastenvahtia) ja jos kieltäydyn, voin joutua maksamaan hänelle siitä että lapset ovat hänellä. Maksut voidaan määrätä takautuvasti ja ne ovat ulosottokelpoisia ilman oikeuden päätöstä.”

M11

Lapsen huolto-, tapaamis- ja elatusasiat voidaan ratkaista vanhempien ollessa yksimielisiä kunnan lastenvalvojalla maksutta. Huoltoriidan kustannukset oikeudessa koostuvat vanhempien lakimiehille maksamistaan palkkioista, mikäli vanhemmat eivät saa oikeusapua pienituloisuutensa vuoksi. Lisäksi maksettavaksi tulee oikeudenkäyntimaksu. (Oikeusministeriön internetsivut 2018.) Joillakin vanhemmillä voi olla oikeusturvavakuutus, joka korvaa yhden oikeudenkäynnin (Alavalkama 2015). Huoltoriitojen sovittelu on vanhemmille edullisempaa; sovittelu on maksutonta, mutta maksettavaksi tulee normaalia riitaoikeudenkäyntiä edullisempi oikeudenkäyntimaksu sekä lakimiesavustajien palkkiot (Oikeusministeriön internetsivut 2018; STM 2018).

Etävanhemmalle tulee maksettavaksi myös lapsen oikeutena ymmärretty lapsen elatusapu, joka on sidoksissa elinkustannusindeksiin. Aina elatuksesta ei tarvitse sopia viranomaisten kautta, vaan vanhemmat voivat sopia erotessaan lapsen elatuksesta myös keskenään. Elatusavun ei tarvitse jakautua vanhempien kesken tasan, vaan elatuksen määrää arvioidessa huomioidaan vanhempien elatuskyky. Vanhempien elatusvastuu ei poistu ennen kuin lapsi on täysi-ikäinen. Huoltokiusaamisen kannalta merkitystä on myös sillä, että lähivanhempi ei ole tilivelvollinen kertomaan etävanhemmalle elatusavun käytöstä. (Gottberg 2013, 210—215.) Elatusavun kuukausittainen suuruus laskeaan siis etävanhemman tuloista sekä lasten määrästä. Elatusavusta säädetään laissa lapsen elatuksesta (5.9.1975/704). Mikäli etävanhempi kieltäytyy tai ei voi maksaa elatusmaksua lähivanhemmalle, Kansaneläkelaitos maksaa elatustukilain (580/2008) mukaisesti elatustuen ja perii saatavan etävanhemmalta (Kansaneläkelaitoksen internetsivut 2018). Elatusmaksujen lisäksi etävanhempi lähtökohtaisesti kustantaa lapsen tapamiseen liittyvät kulut, ellei niistä ole annettu erikseen päätöstä tuomioistuimesta.

Etävanhemmalla ei ole Suomessa juridista mahdollisuutta vanhemmalle suunnattuihin taloudellisiin tukiin, palveluihin tai etuuksiin, vaikka lapsi asuisi tosiasiaassa molempien vanhempiensa luona yhtä paljon niin kutsutun vuoroviikkosysteemin mukaisesti. Suomessa lapsella voi olla vain yksi virallinen osoite, jonka mukaan yhteiskunnan tuet, palvelut ja etuudet määräytyvät, vaikka molemmat vanhemmat osallistuisivatkin lapsen hoitoon, huoltoon ja asumisen kustannuksiin yhtäläisesti. Lapsenhuoltolakiin ei kuitenkaan vielä Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston mukaan voida tehdä muutosta, joka huomioisi tasavertaisesti molemmat vanhemmat, sillä tämä edellyttäisi muutoksia erityislainsäädäntöön. Lapsenhuoltolakiin on kuitenkin ehdotettu muutosta siltä osin, että jatkossa lapsen vuoroviikkoasumisen voisi merkitä väestötietojärjestelmään ja että oikeudessa tuomioistuimen tulisi ottaa jatkossa kantaa myös lapsen virallisen kodin määrittämiseen. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 47/2017, 30—31.)

Huoltokiusaamisen psykologiset vaikutukset

Huoltokiusaamisen psykologisten vaikutusten arvioiminen suhteessa isien asemaan on haastavampaa, sillä jokainen yksilö käsittelee traumaa, surua ja kohtaamaansa epäoikeudenmukaisuutta yksilöllisesti. Kuitenkin pitkään jatkuneella henkisellä väkivallalla voi olla vaikutusta esimerkiksi uhrin itsetuntoon, identiteettiin sekä ajatuksiin tulevaisuudesta ja psyykkiset sekä fyysiset vaikutukset voivat ulottua uhrin lisäksi koko perheeseen, myös lapseen (Väänänen 2011, 114—115; Flinck 2006, 24—25). Huoltokiusaamisen aiheuttamista tunteista olisi hyvä puhua eroperheiden kanssa työskenteleville ammattilaisille, jotta ilmiö tunnistettaisiin ja kiusaa kokenut vanhempi voitaisiin ohjata avun pariin. Kolikon kääntöpuolena kuitenkin on se, että huoltokiusaamista kokenut vanhempi ei välttämättä uskalla tuoda väsymystään tai ahdistuneisuuttaan esiin viranomaisissa, sillä sen pelätään vaikuttavan huoltoriidan lopputulokseen.

Huoltokiusaamisen psykologisia vaikutuksia isien asemaan voidaan arvioida psykologisten vaikutusten lisäksi arvioimalla psykologisen isyyden toteutumista huoltokiusaamisen aikana. Huttunen (2001, 64—65) on kuvannut psykologista isyyttä isän ja lapsen väliseksi kiintymyssuhteeksi. Psykologinen isyys määritellään siis isän ja lapsen välisen suhteen kautta, ja se liittyy isyyden tunnepohjaiseen puoleen. Psykologinen isyys lapseen muodostuu aktiivisen yhdessätekemisen ja läsnäolemisen kautta eikä se synny lapsen ja isän välillä automaattisesti, vaan vaatii niin isältä kuin lapseltakin vuorovaikutusta ja

osallistumista. Psykologinen isyys muodostuu sekä isän että lapsen ehdoilla; esimerkiksi isää kohtaan luottamusta sekä turvallisuutta ja aitoa iloa tunteva lapsi mahdollistaa psykologisen isyyden kokemuksen syntymisen. (Mt., 64—65.) Huoltokiusaamista kokeneiden isien lapset voivat kokea huoltoriidan aikana esimerkiksi isästä vieraannuttamista ja kuulla isän haukkumista äidin toimesta. Näin huoltokiusaamisella on vaikutuksensa myös psykologisen isyyden syntymiseen ja sen ylläpitämiseen. Etävanhempi voi hankalissa vieraannuttamistapauksissa hakea tapaamisille täytäntöönpanoa kärjäoikeudelta, joka voi määrätä lapsen noudettavaksi tapaamisiin (Kangas 2009, 188—189). Täytäntöönpanon hakeminen on kuitenkin aikaa vievää eikä vastaa akuuttiin tilanteeseen ja tarpeeseen.

Yksi isien psykologiseen asemaan vaikuttava asia on huoltajuusoikeudenkäyntien pitkä kesto, sillä se voi kestää jopa vuosia (Aaltonen 2015, 31). Varsinkin pienten lasten kohdalla vieraannuttaminen isästä vaikuttaa negatiivisesti lapsen psyykkisen kehitykseen (Häkkinen-Nyholm 2010, 500). Vuosia jatkunut oikeudenkäynti lapsista rasittaa sen kaikkia osapuolia eikä lapsen edun mukaisesta ratkaisusta ole aina takeita (Hannuniemi 2009, 249—250).

”Alkaa uudet toiset käräjät ja äiti hakee yksinhuoltoa. Lastensuojelu on vihdoinkin alkanut ajattelemaan ja kyseenalaistamaan äidin tarinaa ja isältä jopa pyydetään epävirallisesti anteeksi tätä. Sinällään hienoa mutta täysin merkityksetöntä koska kaikkien elämästä 4 vuotta hukattu. 1400 päivää hukattu kaikkien eloa. Nopeampaa perhejuridikkaa kiitos joka hakisi sopua sovittelua eikä riitaa.” M5

”Ja taistelusta, että saa olla isä: aikaa menee, ja se on kurjaa aikaa. Ja yhteinen lapsuus menee. Menee helposti vuosia. Todella helposti. Isyys on jotenkin harha.” M18

”Minulla huoltokiusaamista jatkunut jo 12 vuotta.” M17

”Itselläni kaksi lasta edellisestä liitosta ja kokenut vieraannuttamista ja huoltokiusaamista kohta jo 4v.” M12

Huoltokiusaamisen vaikutusten arviointia isien psykologiseen asemaan voidaan tehdä esimerkiksi juuri isien kokemuksia tutkimalla. Aineistostani ilmenee, että huoltokiusaaminen eri muodoissaan vaikeuttaa psykologisen isyyden muodostumista ja ylläpitämistä. Huoltokiusaaminen ilmiönä ulottuu psykologisen isyyden muodostamiseen myös toissijaisen vanhemman rooliin ajautumisena. Kiusaamisen muodoista esimerkiksi vieraannuttaminen ja isän haukkuminen lapsille vaarantaa psykologisen isyyden ylläpitämistä.

Psykologiseen isyyteen liittyy läheisesti myös sosiaalisen isyyden käsite. Huttunen (2001, 62–63) on kuvannut sosiaalista isyyttä arjen toimintojen jakamiseksi lapsen kanssa. Sosiaalinen isyys muodostuu myös isän toimiessa lapsen kanssa tilanteissa, joissa on muita ihmisiä ja jotka ymmärtävät lapsen kanssa liikkuvan miehen lapsen isäksi. Sosiaalista isyyttä voi toteuttaa myös lapsen äidin uusi miesystävä eikä sen toteuttajana tarvitse olla lapsen biologinen isä. (Mt., 62–63.) Aineistossani isät kokivat psykologisen ja sosiaalisen isyytensä horjuttamista ja vähättelyä esimerkiksi niissä tilanteissa, joissa kiusaava äiti valehteli isän toimista viranomaisille tai vanhempien yhteisille kavereille.

"Vaimollani ei ollut koskaan mustelmia, hän ei joutunut terveyskeskukseen hoidettavaksi, naapurit eivät olleet nähneet eivätkä kuulleet mitään, ei siis kertakaikkiaan yhtään mitään minua vastaan.. muutoin kuin ystäviensä mukaan, sellaisten, jotka myös olivat eronneet ja tulleet yksinhuoltajiksi omilla tahoillaan. Minulle naurettiin selän takana, pidettiin heikkona." M14

"Päiväkodin tapaamisissa, hän haukkui ja mustamaalasi minua. "siinä meillä taas vuoden isä", "et ajattele muita kuin itseäsi" jne. Useita kertoja istuin perheneuvolassa, koulussa, päiväkodissa, lastenvalvojilla ja kuuntelin kun hän haukkui ja mustamaalasi minua. Tiesin olevani hyvä isä, mutta isyyteen ja vanhemmuuteen liittyvät loukkaukset osuvat ja sattuvat kyllä, vaikka tiesin niiden olevan täyttä sontaa." M3

Erovanhemmuuteen liittyvän ilmiön ympärillä on valtavasti käsitteitä ja käsitepareja riippuen siitä, millä taholla eroa käsitellään. Käsitteet vaikuttavat eri tahojen toimintaan huoltokiusaamistilanteessa sekä siihen, miten esimerkiksi vanhemmuus, huoltajuus tai etävanhemmuus ymmärretään. Suuren osan huoltoriitoihin tai erovanhemmuuteen liittyvistä käsitteistä voidaan katsoa olevan harhaanjohtavia tai jopa leimaavia. (Kääriäinen, Hämäläinen & Pölkki 2009, 12–13.) Aineistostani ilmenee, että osa isistä mieltääkin, että esimerkiksi puhuminen etävanhemmuudesta on jo itsessään loukkaava ja leimaava käsite.

"Ylipäättäänkin käsite ja puhuminen "etävanhemmasta" on jo halventavaa – pitäisi puhua vain vanhemmista. Lapsella ja lapselle ei ole olemassa sellaista kuin etävanhemmaa!!!" M10

Eron jälkeisestä isyydestä ja yleensä vanhemmuudesta käytetyt käsitteet vaikuttavat ja määrittelevät isän asemaa niin juridisesti, taloudellisesti kuin psykologisestikin. Joissain tapauksissa käsitteiden käytön voidaan nähdä vaikuttavan isän asemaan eron jälkeen. Näin esimerkiksi silloin, kun puhutaan juurikin etä-isyydestä, etävanhemmuudesta, riitelystä, tapaajavanhemmasta tai yksinhuollosta. Huoltokiusaava vanhempi voi tukeutua esimerkiksi etä-isyyden käsitteeseen ja oikeuttaa sillä kiusaamistaan. Käsitteiden käyttöä

ja niiden sisältämää tahatontakin vallankäyttöä voitaisiin hallita päivittämällä lainsäädäntöä. Esimerkiksi lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361 voisi kirjata neutraalimpia käsitteitä toisesta vanhemmasta, jotta yhdenvertaisuus toteutuisi selkeämmin.

6 Johtopäätökset

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena oli tehdä huoltokiusaamista tunnetuksi ilmiönä ja tarkastella sen ilmenemismuotoja erityisesti miesten kokemana. Tavoitteenani oli nostaa isien kokemuksia huoltokiusaamisesta esiin, sillä varsinkin mediassa heidän tarinansa etävanhemmuudesta ja huoltoriidoista herättävät kysymyksiä, kuten onko lainsäädäntömme tai viranomaisten asenteet isiä kohtaan erilaisia kuin äitejä kohtaan ja tapahtuuko huoltoriidoissa sukupuoleen perustuvaa puoltamista. Tutkielmani tavoitteena oli myös selvittää, millaiseksi eronneet isät kokevat asemansa huoltoriidassa ja vaikuttaako huoltokiusaaminen isien juridiseen, taloudelliseen, psykologiseen tai sosiaaliseen asemaan ja jos, niin miten.

Tutkielmani aineiston analyysin perusteella ilmeni, että isillä oli keskenään hyvin samantyyppisiä kokemuksia huoltokiusaamisesta ja useat näistä kokemuksista voitiin rinnastaa muun muassa vieraannuttamiseen (ks. esim. Warshak 2012). Huoltokiusaamisen alkaminen tai sen paikantuminen ajoittui lähtökohtaisesti aina eron jälkeiseen aikaan ja siihen, kun lapsen asumisesta, huollosta, tapaamisesta ja elatuksesta oli aika sopia. Huoltokiusaamisen katsottiin voineen alkaa myös jo ennen eroa tai sitä, kun isä sai kuulla, että äiti haluaa erota. Huoltokiusaamista ilmeni aineistoni perusteella ainakin valehteluna, vieraannuttamisena, henkisenä väkivaltana, manipuloinaisena sekä tekojen, sanojen ja käyttäytymisen vääristelyä. Koska kiusaamisen kokemuksen syntyminen on aina yksilöstä riippuvaa ja tilannekohtaista, voi huoltokiusaamista esiintyä myös muissa muodoissa. Huoltokiusaaminen ymmärrettiin aineistoni tarinoissa laajemmin huoltoriidan alakäsitteenä, mutta huoltoriitelyn ja huoltokiusaamisen ymmärrettiin olevan eri asioita.

Tutkielmani aineiston isät kokivat asemansa huoltoriidassa toissijaisiksi äiteihin verrattuna; asetelmat isien ja äitien välillä huoltoriidoissa koettiin äitejä puoltaviksi ja viranomaisten naisvaltaisuus nähtiin äidin eduksi ja äitiyden ensisijaisuutta korostavana. Huomionarvoista on, että kiusaamista koettiin myös viranomaisten taholta. Huoltokiusaamisen koettiin vaikuttavan isien asemaan niin juridisesti, taloudellisesti, psykologisesti kuin sosiaalisestikin riippuen muun muassa tuomioistuinten päätöksistä, oikeudenkäyntien lukumääristä ja kestoista sekä äitien kiusaamisen kestosta ja muodoista. Tutkielmani perusteella on käynyt ilmi, että huoltokiusaaminen on vakava ilmiö sen toteuttajan sukupuolesta riippumatta. Huoltokiusaamisella voi sen ilmenemismuodosta, kohteesta tai kestosta riippuen olla vakavat vaikutukset myös lapseen, lapsen etuun tai muuhun perheeseen tai kiusatun lähipiiriin. Huoltokiusaamisen voidaan vain harvoin nähdä koskettavan pelkästään yhtä ihmistä.

Päällimmäisenä tutkielmastani nousi esiin se seikka, että huoltokiusaamista on edelleen isien kokemusten mukaan vaikea tunnustaa, tunnistaa, puuttua ja ehkäistä, vaikka esimerkiksi vieraannuttamisesta on alettu ilmiönä keskustella. Vaikka huoltokiusaamista opittaisiinkin tunnistamaan ja se vakavana ilmiönä tunnustettaisiin, niin viranomaistaholla kuin juridisestikin meiltä puuttuvat yhä varsinaiset käytännön keinot huoltokiusaamiseen puuttumiseen ja sen ennaltaehkäisemiseen. Tämä voi tarkoittaa koko eroperheiden saamien palveluiden rakenteiden tarkastelua ja uusintamista ja erityisesti viranomaisten tehtävien ja velvollisuuksien selkiyttämistä. Huoltoriitaan liittyvää lainsäädäntöä tulisi päivittää esimerkiksi osoittamalla toimivaltainen viranomainen ja selkeyttämällä viranomaista ohjaavaa lainsäädäntöä. Muun muassa tähän liittyen Oikeusministeriö on pohtinut lapsenhuoltolain uudistamista. Viranomaisten, erityisesti sosiaalityöntekijöiden, laintuntemuksen lisäämisen näkisin myös tarpeellisena huoltokiusatun vanhemman oikeudellisen aseman kannalta. Ammattieroauttajat ovat havainneet, että vaikeiden huoltoriitojen taustalla on yleensä vanhempien psyyken sairauksia, uudet parisuhteet sekä perhe- tai parisuhdeväkivaltaa. Lisäksi päihderiippuvuudet sekä moniulotteiset kommunikaatio-ongelmat vanhempien välillä voivat ennustaa pitkittynyttä huoltoriitaa. (Auvinen 2002, 118.) Nämä havainnot tulivat esiin myös huoltokiusaamista kokeneiden isien tarinoissa. Kun vaikean huoltoriidan tausta- tai riskitekijöitä on voitu tunnustaa, tulisi myös avun kohdentamisen olla sujuvampaa.

Aineistostani ilmeni, että huoltokiusaava vanhempi voi tiedostamattaan oikeuttaa tai perustella kiusaamistaan äidin ja isän perinteisiin rooleihin peilaamalla; äidit ymmärtävät roolinsa hoivaajana ja lapsensa ensisijaisena vanhempana. Vaikka isät ja äidit nähdäänkin yhteiskunnan näkökulmasta tasavertaisina kasvattajina ja heistä puhutaankin enemmän vanhempina kuin sukupuoliroolien merkitseminä isinä tai äiteinä, monet sosiaalipoliittiset ratkaisut tai jopa lainsäädäntö vahvistavat äidin ja isän perinteisiä rooleja vanhempina, mikä ulottuu myös eron jälkeisen vanhemmuuden ymmärtämiseen (ks. esim. Lammi-Taskula & Salmi 2016). Eija Sevónin ja Jouko Huttusen (2004) artikkelista käy ilmi, että vaikka vanhemmat olisivat lähtökohtaisesti ajatelleet toteuttavansa jaettua vanhemmuutta, jakautuvat roolit silti tiedostamattaankin usein vauvan synnyttyä äidin hoivaavaan vanhemmuuteen ja isän avustavaan rooliin. Näistä lähtökohdista ei ole yllättävää, että eron jälkeinen isyys ei ole riitaisissa tapauksissa yhtä lailla itsestäänselvyys kuin eron jälkeinen äitiys, ellei äidillä ole vakavia mielenterveyden tai päihteidenkäytön ongelmia, jotka vaikuttavat hänen vanhemmuuteensa.

Eron jälkeen isien tulee luoda ja vakuuttaa isyyttään sekä äidille että viranomaisille varsinkin riitaisissa tapauksissa. Aineistoni perusteella tasavertainen vanhemmuus tai eron jälkeinen isyys ei heijastellut yhteiskunnan tai lainsäädännön tasavertaisuuteen tähtääviä periaatteita tai sitä, että huoltoriidoissa tai -kiusaamisessa sukupuolella ei olisi ollut merkitystä. Huomionarvoista on, että viranomaisten kohtaaminen oli huoltoriidan yhteydessä pääosin negatiivinen asia eikä isien vanhemmuutta tuettu tasavertaisesti äitien vanhemmuuden kanssa. Isien kokemukset olivat näin ristiriidassa sen kanssa, että esimerkiksi sosiaalityötä tulisi tehdä puolueettomasti. Negatiivisia kohtaamisia viranomaisten kanssa voidaan selittää viranomaisten asenteellisuuudella tai sillä, että viranomaisilla ei todellisuudessa ole vaadittavia keinoja, velvollisuutta tai oikeuksia puuttua huoltoriitaan tai huoltokiusaamiseen. Myös se, kuka tai mikä (viranomais)taho kohtaa eronneen isän ensimmäisenä, voi olla merkityksellinen tekijä huoltajuuskiistan ja näin huoltokiusaamisen kulun kannalta (Koskinen, Sierla & Voutilainen 1994, 109). Isyys rakentuu tilannekohtaisesti ja sen rakentuminen voi pysähtyä tai isyyttä voidaan vähätellä huoltokiusaamalla. Jani Kolehmainen (2004, 96) on todennut, että isyyden arvo rakentuu suhteessa siihen, miten hän onnistuu toteuttamaan isyyttään eikä siten, miten hän itse koee isyytensä toteutuneen. Isyyden muodostuminen tulee ymmärtää monitasoisena ja tilannesidonnaisena ilmiönä (Kolehmainen & Aalto 2004, 15).

Tutkielmani aineistona olivat yksittäisten ihmisten kokemukset, joita ei voida suoraan yleistää. Tämän vuoksi ei voida muodostaa tyhjentävää käsitystä siitä, mitä huoltokiusaaminen voi olla ja miten se voi vaikuttaa sitä kokeneen elämään ja asemaan. Voidaan kuitenkin lähtökohtaisesti todeta, että kokemus on aina kokijalleen tosi ja heijastelee hänen elämäänsä (Heikkinen 2010). Tutkielmani anti on mielestäni se, että se osoittaa epäkohtia niissä palveluissa ja jopa lainsäädännössä, jossa isiä ja erovanhempia kohdataan ja tuo julki ilmiötä, joka on yhä arkipäivää monelle miehelle. Tutkielmassani käyttämäni narratiivinen tutkimusmenetelmä palveli mielestäni tutkielmani tarkoitusta ja sen avulla pystyin vastaamaan tutkimuskysymyksiin ja tutkimusongelmaan. Kuitenkin esimerkiksi haastattelemalla olisi voinut tavoittaa huoltokiusaamisen ilmenemismuotojen lisäksi tarkemmin niitä syitä, joita ilmiön taustalla on. Haastattelemalla isiä olisi myös voinut tarkentaa kokemuksia ja pyytää tarvittaessa avaamaan siihen johtaneita tilanteita.

Kunnat ja järjestöt tarjoavat hieman toisistaan poikkeavia ja eri resursseilla järjestettyjä palveluita eroperheiden yksittäisille jäsenille erikseen sekä perheille. Tästä johtuen esimerkiksi huoltokiusaamiseen ei ole viranomaisilla suoraa velvoitetta puuttua, mikäli siihen ei liity alaikäiseen lapseen kohdistuvaa vaaraa tai sen uhkaa. Sosiaalihuoltolaissa määritelty tuen tarve kohdistuuakin pitkittyneissä huolto- ja tapaamisriidoissa erityisesti lapsen turvaamiseen. Näin yksittäisen vanhemman auttamiseen ja tukemiseen ei varsinaisesti ole velvoitetta sosiaalihuoltolain mukaan, vaikka toki esimerkiksi kasvatus- ja perheneuvonnassa huomioidaan koko perhe. (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5, 42–43.)

Erovanhemmille on kunnallisten palveluiden lisäksi tarjolla eroon ja kriiseihin liittyviä palveluita, kuten psykoterapiaa ja keskusteluryhmiä, mutta esimerkiksi terapia on omakustanteista eikä keskusteluryhmiä ole joka kunnassa välttämättä saatavilla tai kynnyksessä käymiseen voi olla isälle korkea. Vertaistukiryhmien merkitys korostuu kiusaamista kokeneiden vanhempien kohdalla, varsinkin kun huoltokiusaaminen on ilmiönä varsin tuntematon. Kun huoltokiusattu vanhempi hakee apua, korostuu tutkielmani perusteella moniammatillisen avun saanti, mikä ei taas toteudu esimerkiksi pelkän psykoterapian avulla. Lisäämällä isien tietoisuutta heidän oikeusturvastaan ja asemastaan lapsen huoltajana voidaan ennaltaehkäistä riitaisia huoltajuuskiistoja ja vähentää perheen-

jäsenten ja lastensuojelun kuormitusta. Tämä voisi myös kannustaa pehmeämpien huoltajuusmenettelyjen, kuten asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun hyödyntämiseen pitkien oikeudenkäyntien sijaan. Pehmeämmillä huoltajuusmenettelyillä olisi myös paremmat edellytykset tukea ja turvata tasavertaista vanhemmuutta. Huoltokiusaamiseen voitaisiin lisäksi puuttua valistamalla viranomaisia ilmiöstä, vastuuttamalla huoltokiusaamisen kanssa työskenteleviä ammattilaisia sekä kriminalisoimalla ilmiö selkeästi. Tätä peräänkuuluttivat myös aineistoni isät. Jollain tasolla psyykkisesti kuormittavaan elämäntilanteeseen tulisi olla tarjolla apua kevyiden palveluiden muodossa ja näihin palveluihin tulisi saada ajantasaista ohjausta. Ratkaisevaksi puuttumiskeinoksi nousee ennaltaehkäisevä ja puolueeton arviointi eroperheen alkutilanteesta ennen kuin kiusaaminen pahenee. Konkreettisia ratkaisuja huoltokiusaamiseen voisi olla esimerkiksi myös pakollisen mielentilalausannon vaatiminen patologista huoltoriitaa käyviltä vanhemmilta, kuten Hannuniemi (2009, 245) on ehdottanut vieraannuttamistapauksissa.

Jatkotutkimuksia ajatellen olisi mielenkiintoista saada tutkimusta siitä, kuinka huoltokiusaaminen tai vieraannuttaminen vaikuttaa vanhemman elämään pidemmällä tähtäimellä. Aineistoni isien tarinoiden perusteella voisi olla myös mielekästä perehtyä tarkemmin siihen, voiko psyykkisesti epätasapainoinen vanhempi olla tarpeeksi herkkä lapsen tarpeille. Herkkyydellä lapsen tarpeita kohtaan tarkoitetaan vanhemman kykyä tunnistaa lapsen muuttuvat tarpeet ja olosuhteiden vaikutus lapseen ja tämän hyvinvointiin. (Panttila 2005, 18.) On jatkon kannalta tärkeää, että huoltoriiteltyyn liittyvät ilmiöt, kuten vieraannuttaminen ja huoltokiusaaminen, saataisiin lainsäädännössä sanktioitua. Huoltokiusaamiseen ja vieraannuttamiseen liittyen valmisteilla on hallituksen uudistus lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaan lakiin (361/1983). Eduskunnan tavoitteena on muuttaa lakia niin, että se turvaisi lapsen suhteet molempiin vanhempiinsa ja estäisi vanhempien mielivaltaiset, kiusaamis- tai vieraannuttamistarkoituksessa tehdyt toimet. Tasavertaisen vanhemmuuden ja eroisyyden kannalta avainasemassa on, että ilmiöön kiinnitetään huomiota myös lainsäädännöllisellä ja kansallisella tasolla.

Kiusaaminen kertoo pahoinvoinnista. Myös sosiaalityössä marginaaliryhmien kanssa työskennellessä törmää usein siihen, että asiakkaan ongelmien taustalla voi olla mielen-terveysongelmia, joihin ei ole saatu tai osattu hakea apua. Suomessa on toistuvasti kritisoitu mielen-terveysongelmien hoitoa tai tunnistamista ja erityisesti nuorten kohdalla hoitoon pääsy voi olla kohtuuttoman vaikeaa tai kallista (Honkala 2017.) Laajemmin

huoltokiusaamiskontekstia miettiessä on mielestäni perusteltua pohtia juurikin suomalaista mielenterveyskulttuuria ja psyykkistä hyvinvointia, jotta pahoinvointia ja mahdolliseen kiusaamiseen johtavia mielenterveysongelmia voitaisiin ja osattaisiin ennaltaehkäistä ja hoitaa ajantasaisesti. Tällä hetkellä meiltä puuttuvat ne palvelut, lainsäädäntö ja resurssit, joilla saadaan riittäviä matalan kynnyksen palveluita ja apua huoltoriitaperheille ja erityisesti huoltokiusaa kokeneille vanhemmille, jotka voivat olla äärimmäisen kuormittuneita kiusaamisen jatkuttua vuosikausia. Sosiaalityö voisi tietotaitonsa perusteella ottaa suurempaa roolia huoltokiusaamista kokeneiden vanhempien auttamisessa yhdessä moniammatillisten tahojen kanssa.

Lähteet

- Aalto, Ilana & Kolehmainen, Jani (toim.) 2004: Isäkirja. Vastapaino. Tampere.
- Aalto, Ilana 2012: Isyyden aika. Historia, sukupuoli ja valta 1990-luvun isyyskeskusteluissa. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Jyväskylän yliopisto 2012. Jyväskylä.
- Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2010: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelvalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä. 3. uudistettu painos.
- Aaltonen, Anna-Kaisa 2009: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Edita Publishing Oy. Helsinki.
- Aaltonen, Anna-Kaisa 2015: Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa. Kauppakamari. Helsinki.
- Antikainen, Mari, Hämäläinen, Juha & Pölkki, Pirjo 2009: Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalvelussa. Teoksessa Kääriäinen, Aino, Hämäläinen, Juha & Pölkki, Pirjo (toim.) 2009: Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun keskusliitto/Neuvo-projekti. Helsinki. 194–218.
- Araneva, Mirjam 2016: Lapsen suojele. Toteuttaminen ja päätöksenteko. Talentum pro. Helsinki.
- Autonen-Vaaraniemi, Leena 2012: Eroisyyden oikeuttamisen periaatteet. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.) 2012: Kiistanalainen perhe, moraalinen järjkeily & sosiaalityö. Vastapaino. Tampere. 101–119.
- Auvinen, Maija 2002: Huoltoriita ja sosiaalitoimi. Teoksessa Litmala, Marjukka (toim.) 2002: Lapsen asema erossa. Wsoy lakitieto. Helsinki. 111–166.
- Auvinen, Maija 2006: Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-Sarja N:o 272. Helsinki.
- Broberg, Mari & Hakovirta, Mia 2009: Isät ja lasten hyvinvointi eron jälkeen. Teoksessa Aino Kääriäinen, Juha Hämäläinen & Pirjo Pölkki (toim.) Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto/Neuvo-projekti. 123–144.
- Butler, Judith 2006: Hankala sukupuoli. Suom. Pulkkinen, Tuija & Rossi, Leena-Maija. Gaudeamus. Helsinki.
- Castrén, Anna-Maija 2009. Onko perhettä eron jälkeen? Eroperhe, etäperhe, uusperhe. Helsinki, Gaudeamus Helsinki University Press.
- De Bruijn, Tejo, Homm, Marja & Talasterä, Sirkka 1994: Suomalaisen miehen selviytyminen avioerotilanteessa. Teoksessa Taskinen, Sirpa (toim.) 1994: ”En ole katkera, mutta kuitenkin...” Avioerosta selviytyminen ja perheasiain sovittelu. Stakesin raportteja 166. Helsinki. 49–100.
- Erkkilä, Raija 2006: Narratiivinen kokemuksen tutkimus: Koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) 2006: Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Dialogia Oy. Helsinki. 2. painos. 195–223.
- Ervasti, Kaijus 2014: Tuomioistuinsovittelu. Käytännön opas. 2. uudistettu painos. Edita. Helsinki.
- Eräranta, Kirsi 2007: Olevasta tekijäksi? Psykososiaalinen tieto isän määrittäjänä. Teoksessa Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.) 2007: Perhetyön tieto. Vastapaino. Tampere. 83–105.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2003: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 6. painos. Vastapaino. Tampere.
- Flinck, Aune 2006: Parisuhdeväkivalta naisen ja miehen kokemana. Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis 1169. Tampere.
- Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.) 2012: Kiistanalainen perhe, moraalinen järjkeily & sosiaalityö. Vastapaino. Tampere.
- Gottberg, Eva 2012: Lapsen juridiset oikeudet. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.) 2012: Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim. Helsinki. 48–60.
- Gottberg, Eva 2013 Perhesuhteet ja lainsäädäntö. turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden sarja A: 133. Turku. 7. ajantasaistettu painos.
- Granfelt, Riitta 2000: Kertomuksia kodittomuudesta ja marginaalista. Teoksessa Karvinen, Synnöve, Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) 2000: Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnitoksia. Sophi. Jyväskylän yliopisto 2000. Jyväskylä. 99–114.

- Hannu, Riitta, Mehtola, Sirkku, Natunen, Luru & Ojuri, Auli (toim.) 2011: Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 13. Helsinki.
- Hannuniemi, Anja 2009: Vanhemmasta vieraannuttaminen vaarantaa vakavasti lapsen kehityksen. Teoksessa Jousmäki, Ari & Kosonen, Liisa 2009: Syytettynä isä. Teos. Helsinki. 231—250.
- Hannuniemi, Anja 2015: Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja vieraannuttaminen lapsen huoltoriidoissa. Lääkintäoikeudellinen ja oikeussosiologinen tutkimus. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta.
- Hannus, Riitta, Mehtola, Sirkku, Natunen, Luru & Ojuri, Auli (toim.) Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 13. Helsinki.
- Hautamäki, Jari 1997: Perheväkivalta. Käännekohta miehen elämässä. Helsinki: Miessakit ry.
- Hautanen, Teija 2017: Vain vanhempien parisuhdeasia? Väkivallan arviointi huoltoriidoissa. Teoksessa Niemi, Johanna, Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.) 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere. 121—137.
- Heikkinen, Hannu L.T. 2010: Narratiivinen tutkimus : todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2010: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. PS-kustannus. Jyväskylä. 3. uudistettu painos. 143—157.
- Heikkinen, Hannu L.T. 2015: Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.) 2015: Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä. 4., uudistettu painos. 149—167.
- Hemmilä, Sarika 2017: Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lapsen edun toteutumisesta huoltoriitojen aikana. Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta.
- Hokkanen, Tiina 2002: ”Sitä eletään sitä eronneen perheen elämää” Vanhempien ja lasten väliset suhteet. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla 2002: Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. PS-kustannus. Jyväskylä. 119—138.
- Hokkanen, Tiina 2005: Äitinä ja isänä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemukseksi. Jyväskylän yliopisto, tutkimuksia 267. Jyväskylä 2005.
- Holli, Anne-Mari, Saarikoski, Terhi & Sana, Elina (toim.) 2002: Tasa-arvopolitiikan haasteet. 1. painos. WSOY.
- Husso, Marita & Heiskala, Risto (toim.) 2016: Sukupuolikysymys. Gaudeamus Oy. Helsinki.
- Huttunen, Jouko 2001. Isänä olemisen uudet suunnat. Hoiva-isiä, etä-isiä ja ero-isiä. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hypänen, Heidi 2013: NARRATIIVINEN TUTKIMUS - vanhempien kokemuksia huoltoriidasta. Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto.
- Hyvärinen, Matti, Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni 1998: Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Vastapaino. Tampere.
- Häkkänen-Nyholm, Helinä 2018: 100 kysymystä narsismista. Readme.fi. Helsinki.
- Hänninen, Vilma 1999: Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere.
- Hänninen, Vilma 2008: Narratiivisen tutkimuksen eettiset haasteet. Teoksessa Pietilä, Anna-Maija & Länsimies-Antikainen, Helena (toim.) 2008: Etiikkaa monitieteisesti. Pohdintaa ja kysymyksiä. Kuopion yliopiston julkaisuja f.yliopistotiedot 45. 121—136.
- Hänninen, Vilma 2010: Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2010: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. PS-kustannus. Jyväskylä. 3. uudistettu painos. 160—175.
- Hänninen, Vilma 2015: Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2015: Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. PS-kustannus. Jyväskylä. 4. uudistettu painos. 168—182.
- Jokinen, Arto 2002: Mihin miehet tarvitsevat tasa-arvoa? Teoksessa Holli, Anne-Mari, Saarikoski, Terhi & Sana, Elina (toim.) 2002: Tasa-arvopolitiikan haasteet. 1. painos. WSOY. Helsinki. 240—253.

- Jokinen, Brita 2007: Kiusaaja keskellämme. Kokemuksia ja selviytymistarinoita vaikeasta ihmis-suhteesta. Wsoy. Helsinki.
- Jokinen, Arto (toim.) 2012: Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka. Tampere university press. Tampere.
- Jokinen, Arto, Ahlbäck, Anders & Kinnarinen, Kirsi 2012: Näkymätön sukupuoli näkyväksi. Teoksessa Jokinen, Arto (toim.) 2012: Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka. Tampere university press. Tampere. 171–184.
- Jokinen, Kimmo 2008: Miten laadullinen tutkimus vakuuttaa? Teoksessa Lempiäinen, Kirsti, Löytty, Olli & Kinnunen Merja (toim.) 2008: Tutkijan kirja. Vastapaino. Tampere. 243–250.
- Jousmäki, Ari & Kosonen, Liisa 2009: Syytettynä isä. Teos. Helsinki.
- Julkunen, Raija 2002: Timanttejakin parempi ystävä? Hyvinvointivaltion murroksen sukupuolittuneet seuraukset. Teoksessa Holli, Anne-Mari, Saarikoski, Terhi & Sana, Elina (toim.) 2002: Tasa-arvopolitiikan haasteet. 1. painos. WSOY. Helsinki. 32–49.
- Julkunen, Raija 2010: Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Vastapaino. Tampere.
- Jämsä, Juha & Kalliomaa, Susa (toim.) 2011: Isyyden kielletyt tunteet. VL – Markkinointi Oy. Helsinki.
- Jämsä, Juha 2011: Tarpeeton ja avuton isä. Teoksessa Jämsä, Juha & Kalliomaa, Susa (toim.) 2011: Isyyden kielletyt tunteet. VL – Markkinointi Oy. Helsinki. 112–121.
- Jämsä, Juha, Kalliomaa, Susa & Rotkirch, Anna 2011: Mitä isät kirjoittivat tunteistaan? Teoksessa Jämsä, Juha & Kalliomaa, Susa (toim.) 2011: Isyyden kielletyt tunteet. VL – Markkinointi Oy. Helsinki. 12–19.
- Kaasila, Raimo 2008: Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä. Teoksessa Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo & Nurmi, Kari E. (toim.) 2008: Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi. 41–62.
- Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo & Nurmi, Kari E. (toim.) 2008: Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Kainulainen, Heini & Niemi, Johanna 2017: Parisuhdeväkivallan tunnistaminen rikosoikeudellisessa järjestelmässä. Teoksessa Niemi, Johanna, Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.) 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere. 138–155.
- Kalliomaa, Susa 2011: Voiko tunteista selvitä hengissä? Teoksessa Jämsä, Juha & Kalliomaa, Susa (toim.) 2011: Isyyden kielletyt tunteet. VL – Markkinointi Oy. Helsinki. 98–111.
- Kananaja, Aulikki, Lähtinen, Martti & Marjamäki, Pirjo 2011: Sosiaalityön käsikirja. Tietosanomaa Oy. Helsinki. 3. uudistettu laitos.
- Kangas, Janne 2009: Isän ja äidin oikeudellisesta asemasta kriisitilanteessa. Teoksessa: Jousmäki, Ari & Kosonen, Liisa 2009: Syytettynä isä. Teos. Helsinki. 183–191.
- Karvinen, Synnöve, Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) 2000: Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Sophi. Jyväskylän yliopisto 2000. Jyväskylä.
- Keskinen, Suvi 2004: Katkokset ja jatkumot feministisessä sosiaalityökeskustelussa. Teoksessa Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) 2004: Sukupuoli ja sosiaalityö. PS-kustannus. Jyväskylä. 19–46.
- Kilpiä, Juha 2006: Mies kriisissä – isyys kriisissä. Teoksessa Palmu, Antti (toim.) 2006. Sanasta miestä – kokemuksia miesten kriisityöstä. Ensi- ja turvakotien liitto ry. Helsinki: Pekan Offset Oy, 25–34.
- Kitunen, Timo 2007: Sosiaalityön näennäinen tasa-arvo. Teoksessa Kotro, Arno & Sepponen, Hannu T. 2007: Mies vailla tasa-arvoa. Tammi. Helsinki. 113–119.
- Kiviniemi, Kari 2010: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2010: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä. 3. uudistettu painos. 70–85.

- Kiviniemi, Kari 2015: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.) 2015: Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä. 4., uudistettu painos. 74—88.
- Koivisto, Kaisa, Kukkola, Jani, Latomaa, Timo & Sandelin, Pirjo (toim.) 2014: Kokemuksen tutkimus IV. Annan kokemukselle mahdollisuuden. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Kolehmainen, Jani 2004: Osallistuva isä — muuttunut mies. Teoksessa Aalto, Ilana & Kolehmainen, Jani (toim.) Isäkirja. Vastapaino. Tampere. 89—108.
- Koskinen, Riitta, Sierla, Jussi & Voutilainen, Anna-Maija 1994: Miehen näkökulma avioeroon. Teoksessa Taskinen, Sirpa (toim.) 1994: ”En ole katkera mutta kuitenkin...” Avioerosta selviytyminen ja perheasiain sovittelu. Stakes raportteja166. Helsinki. 101—114.
- Kotro, Arno & Sepponen, Hannu T. 2007: Mies vailla tasa-arvoa. Tammi. Helsinki.
- Kukkola, Jani 2014: Millaisin ehdoin kokemus voi olla tutkimuskohteena mahdollinen? Mielenfilosofisia lähtökohtia kokemuksen tutkimukselle. Teoksessa Koivisto, Kaisa, Kukkola, Jani, Latomaa, Timo & Sandelin, Pirjo (toim.) 2014: Kokemuksen tutkimus IV. Annan kokemukselle mahdollisuuden. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi. 31—53.
- Kurki-Suonio, Kirsti 1999: Äidin hoivasta yhteishuoltoon. Lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat. Oikeusvertaileva tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 222. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki.
- Kurki-Suonio, Kirsti 2010: Kuka saa päättää lapsen asioista? Lapsen huoltajien yhteistyön vaikeus ja oikeuden keinot. Teoksessa Lakimies. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen aikakauskirja 7—8/2010. Helsinki. 1183—1203.
- Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) 2004: Sukupuoli ja sosiaalityö. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Kuronen, Marjo & Hokkanen, Tiina 2008: Vanhemmuuspuhe ja sukupuolen tutkimisen vaikeus. Teoksessa Sevón, Eija & Notko, Marianne (toim.) 2008: Perhesuhteet puntarissa. Palmenia, Helsinki University Press. Helsinki. 27—41.
- Kuronen, Marjo 2009: Feministinen tutkimus ja sosiaalityön tutkimus – kohtaamisia ja kohtamattomuutta. Teoksessa Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) 2009: Sosiaalityö ja teoria. PS-Kustannus. Jyväskylä. 111—130.
- Kuula, Arja 2011: Tutkimusetiikka : aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.
- Kuusipalo, Jaana 2002: Mikä on se tasa-arvo, jota tasa-arvopolitiikka tavoittelee? Teoksessa Holli, Anne-Mari, Saarikoski, Terhi & Sana, Elina (toim.) 2002: Tasa-arvopolitiikan haasteet. 1. painos. WSOY. Helsinki. 208—220.
- Kääriäinen, Aino 2008: Ero haastaa vanhemmuuden. Lastensuojelun keskusliitto, Neuvo-projekti 2008. Helsinki: Libris Oy.
- Kääriäinen, Aino, Hämäläinen, Juha & Pölkki, Pirjo (toim.) 2009: Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun keskusliitto/Neuvo-projekti. Helsinki.
- Kääriäinen, Aino, Hämäläinen, Juha & Pölkki, Pirjo 2009: Ero, vanhemmuus eron jälkeen ja eroauttaminen tutkimuskohteina. Teoksessa Kääriäinen, Aino, Hämäläinen, Juha & Pölkki, Pirjo (toim.) 2009: Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun keskusliitto/Neuvo -projekti. Helsinki. 11—16.
- Kääriäinen, Aino 2015: SOSIAALITOIMEN OLOSUHDESELVITYKSET TEKSTEINÄ – JOHTOPÄÄTÖSTEN ARGUMENTOINTI JA PUOLELLE ASETTUMISEN TULKINNAT. Oikeus 4/2015. 379—403.
- Laine, Timo 2010: Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2010: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä. 3. uudistettu painos. 28—45.
- Laitinen, Reeta & Orislahti, Suvi 2016: Kuopassa. Miesten kokemuksia parisuhdeväkivallasta. Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta.
- Lakimies. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen aikakauskirja 7—8/2010. Helsinki.
- Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna 2016: Perhe, työ ja sukupuoli. Teoksessa Husso, Marita & Heiskala, Risto (toim.) 2016: Sukupuolikysymys. Gaudeamus Oy. Helsinki. 161—184.

- Lanne, Viivi 2014: MUUTTUVIA ISYYS, EROVANHEMMUUS JA SUKUPUOLI. Diskurssianalyttinen tutkimus etä-isyyden ja sosiaalityön kohtaamisesta internetin keskustelupalstalla. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Latomaa, Timo 2014: Psykologinen elämäkertatutkimus. Kokemushistoriallinen tutkimus psykologiatieteen perusmenetelmänä. Teoksessa Koivisto, Kaisa, Kukkola, Jani, Latomaa, Timo & Sandelin, Pirjo (toim.) 2014: Kokemuksen tutkimus IV. Annan kokemukselle mahdollisuuden. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi. 115—143.
- Lehtonen, Miika 2007. Voiko isä olla lapsen hyvä huoltaja? Teoksessa: Kotro, Arno & Sepponen, Hannu T. 2007: Mies vailla tasa-arvoa. Tammi. Helsinki. 52—61.
- Lempiäinen, Kirsti, Löytty, Olli & Kinnunen Merja (toim.) 2008: Tutkijan kirja. Vastapaino. Tampere.
- Lidman, Satu 2015: Väkivaltakulttuurin perintö. Sukupuoli, asenteet ja historia. Gaudeamus. Helsinki.
- Lindroos, Ritva 1996: Kiusaamisen kurjuus yhteisöissä ja työyhteisöissä. Työministeriön työpoliittinen tutkimus. Helsinki.
- Litmala, Marjukka (toim.) 2002: Lapsen asema erossa. Wsoy lakitieto. Helsinki.
- Malmi, Pasi 2007: Mikä feminismissä ja naistutkimuksessa mättää? Teoksessa Kotro, Arno & Sepponen, Hannu T. 2007: Mies vailla tasa-arvoa. Tammi. Helsinki. 8—13.
- Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin & Lamberg, Marko (toim.) 2014: Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia. Vastapaino. Tampere.
- Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin & Lamberg, Marko 2014: Onko suomalaisella miehellä historiaa? Teoksessa Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin & Lamberg, Marko (toim.) 2014: Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia. Vastapaino. Tampere. 7—24.
- Marttala, Pia 2011: Parisuhdeväkivallan monet muodot. Teoksessa Hannu, Riitta, Mehtola, Sirkku, Natunen, Luru & Ojuri, Auli (toim.) 2011: Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 13. Helsinki. 37—50
- Metsämuuronen, Jari 2000: Metodologian perusteet ihmistieteissä. Metodologia –sarja 1. International Methelp Ky. Helsinki.
- Mäenpää, Olli 2011: Hallintolaki ja hyvän hallinnon takeet. 4. uudistettu painos. Edita. Helsinki.
- Mäki, Sanna 2013: Narratiivinen tutkimus miesten kohtaamisen ja kuulluksi tulemisen kokemuksesta sosiaalityön asiakuudessa. Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto.
- Mäkinen, Olli 2006: Tutkimusetiikan ABC. Tammi. Helsinki.
- Männistö, Jarkko 2005: Lainkäytön vaikutuksista. Teoksessa: Tala, Jyrki & Wikström, Kauko (toim.) 2005: Oikeus – kulttuuria ja teoriaa. Juhlakirja Hannu Tolonen 2005. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. A. Juhlajulkaisut N:o 16. 115—125.
- Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) 2009: Sosiaalityö ja teoria. PS-Kustannus. Jyväskylä
- Nevala-Nurmi, Seija-Leena 2014: Suojelus kuntien soturit, isät ja pojat. Teoksessa Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin & Lamberg, Marko (toim.) 2014: Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia. Vastapaino. Tampere. 224—245.
- Niemi, Johanna, Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.) 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere.
- Nikkanen, Pirjo 2006: Oon vahvempi kuin ennen. Pitkään työelämässä olleiden kuntoutumistarinat. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 70. Kelan tutkimusosasto. Helsinki.
- Nikunen, Minna 2008: Tutkimusaineisto ja tunteet. Teoksessa Lempiäinen, Kirsti, Löytty, Olli & Kinnunen Merja (toim.) 2008: Tutkijan kirja. Vastapaino. Tampere. 156—166.
- Nousiainen, Kevät & Pentikäinen, Merja 2017: Naisiin kohdistuva väkivalta ihmisoikeuskysymyksenä. Suomi alisuorittajana. Teoksessa Niemi, Johanna, Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.) 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere. 51—67.
- Nyqvist, Leo 2006: Miesten kriisikeskuksen loppuarviointi. Teoksessa Palmu, Antti (toim.) 2006. Sanasta miestä – kokemuksia miesten kriisityöstä. Ensi- ja turvakotien liitto ry. Helsinki: Pe- kan Offset Oy. 86—169.

- Nystén, Tiina 2012: Parisuhteen juridiikka. Helsingin Kamari oy. Helsinki.
- Oulasmaa, Minna & Saloheimo, Anja 2011: Stereotyyppiset isäkuvat. Teoksessa Jämsä, Juha & Kalliomaa, Susa (toim.) 2011: Isyyden kielletyt tunteet. VL – Markkinointi Oy. Helsinki. 20–29.
- Palmroth, Aino & Nurmi, Ismo (toim.) 1996: Alttiiksi asettumisen etiikka. Laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. JYY julkaisusarja n:o 38. Jyväskylä.
- Palmu, Antti (toim.) 2006. Sanasta miestä – kokemuksia miesten kriisityöstä. Ensi- ja turvakotien liitto ry. Helsinki: Pekan Offset Oy
- Palmu, Antti 2006: Neljä teesiä miestyöstä. Teoksessa Palmu, Antti (toim.) 2006. Sanasta miestä – kokemuksia miesten kriisityöstä. Ensi- ja turvakotien liitto ry. Helsinki: Pekan Offset Oy. 72–79.
- Panttila, Raija 2005: Kahden kodin lapsuus. Katsaus lapsen vuorottelevan asumisen kirjallisuuden ja käytännön toteutukseen. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 1/2005.
- Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja 2011: Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Perttula, Juha 1996: Ihmistieteiden tiedonmuodostus ja tutkimusetiikka. Teoksessa Palmroth, Aino & Nurmi, Ismo (toim.) 1996: Alttiiksi asettumisen etiikka. Laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. JYY julkaisusarja n:o 38. Jyväskylä. 83–106.
- Perttula, Juha 2006: Kokemus ja kokemuksen tutkimus : fenomenologisen erityistieteen tie- teenteoria. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) 2006: Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Dialogia Oy. Helsinki. 2. painos. 115–157.
- Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) 2006: Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Dialogia Oy. Helsinki. 2. painos.
- Piispa, Minna 2011: Parisuhdeväkivallan todellisuus. Teoksessa Hannus, Riitta, Mehtola, Sirkku, Natunen, Luru & Ojuri, Auli (toim.) Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 13. Helsinki. 15–33.
- Piispa, Minna & Heiskanen, Markku 2017: Sukupuoli ja väkivalta tilastoissa. Miksi tarvitaan tietoa väkivallan yleisyydestä? Teoksessa Niemi, Johanna, Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.) 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere. 68–86.
- Pulli, Jussi 2012: Ensi- ja turvakotienliitto ja miestyön foorumi suomalaisen miestyön kehittä- jänä. Teoksessa Jokinen, Arto (toim.) 2012: Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa- arvopolitiikka. Tampere university press. Tampere. 157–162.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina 2011: Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja 2011: Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus. Jyväskylä. 235–252.
- Räty, Tapio 2017: Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Edita. Helsinki. 3. uudistettu painos.
- Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla 2002: Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Saarikoski, Helena 2006: Kateus, juoru, kiusaaminen — esseitä henkisestä yhteisöväkivallasta. Kustannusosakeyhtiö Nemo. Helsinki.
- Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) 2010: Käsikirja sukupuoleen. Vas- tapaino. Tampere
- Satri, Janna 2015: Herkkyys ja kiusaaminen. Basam Books. Helsinki.
- Sevón, Eija & Huttunen, Jouko 2004: Isäksi naisten kertomuksissa ja vähän miestenkin. Teok- sessa Aalto, Ilana & Kolehmainen, Jani (toim.) 2004: Isäkirja. Vastapaino. Tampere. 133–165.
- Sevón, Eija & Notko, Marianne (toim.) 2008: Perhesuhteet puntarissa. Palmenia, Helsinki Uni- versity Press. Helsinki.
- Siltala, Raimo 2001: Johdatus oikeusteoriaan. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekun- nan julkaisuja. Helsinki.
- Sinkkonen, Jari 1998: Yhdessä isän kanssa. WSOY. Porvoo – Helsinki - Juva.

- Sorokin, Marjaana 2014: LAPSEN VIERAANNUTTAMINEN TOISESTA VANHEMMASTA LAPSEN HUOLTO- JA TAPAAMISRIIDASSA – Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkökulma. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Sund, Ralf 2007: Ero, isä ja huoltajuustaistelu. Teoksessa Kotro, Arno & Sepponen, Hannu T. 2007: Mies vailla tasa-arvoa. Tammi. Helsinki. 62–70.
- Taskinen, Sirpa (toim.) 1994: ”En ole katkera mutta kuitenkin...” Avioerosta selviytyminen ja perheasiain sovittelu. Stakes raportteja 166. Helsinki.
- Taskinen, Sirpa 2001: Lapsen etu erotilanteessa. Opas sosiaalitoimelle. Stakes. Oppaita 46. Helsinki.
- Takala, Jyrki & Wikström, Kauko (toim.) 2005: Oikeus – kulttuuria ja teoriaa. Juhlakirja Hannu Tolonen 2005. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. A. Juhla-julkaisu N:o 16.
- Tolonen, Hannu 2003: Oikeuslähdeoppi. WSOY lakitieto. Helsinki.
- Tuori, Kaarlo 2000: Kriittinen oikeuspositivismi. Werner Söderström lakitieto oy. Helsinki.
- Tuori, Kaarlo & Toomas, Kotkas 2016: Sosiaalioikeus. Talentum pro. Helsinki.
- Valkama, Elisa & Litmala Marjukka 2006: Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. OIKEUSPOLIITISEN TUTKIMUSLAITOKSEN JULKAISUJA 224.
- Valkama, Elisa & Lasola, Marjukka 2008: Lasten huoltoriidat hovioikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 234.
- Valjakka, Eeva 2002: Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa Litmala, Marjukka (toim.) 2002: Lapsen asema erossa. Wsoy lakitieto. Helsinki. 35–109.
- Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.) 2015: Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä. 4., uudistettu painos.
- Vuori, Jaana 2004: Isyyden mallit ja isien valinnat. Teoksessa Aalto, Ilana & Kolehmainen, Jani (toim.) 2004: Isäkirja. Vastapaino. Tampere. 29–63.
- Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.) 2007: Perhetyön tieto. Vastapaino. Tampere.
- Vuori, Jaana 2010: Äitiys sukupuolikysymyksenä. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) 2010: Käsikirja sukupuoleen. Vastapaino. Tampere. 109–125.
- Väänänen, Kristiina 2011: Miten selviytyä väkivallasta? Teoksessa Hannus, Riitta, Mehtola, Sirkku, Natunen, Luru & Ojuri, Auli (toim.) Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 13. Helsinki. 109–132.
- Warshak, Richard A. 2012: Eromyrkky. Kuinka suojella lasta avioerotilanteessa. Suom. Ahola, Ari. Gummerus Oy. Helsinki.
- West, Candace & Zimmerman, Don H. 2002: Doing gender. Teoksessa Fenstermaker, Sarah & West, Candace (toim.) 2002: Doing gender, doing difference. Inequality, power, and institutional change. Routledge. Lontoo, New York. 3–24.
- West, Candace & Fenstermaker, Sarah 2002: Doing difference. Teoksessa Fenstermaker, Sarah & West, Candace (toim.) 2002: Doing gender, doing difference. Inequality, power, and institutional change. Routledge. Lontoo, New York. 55–79.

Virallislähteet:

- Elatustukilaki (580/2008).
- Euroopan ihmisoikeussopimus (63/1999).
- Hallintolaki (6.6.2003/434).
- HE 186/2013: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain, riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n sekä sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta.
- Isyyslaki (11/2015).

- Kantelu lastenvalvojan esteellisyydestä Dnro 1672/4/14. 16.6.2015. <https://www.oikeusasiamies.fi/fi/ratkaisut/-/eoar/1672/2014> . Viitattu 4.3.2018.
- Kirjallinen kysymys KK 471/2016 vp eduskunnan puhemiehelle. Kansanedustaja Juho Eerolan (ps) kirjallinen kysymys eduskunnan puhemiehelle: Kirjallinen kysymys huoltokiusaamisesta ja vieraannuttamisesta. 21.9.2016. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/KK_471+2016.pdf . Viitattu 10.1.2017.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812).
- Laki lapsen elatuksesta (5.9.1975/704).
- Laki hedelmöityshoidoista (22.12.2006/1237).
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361).
- Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (16.8.1996/619).
- Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (29.4.2011/394).
- Lastensuojelulaki (13.4.2007/417).
- Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 36/2016: Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muutostarpeet. Yhteenvedo verkkokeskustelusta. Helsinki http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75342/OMML_36_2016_Lapsen%20huolto_verkkokeskustelu_334s.pdf?sequence=1 . Viitattu 18.12.2016.
- Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 47/2017: Lapsenhuoltolain uudistaminen. Työryhmän mietintö. Oikeusministeriö. Helsinki. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80751/OMML_47_2017_Lapsenhuolto.pdf?sequence=1&isAllowed=y . Viitattu 14.5.2018.
- Rikoslaki (19.12.1889/39)
- Sosiaalihuoltolaki (1301/2014)
- Suomen perustuslaki (11.6.1999/731)
- Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf . Viitattu 26.6.2018.
- Työsopimuslaki (26.1.2001/55).
- YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (60/1991).

Elektroniset lähteet:

- Alavalkama, Satu 2015: Mitä oikeusturvavakuutus korvaa? Taloustaito -verkkajulkaisu. <https://www.taloustaito.fi/koti/Mita-oikeusturvavakuutus-korvaa/> . Viitattu 16.8.2018.
- Alppivuori, Kristiina 2017: EROPALVELUT JA LASTENVALVOJAN TYÖ. Mitä tutkimukset kertovat eropalveluista ja lastenvalvojan työstä sekä palvelujen kehittämisen tarpeesta. Espoon kaupunki. <file:///C:/Users/Ems/Downloads/Eropalvelut,%20lastenvalvojan%20ty%C3%B6%20ja%20kehitt%C3%A4mistarve%20-%20tutkimusten%20kertomaa.pdf> . Viitattu 7.8.2018.
- Bruner, Jerome 1986: Actual minds, possible words. Cambridge. Harvard University Press. E-kirja.
- Chambers, Anthony L. & Wilson, Melvin 2011: Co-parental relationship functioning during the transition to fatherhood. Teoksessa Leyton, H. Chelsea (toim.) 2011: Family issues in the 21st century. Fatherhood: Roles, responsibilities and rewards. Nova science publishers, Inc. New York, 49–67. E-kirja <http://site.ebrary.com.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland/reader.action?do-clD=10671291>. Viitattu 18.8.2018.
- Espoon kaupungin internetsivut. Eroauttaminen. [https://www.espoo.fi/fi-FI/Lapsiperheet/Vanhemmuus_ja_parisuhde/Eroauttaminen/Tarvitsetko_ensiapua_erotilanteeseen_Ero\(137913\)](https://www.espoo.fi/fi-FI/Lapsiperheet/Vanhemmuus_ja_parisuhde/Eroauttaminen/Tarvitsetko_ensiapua_erotilanteeseen_Ero(137913)) . Viitattu 7.8.2018.

- Harju, Jari & Huhtamella, Petteri 2015: Miehen kohtaaminen asiakastyössä. Miestyön abc. Miestyön keskus, Lapin ensi- ja turvakoti. <http://www.lpshp.fi/media/miesty-f6n-abc.pdf> . Viitattu 18.8.2018.
- Hiilamo, Heikki 2017: Asevelvollisuus ja kotihoidon tuki. <https://www.yplehti.fi/blogi/asevelvollisuus-ja-kotihoidon-tuki/> . Viitattu 3.5.2018.
- Hiitola, Johanna 2011: Mitä huoltoriidoista ja sosiaalityöntekijöiden roolista tiedetään? Blogikirjoitus. <https://feministienvuoro.wordpress.com/category/aiheita/huoltoriidat/> Viitattu 29.1.2016.
- Honkala, Eija 2017: Mielenterveyden hoitoon tarvitaan resursseja. Helmi ry:n internetsivut. <https://mielenterveyshelmi.fi/blogi/vaikuttava-mieli/mielenterveyden-hoitoon-tarvitaan-resursseja/> . Viitattu 20.4.2018.
- Häkkänen- Nyholm, Helinä. 2010. Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta erotilanteessa. *Duodecim* 126. 499–505. <https://duodecimlehti.fi/api/pdf/duo98659> . Viitattu 9.8.2018.
- Isät lasten asialla ry:n internetsivut. <http://www.xn--istlastenasialla-wnb.fi/> . Viitattu 20.18.2018.
- Isät lasten asialla ry:n hallituksen 10.10.2012 blogikirjoitus: Huoltoriita vai huoltokiusaamista?. Isät lasten asialla ry:n internetsivut. <http://www.xn--istlastenasialla-wnb.fi/blogi/huoltoriita-vai-huoltokiusaamista/> . Viitattu 11.5.2018.
- Kansaneläkelaitoksen internetsivut 2018: Elatustuen määrä ja maksaminen. <https://www.kela.fi/elatustuki-maara-ja-maksaminen> . Viitattu 16.8.2018.
- Keskinen, Suvi 2005: Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Sähköinen väitöskirja. *Acta Electronica Universitatis Tampereensis* 431. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67492/951-44-6281-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y> . Viitattu 6.11.2018.
- Kurttila, Tuomas 2015: ”Isien viesti on vakava – isäneuvolat Suomeen”. *Uusi Suomi* 8.11.2015. <https://www.uusisuomi.fi/kotimaa/136492-lapsiasiaavaltuutettu-tuomas-kurttila-isien-vesti-vakava-isaneuvolat-suomeen>. Viitattu 3.10.2018.
- Leyton, H. Chelsea (toim.) 2011: *Family issues in the 21st century. Fatherhood: Roles, responsibilities and rewards.* Nova science publishers, Inc. New York. Ekirja <http://site.ebrary.com.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland/reader.action?do-clD=10671291>. Viitattu 18.8.2018.
- Miessakit Ry internetsivut: <http://www.miessakit.fi/> . Viitattu 18.8.2018.
- Mykkänen, Johanna & Aalto, Ilana 2010: Isyyden ihanteet, arki ja kokemukset. Raportti isyyden tutkimuksesta Suomessa. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisu 34, 2010. <https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2013/05/1isyydenihanteet.pdf> . Viitattu 18.8.2018.
- Oikeusministeriön internetsivut 2018. Käräjäoikeudet: Mitä sovittelu maksaa? https://oikeus.fi/tuomioistuimet/karajaoikeudet/fi/index/riita-asiat_1/riidansovittelu/mitasovittelu-maksaa.html . Viitattu 16.8.2018.
- Petrelus, Päivi 2016: Kuinka arvioida tilanteita, joihin sisältyy epäily lapsen vieraannuttamisesta? Lastensuojelun käsikirja. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/-/kuinka-arvioida-tilanteita-joihin-sisaltyy-epaily-lapsen-vieraannuttamisesta-> . Viitattu 12.8.2018.
- Polkinghorne, David 1995: *Narrative configuration in qualitative analysis.* Teoksessa Hatch, Amos J & Wisniewski, Richard. (toim.) 1995: *Life History and Narrative.* Falmer. Lontoo. 5-23. E -kirja.
- Rintamaa, Tuomo & Vuorela, Birgitta 2014: Isät ujostelevat vielä omia neuvolakäyntejä: ”Luuleeko ne että sä olet raskaana?” *Yle Uutiset* 7.2.2014 http://yle.fi/uutiset/isat_ujostelevat_viela_omia_neuvolakaynteja_luuleeko_ne_etta_sa_olet_raskaana/7074739 . Viitattu 18.8.2018.

- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006: KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. Viitattu 2.5.2018.
- Sinkkonen, Jari 2018: Lapsen vieraannuttamisella toisesta vanhemmasta on kauaskantoiset seuraukset. *Läketieteellinen aikakauskirja Duodecim* 2018;134(5):465-70. 465—470. <http://www.duodecimlehti.fi/api/pdf/duo14203> . Viitattu 22.5.2018.
- Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:24: Isien ja isyyden tukeminen äitiys- ja lastenneuvoloissa. 2. painos. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72376/Selv200824.pdf>. Viitattu 18.8.2018.
- Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5. Sosiaalihuoltolain soveltamisopas. Helsinki. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80391/05_17_Sosiaalihuoltolain%20soveltamisopas.pdf . Viitattu 7.8.2018.
- Sosiaali- ja terveysministeriön internetsivut 2018. Kasvatus- ja perheneuvonta, perheasioiden sovittelu. <https://stm.fi/kasvatus-perheneuvonta> . Viitattu 7.8.2018.
- Skön, Kirsi 29.09.2014: Vanhempi vihollisena. YLE:n Elävä arkisto, Mot- ohjelma. <http://areena.yle.fi/1-2270162> . Viitattu 20.8.2018.
- Suomen Lakimiesliitto 10.3.2016: Lausunto Oikeusministeriölle lapsen huoltoa ja tapaamiskoikeutta koskevan lainsäädännön uudistamisesta. https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/afb68d97-f273-4760-a132-3a5ab8cf065e/5e9c59ee-b3ef-44b4-8548-08e839c52c95/LAUSUNTO_20160407021504.pdf . Viitattu 9.10.2018.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-3215. 2017. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/perh/2017/perh_2017_2018-05-25_tie_001_fi.html . Viitattu: 20.8.2018.
- Talentia 2017: Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. (<http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/>) . Viitattu 4.5.2018.
- THL Lastensuojelun käsikirja 2018. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja> . Viitattu 5.10.2018.
- THL — tilastoraportti 18/2018: Lapsen elatus ja huolto sekä isyyden selvittäminen 2017. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136402/Tr18_18.pdf?sequence=3&isAllowed=y . Viitattu 4.5.2018.
- Van Der Gaag, Nikki 2014: *Feminism and men*. Zed books ltd. London, UK. Ekirja. <http://site.ebrary.com.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland/reader.action?docID=10902217> . Viitattu 10.12.2016.
- Vassiliou, Despina & Cartwright, Glenn F. 2001: The Lost Parents' Perspective on Parental Alienation Syndrome. *The American Journal of Family Therapy*, 29:181–191. <http://themenscentre.ca/wp-content/uploads/2013/08/The-lost-parents-perspective-on-parental-alienation-syndrom.pdf> . Viitattu 8.6.2018.
- Väestöliiton internetsivut 2016: Mies väkivallan kokijana. http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/parisuhdevakivalta/vakivallan-uhrit/mies-vakivallan-kokijana/ . Viitattu 4.1.2017.
- Ward, Peggie & Harvey, Jeffrey Campbell 1993: Family Wars: The Alienation of Children. *NEW HAMPSHIRE BAR JOURNAL*, Volume 34, No. 1, maaliskuu 1993. <https://www.fact.on.ca/Info/pas/ward02.htm> . Viitattu 8.6.2018.

Liite 1

Kirjoituspyyntö huoltokiusaamisesta:

Teen Lapin yliopistossa sosiaalityön pro gradu -tutkielmaa eronneiden isien kokemuk-
sista huoltokiusaamisesta. Tutkielman tarkoituksena on selvittää isien kokemuksia huol-
tokiusaamisesta ja asemastaan huoltoriidoissa. Kerään tutkielmani aineistoksi eronnei-
den isien vapaamuotoisia kirjoituksia huoltokiusaamiseen ja huoltoriitoihin liittyvistä ko-
kemuksista ja pyydän Sinua kertomaan itsellesi merkityksellisistä asioista. Kaikki näke-
mykset ja kokemukset ovat arvokkaita.

Huoltokiusaaminen voi olla esimerkiksi lapsesta/lapsista vieraannuttamista, mustamaa-
laamista esimerkiksi lastensuojelussa, perättömien ilmoitusten tekemistä viranomaisiin,
julkista tai vanhempien välistä haukkumista, nimittelyä, vähättelyä yms. Keskeistä on,
että Sinulle on muodostunut kokemus huoltokiusaamisesta joko välillisenä lapsen/las-
ten kautta tapahtuvana tai suorana kiusaamisena. Kokemusten ei tarvitse olla tämän-
hetkisiä, vaan ne voivat liittyä myös aikaisempaan elämäntilanteeseen. Tutkielmassani
olen kiinnostunut muun muassa seuraavista asioista:

Millaisia kokemuksia sinulla on huoltokiusaamisesta (mm. kiusaamisen muodot, ajalli-
nen kesto)? Tunnistettiinko huoltokiusaaminen tai puututtiinko siihen huoltajuuskiistan
aikana? Miten itse pyrit vaikuttamaan kiusaamiseen? Mikä merkitys huoltokiusaamisella
on/oli elämässäsi? Millaiseksi koit oman asemasi huoltoriidassa?

Kirjoitukset voi lähettää sähköisesti osoitteeseen **elaurila@ulapland.fi**. Kirjoitustyyli on
vapaamuotoinen, voit käyttää apuna edellä mainittuja kysymyksiä. Kertoisitko kirjoituk-
sesi alkuun taustatietoja itsestäsi, muun muassa ikäsi, parisuhteen keston, lasten luku-
määrän ja iät ja huoltokiusaamisen tapahtuma-ajankohdan sekä arvioidun keston. Tut-
kielmaan osallistuneiden anonymiteetin suojaamiseksi muutan kertomuksissa mahdol-
lisesti esiintyviä ihmisten tai paikkojen nimiä, ja tutkimuksen jälkeen hävitän vastaan-
otetun materiaalin. Tutkielmassani en paljasta tutkimukseen osallistuneiden henkilöi-
den tarkkoja iäkiä, tai muita sellaisia tietoja, joista henkilö olisi mahdollista tunnistaa. Tut-
kielmassani käytän suoria lainauksia kertomuksista. Tutkielmani on narratiivinen tutki-
mus, eli tutkin kirjoitettua tekstiä, joista etsin kokemusten merkityksiä. Tutkimusaineisto
kerätään **19.6.2017** mennessä.

Mikäli haluat lisätietoja tutkielmastani, voit ottaa yhteyttä minuun.

Ystävällisin terveisin,

Emilia Laurila

elaurila@ulapland.fi

0400 415 013

Lapin yliopisto